

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EBERHARD KOLB

BISMARCK

DEMİR ŞANSÖLYE

Runik Bilgi
063

Çeviren: YUSUF ZİYA ALTINTAŞ

RUNIK
KİTAP

RUNİK KİTAP

No: 131 | Runik Bilgi Serisi: 63 |

BISMARCK

Demir Şansölye

Eberhard Kolb

ÖZGÜN ADI

Bismarck

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Kadir Yılmaz

ÇEVİREN

Yusuf Ziya Altıntaş

YAYIMA HAZIRLAYAN

Mustafa Kurtçelebi

KAPAK GÖRSELİ

Otto von Bismarck'ın 1885-1890 tarihleri arasında çekildiği düşünülen ve sonradan renklendirilmiş bir fotoğrafı.

KAPAK TASARIM

Şevket Dönmezoglu

SAYFA DÜZENİ

Oğuz Yılmaz

BASIM VE CİLT

Repar Dijital Matbaası

BASKI

Eylül 2021 - 1. Basım

ISBN

978-625-7513-10-4

SERTİFİKA NO

40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2017

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır.

Runik Yayınları, Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.

Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Tanıtım amaçlı, kısa alıntılar dışında
metin ya da görseller yayınevimizin izni
olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

BISMARCK
Demir Şansölye

Eberhard Kolb

Çeviren: Yusuf Ziya Altıntaş

RUNİK
KİTAP

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	7
I. ALTMARKT'LI BİR JUNKER'İN GENÇLİK YILLARI (1815-1847)	11
II. ÇİFTLİK SAHİPLİĞİNDEN POLİTİKACILIĞA (1847-1851)	25
III. FRANKFURT, PETERSBURG VE PARİS'TE DİPLOMATLIK (1851-1862)	41
IV. BÜYÜK PRUSYALI VE İMPARATORLUĞUN KURUCUSU (1862-1871)	63
V. KONSOLİDASYON VE BARIŞIN MUHAFAZASI (1871-1890)	101
VI. İKTİDAR SONRASI YILLAR (1890-1898)	135
KRONOLOJİ	147
LİTERATÜR ÖNERİLERİ.....	151
DİZİN.....	155

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Otto von Bismarck, on dokuzuncu yüzyılın bilhassa son çeyreğine damgasını vuran ve icraatlarıyla dünya tarihinin seyrini önemli ölçüde etkileyen bir Alman devlet adamıdır. Bu dönemde Avrupa'nın ortasında küçük devletçikler halinde varlıklarını sürdüren Alman prensliklerini bir çatı altında toplayıp Alman Birliği'ni tesis etmeyi başarması ve izlediği politika ile Almanya'yı güçlü bir İmparatorluk haline getirmesi onun bugüne değin siyasi bir deha olarak nitelendirilmesinin başta gelen nedenlerindendir. 1862 yılında önce Prusya Başbakanı olmuş, 1871 yılından itibaren ise kendi eseri sayılabilecek Alman İmparatorluğu'nun Şansölyesi olarak, savaşlarla kurduğu imparatorluğu barış yoluyla korumak ve güçlendirmek için gayret sarf etmiştir. Bu hedefi doğrultusunda, Şansölyelik görevinden ayrıldığı 1890 yılına kadar dış siyasetinin temelini Alman İmparatorluğu'nun güvenliği oluştururken, iç siyasette de farklı kesimlerle büyük bir siyasi güç mücadelesi içerisinde olmuştur.

Elinizdeki biyografi, Bismarck'ın siyasi ve hususi hayatını çocukluk yıllarından başlayarak, aile ve çiftlik hayatı, eğitim gördüğü yıllar, devlet görevine ve politikaya girişi, elçilik görevleri, başbakan ve şansölyelik yıllarındaki çetin mücadeleleri ile iktidardan düştükten sonraki yıllar olmak üzere kronolojik biçimde altı bölümde veciz bir şekilde ele almaktadır.

Bu biyografik eser yakınçağ tarihi alanında ve Bismarck üzerine uzman bir isim olan Prof. Eberhard Kolb tarafından Almanca kaleme alınarak ilk baskını 2009 yılında yapmıştır. Eserde yazarın Bismarck'ı hem tarihi bir şahsiyet olarak inceleme hem de kişiliği ve etkinliğini insani bir düzeye taşıma çabası dikkat çekmektedir. Bismarck'ın insanüstü bir şahsiyet olarak ya da tam tersine şeytanlaştırıp Alman tari-

hindeki bütün olumsuzlukların omuzlarına yüklenmesi gereken bir kişi olarak değil, bilakis kaynakları merkeze alan tarafsız bir incelemeyle tutarlı bir şekilde tarihselleştirilmesi gerektiği düşüncesindedir. Ayrıca bu tür bir yaklaşımın Bismarck'ın değerini azaltmayacağı kanaatindedir. Kolb'un, eserini kaleme aldığı zamana kadar yapılan çalışmalardan yetkin bir şekilde istifade ettiği, verdiği referansların yanında itirazlarından da anlaşılmaktadır. Bu nedenle oldukça güncel, kaynaklara hâkim bir isim tarafından kaleme alınan bu biyografinin, yer yer eleştirel ve tabiri caizse "efradını cami agharını mani" bir eser olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda tarafımızdan dilimize kazandırılan bu eser, Türkçeye çevrilmiş ilk Almanca Bismarck biyografisi özelliğini taşımaktadır.

Kitabın "literatür önerileri" alt başlıklı son kısmında da görüleceği üzere, bu büyük devlet adamı hakkında Almanca ve diğer dillerlerde kaleme alınan literatürün genişliği dikkat çekici bir seviyededir. Bu kısımda yazar, bir derya içerisinden Bismarck ile ilgili sadece Almanca eserlerden küçük bir seçki yaparak üç başlık altında kaynak eserler, biyografiler ve monografi tarzı eserlerden literatür önerilerinde bulunmaktadır.

Geniş Bismarck literatüründen Türkçeye kazandırılan sadece birkaç eser bulunmaktadır. Bismarck'ın hatıraları 1950'li yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) klasikleri arasında üç cilt halinde Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.¹ Hakkında yazılan biyografilerden ise sadece Amerikalı bir profesör tarafından İngilizce yazılan bir biyografinin Türkçeye çevirisi yapılmıştır.² Bununla birlikte doğrudan Bismarck'ı ele alan yegâne Türkçe biyografi, öldüğü 1898 yılında yayınlanmıştır. Ali Reşad ve [Babanzade] İsmail Hakkı tarafından 1898 yılında eski harflerle yayınlanan bu eser "Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi" başlığını taşımaktadır.³

1 Otto von Bismarck, *Düşünceler ve Hatıralar*, çev. Nijad Akipek, c. 1-3, İstanbul: MEB Yayınları, 1952.

2 Jonathan Steinberg, *Bismarck*, çev. Hakan Abacı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

3 Ali Reşad ve İsmail Hakkı, *Bismarck: Hayat-ı Hususi ve Siyasisi*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316; Yeni harflerle yayını için bkz. Ali Reşad-İsmail Hakkı, *Bismarck: Hususi ve Siyasi Hayatı*, İstanbul: Ötüken, 2018.

Çeviri metinde gerekli görülen yerlerde dipnot verilerek bazı terimlere dair kısa açıklamalarda bulunuldu. Ayrıca bazı kurum, kuruluş, meclis gibi isimlerin çevirilerinin yanında köşeli parantez [...] içerisinde Almanca orijinal ifadesi de verildi.

Keyifli okumalar...

Yusuf Ziya Altıntaş
Ağustos, 2021

I. ALTMARKT'LI BİR JUNKER'İN¹ GENÇLİK YILLARI (1815-1847)

Bismarck üzerine yazılan biyografiler, Alman İmparatorluğu'nun kurucusunun karmaşık kişiliğini genellikle birbirine uzak kesimlerden gelen anne ve babası tarafından kendisine aktarılan farklı genetik özelliklere bağlamadan edemezler. Babası Ferdinand von Bismarck Altmark'ın eski soylu ailelerinden birine mensuptu. Brandenburg sınırlarına Hohenzollern Hanedanı'ndan daha önce yerleşmiş olmalarıyla gurur duyan ve asilzade hayatı süren bu şövalye ailesi büyük başarılar sağlayamasa da yüzyıllardır Prusya Devleti'ne subaylar yetiştiren bir aileydi. Ferdinand, Prusya için talihsiz bir yıl olan 1806'da henüz on yedi yaşındaki Louise Wilhelmine Mencken ile Potsdam Garnizon Kilisesi'nde evlendiğinde otuz beş yaşındaydı. Louise Wilhelmine'nin babası, üç Prusya kralına önce kabine sekreteri, sonra kabine danışmanı olarak hizmet etmiş saygın bir devlet memuruydu; ayrıca ailenin geçmişinde devlet görevlerinin yanı sıra tanınmış bilgin simalar da bulunuyordu. Yaş farkı, sosyal köken, eğitim düzeyi ve hayat tarzları gibi alanlardaki farklılıklar, Ferdinand ve Louise Wilhelmine'nin birbirlerine uyum sağlamayan ve homojen olmayan bir çift olmalarının başlıca sebepleri idi. Dolayısıyla bu çift açısından mutlu bir evlilikten bahsetmek pek de mümkün değildi. Bununla birlikte Bismarck'ın çelişkili kişiliğini mantıklı bir şekilde açıklamak için sadece aileden tevarüs ettiği zıtlıklara işaret etmek veya farklı kesimlerden gelen ebeveynlerinin karşıtlıklarının onu "sorunlu bir kişilik" haline getirdiğini varsaymak ancak bir spekülasyon olarak kalacaktır. Zira Bismarck ile aynı genetik mirasa sahip olan ağabeyi Bernhard'ın çiftlik sahibi ve

1 *Altmarkt*, Berlin'in batısında Elbe Nehri civarında, bugün Saksonya-Anhalt eyaletindeki bir bölgenin adıdır. *Junker* ise "Genç Soylu" veya "Asilzade" anlamına gelen ve Prusya bölgesinde toprak sahibi aristokrat sınıf için kullanılan bir adlandırmadır. (ç.n.)

mülkiye memuru (Kaymakam) olarak sıra dışı olmayan kariyeri, bu tür yorumlarda dikkatli olmayı gerektirir.

Ferdinand ve Louise Wilhelmine'nin altı çocukları olmuştu. Üçü çocuk yaşta hayatlarını kaybettiler. Diğer üç çocuğu; Otto [von Bismarck], 1810 doğumlu abisi Bernhard ve 1827 doğumlu kız kardeşi Malwine'nin üçü de seksen seneden fazla yaşadılar. Babaları yetmiş yaşında (anneleri ise yaklaşık elli yaşında kanserden) hayatını kaybetmişti. Otto von Bismarck 1 Nisan 1815 tarihinde, Magdeburg'un yaklaşık elli kilometre kuzeyinde, Elbe Nehri'nin sağ kıyısında ve baba tarafının memleketi olan Schönhausen'da dünyaya geldi. Ancak iki erkek çocuktan yaşı küçük olanı [Otto] çocukluk yıllarını Schönhausen'da değil Doğu Pomeranya'da geçirmişti. Çünkü ebeveynlerine, kuzenlerinden birinin ölümü sebebiyle Naugard bölgesindeki (Stettin'in kuzeydoğusu) Kniephof, Jarchelin ve Külz malikâneleri miras kalmıştı. Bunun üzerine 1816 ilkbaharında Schönhausen'dan Gut Kniephof'a taşınan aile, orada üç çiftliği birden yönetirken, Schönhausen ise kiralanmıştı.

Bismarck sonraları Kniephof'u çocukluğunun cenneti olarak methetmekten yorulmayacaktı. Ömrü boyunca ormana ve ağaçlara olan sevgisi bu malikânenin muhteşem bahçesinde filizlenmişti. Ancak Kniephof'taki bu güzel yıllar uzun sürmedi. Altı yaşına geldiğinde kırsal yaşamın güzelliğinin yerini uzak bir büyük şehir alacaktı: Ailesi onu Berlin'de abisinin de kaldığı öğrenci pansiyonuna verdi. Genellikle Doğu Elbe bölgesinin toprak sahibi soylularının oğullarının eğitim gördüğü Plamann Enstitüsü'nde, Fransızlara olan nefret ve sıkı disiplinli jimnastik eğitimiyle birleşen vatansever bir ruh hâkimdi. Bismarck sonraları "yapay bir spartalılık"tan bahsedecekti. Bu eğitim kurumunda geçirdiği altı yılı hayatı boyunca acı ve nefretle andı. 1864 yılında kendi yakın çalışma arkadaşlarından birine: "Çocukluğum bana adeta bir hapisane gibi gelen Plamann Enstitüsü'nde heder edildi" diyecekti. Annesinin özellikle temmuz ve ağustos aylarında kaplıca seyahatine gitmesini, oğullarının tatil haftalarını çok sevdikleri Kniephof'ta geçirmelerini istememesine bağlıyor, bundan çok şüphelen-

niyordu. Plamann Enstitüsü'nün kapanmasının ardından 1827 yılında genç Bismarck kardeşlerin ikisi de öncelikle Friedrichstraße'daki Friedrich - Wilhelm - Gymnasium'a² (1827-1830) gittiler. Otto daha sonra Klosterstraße'daki Grauen Kloster Gymnasium'una gitti (1830-1832). İki kardeş bu yıllarda Berlin'de, ebeveynlerinin onlar için kiraladıkları ve kış aylarını birlikte geçirdikleri bir evde kaldılar. Ebeveynlerinin Berlin'de olmadığı zamanlarda Otto ve Bernhard'la Schönhausen'dan getirdikleri hizmetçi kadın ilgileniyordu. Bir taraftan da yetenekli genç özel öğretmenleri iki kardeşi gözetim altında tutuyor, onların her şeyden evvel yabancı dil becerilerini geliştirmeleri için çabalıyordu. Bismarck, daha sonra çok takdir edilen- mükemmel Fransızca ve akıcı İngilizce konuşma yeteneğini bu yıllarda kazandı.

Bismarck, Protestanlık din dersini meşhur teolog Schliermacher'den almıştı. Ancak sanki bu durum onun için çok da etkileyici değildi; söylenildiği gibi o Bismarck'ın öğretmeniymiş, ama Bismarck onun bir öğrencisi olmamıştı. Kutsuma töreni sonrasında (1830 yılı Paskalyası) teoloji ve Tanrı inancına yönelik şüpheciliğindeki büyük ilerlemeyi durdurmak artık mümkün değildi. Bismarck, henüz on yedi yaşını bitirmeden 1832 Paskalyasında liseyi başarıyla tamamladı ve artık üniversiteye gidebilecekti.

En çok da Heidelberg Üniversitesi'ne gitmeyi istiyordu. Ama annesi oğlunun orada, nefret ettiği bir şey olan bira içmeye alışmasından endişe ettiği için buna karşı çıkmıştı. Bu sebeple, devlet hizmetine hazırlanmak isteyen genç soyluların tercih ettiği Göttingen Üniversitesi'nde karar kılındı. 1832 yılı Mayıs ayının başında Bismarck hukuk ve siyaset bilimi öğrencisi olarak kaydını yaptırdı. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra -çoğunluğu burjuva- Hannoverli Öğrenciler Kulübü'ne katıldı. Bismarck'ın Göttingen'deki üç dönemi efsanelerle dolu olmakla birlikte bunların gerçekliğine dair güvenilir deliller pek azdır. Şüphesiz bu dönemi, uzun süre tahammül ettiği bir himaye döneminin ardından, özgürlük dönemi olarak yaşadı. İnce uzun boylu, gür açık sarı saçlı, yüzü çillerle dolu on yedi yaşındaki genç Bismarck içki

2 Gynasium: Jimnaz, yüksek dereceli lise (ç.n.)

âlemleri, borçlanmalar, suç teşkil eden olaylar ve hapis cezalarının da olduğu gürültülü bir öğrencilik hayatına heyecanla daldı. Bismarck, kulübe yoğun bir şekilde angaje olmuş ve eskrimde ustalığını ispat etmişti. 1833 yılının Ocak ayında erkek kardeşine, Mikail bayramından³ beri on dört düello yaptığını söylerken “neredeyse hepsinde rakibimi ustaca yendim. Sadece bir defa yara aldım” demektedir. Genç Bismarck yalnızca yetenekli bir eskrimci değil, aynı zamanda dayanıklı bir at binicisi, iyi bir yüzücü ve popüler bir dansçıydı; sadece Plamann Enstitüsü’ndeki acı verici deneyimler yüzünden jimnastiğe karşı büyük bir isteksizliği söz konusuydu.

Bismarck’ın üniversitedeki derslere katılımına dair çok az bilgi bulunmaktadır. Meslek bölümlerine pek ilgisi olmadığı anlaşılrken, ilgi ve gayret göstererek katıldığı tek ders, tarihçi Arnold Heeren’in Avrupa devletler sistemini anlattığı dersi idi. Ne okuduğu sorulduğunda cevabı “Diplomasi” oluyordu. Göttingen’de üç dönem okuduktan sonra Bismarck, 1832/33 kışında üç dönem okuyacağı Berlin Üniversitesi’ne geçiş yaptı. Bu döneme dair en sık başvuru kaynaklar, Göttingen’den kulüp arkadaşı Gustav Scharlach’a yazdığı mektuplarıdır. Bu mektuplar esasen arsız ve çocuksu biçimde, kendi aralarında ince bir ironiden sert alaycılığa varan tonda, öğrencilik ilişkileri çerçevesinde yazılmış mektuplardır. Dolayısıyla bu mektuplardan genç Bismarck’ın doğası ve zihinsel durumu hakkında sonuçlar çıkarmak isteniyorsa, bu bağlamı dikkate almak gerekir. Bu mektuplarda çizdiği kendi güçlü/acımasız imajı onun sadece bir tarafını ortaya koymaktadır. Nitekim bir de diğer tarafı vardır. O, aynı zamanda operaya katılan, iyi seviyede Fransızca ve İngilizce konuşabilen, iyi okumuş genç bir adamdı. Düzenli bir biçimde Berlin’in aristokrat çevrelerinde, özellikle akraba veya dost ailelerden oluşan geniş çevresinde hareket edebilen, gerçek dostluklar kurabilen bir gençti. Berlin’deki öğrencilik günlerinin en yakın arkadaşları olan Baltıklı aristokrat Kont Alexander Keyserling ve Amerikalı John L. Motley ile hayatı boyunca arkadaşlığını sürdürdü. Daha sonra Amerika’nın Viyana ve Londra Büyükelçisi olan

3 Hristiyanlıkta Başmelek Mikail Bayramı. (ç.n.)

Motley, gençlik romanı “Morton’un Umudu”nda [*Morton’s Hope*] (1839) Otto von Rabenmark karakteriyle, Bismarck’ı şöyle tasvir ediyordu: “meyhanede ve sokakta deli dolu vakit geçiriyor; odasında ise çevresindeki boş tiplerden sıyrılarak, deli maskesini bir kenara atıp Morton’la ‘akıllıca’ konuşuyor.”

Bu arada şaşırtıcı olan şey, Bismarck’ın daha sonraki hayatı tamamen siyasetle geçmesine rağmen, bu yıllardaki siyasi düşüncelerine dair hemen hiçbir izin bulunmamasıdır. 1830 Fransız Temmuz Devrimi’nden sonra Alman devletlerinin pek çoğunda, Hambach Festivali (Mayıs 1832) ve Frankfurt Wachensturm⁴ (Nisan 1833) ile zirvesine ulaşan iç siyasi çatışmalar ortaya çıkarken, liberal ve muhafazakâr eğilimler giderek daha da keskinleşmeye başlamışlardı. Ancak görünüşe göre bu çatışmaların genç Bismarck’a doğrudan dokunan bir tarafı bulunmuyordu.

Bismarck, hukuk bölümünü hevesle değil daha ziyade ilgisiz bir şekilde takip etmiş olsa bile, 1835 yılının Mayıs ayında o dönem hukukçu olmanın birinci aşamasını oluşturan ve birinci devlet sınavı olarak bilinen stajyer avukatlık sınavına [*Auskultatorprüfung*] mümkün olan en erken zamanda girmiş, Roma hukukundan [*Corpus Iuris*]⁵ “pekiyi”, hukuk teorisinden ise “yeterli” not ile geçmişti. Bundan birkaç hafta önce de yirminci doğum gününü kutlamıştı.

Hedef olarak diplomatlık mesleğine odaklanan Bismarck, bu yönde eğitimini devam ettirmeye başladı. Ancak kısa süre içerisinde işler farklı bir seyir izleyecekti. Öncelikle Berlin Yerel Mahkemesi’nde olağan bir dairede stajyer avukat [*Auskultator*] olarak ve Belediye Mahkemesi’nde bir kâtip olarak görev aldı. Göttingen’den üniversite arkadaşı Scharlach’a hayatından oldukça memnun olduğunu, sabah sekizden akşam sekize kadar sıkı çalıştığını, daha sonra ise kıyafetlerini değiştirip eğlenceye gittiğini yazıyor; “Her daim sınır tanımaz bir aşk halindeyim, ama bu halimin mu-

4 3 Nisan 1833 tarihinde devrim başlatma amacıyla Frankfurt’ta polis merkezlerine düzenlenen başarısız saldırı girişimi. (ç.n.)

5 Metinde geçen *Corpus Iuris Civilis*, 529-534 yılları arasında Doğu Roma İmparatoru I. Justinianus tarafından hazırlanan, Roma Hukuku konusunda en geniş ve derinlemesine bilgi veren, sonradan bu isimle anılan hukuk külliyatıdır. (ç.n.)

hatabını sık sık değiştiriyorum” diyordu. Aynı zamanda maddi sıkıntılardan şikâyet ediyor, “ihtiyarların” bu konuda hoşgörüsüz olduğundan ve bu yüzden kendisini sıkıntıya sokan Göttingen’deki iki borcunu halen ödeyemediğinden bahsediyordu.

Bismarck staj döneminin henüz ilk yılı bitmeden hukuk alanından idare alanına geçmeye karar verdi. Çünkü Prusya Dışişleri Bakanı’nın, Doğu Elbeli bu junkerin [Bismarck’ın] diplomatik işlere uygunluğu konusunda pek de iyi düşünceleri olmadığını öğrenmişti; idare alanı, olası bir başvuru durumunda hukuk alanına nazaran daha uygun bir başlangıç noktası sunuyor görünmekteydi. Böylece 1836 yılının Ocak ayında, gerekli sınava Aachen’de girebilmek için Aachen Valiliği’ne başvurdu. Ren bölgesinde bir valiliği tercih etmesinin sebebi, oradaki kursun eski vilayetlerden daha kısa olmasıydı. Başvurusu onaylandı. Bismarck her iki sınava 1836 yılının ilkbaharında Schönhausen’da girdi. Oradan, arkadaşı Scharlach’a şunları yazmıştı: “Şimdi burada olsaydın bana gülerdin. Tam dört haftadır burada, sivri kemerli ve dört adım kalınlığında duvarları olan, ikisi mobilyalı olmak üzere otuz kadar odası, rengi hâlâ birkaç parçasından tanınabilen görkemli şam örtüleri, yığınla faresi ve rüzgârın uğuldadığı şöminesi bulunan büyüklü bir sarayda oturuyorum. ... Üstelik şimdiye değin hayatımdan burada olduğum kadar hiç memnun olmadım. Sadece altı saat uyuyorum ve çalışmaktan büyük mutluluk duyuyorum ve bunlar benim uzun süre imkânsız olduğunu düşündüğüm iki şey.” İki sınavın birinden “pekiyi”, diğerinden “geçer” not alırken, sözlü sınavda “çok yetenekli” değerlendirme notu verildi. 1836 yılının Temmuz ayı başında yemin töreni gerçekleşti ve hükümet stajyerliğine terfi etti. Böylelikle Bismarck artık Aachen Valiliği’ndeki görevine başlayabilecekti.

Bu arada dünyanın her yerinden misafirlerin geldiği sosyetik bir kaplıca, hayata aç bu genç adama sadece eğlence için sayısız fırsat değil, aynı zamanda somut cazibeler de sunmuştu. Doğu Elbe’li bu genç junker, kendisini özellikle aristokrat İngiliz misafirlerin çevresinde oldukça iyi hissederken, onun için genç bayanlar için esas çekici olan tara-

fıydı. Bu yöndeki ilk flört ilişkisi, genç kızın aile ilişkilerini her şeyden önde tuttuğu anlaşılınca pek uzun sürmedi. Ama sonra iş ciddiye bindi. Yirmi iki yaşındaki Bismarck, İngiliz soylularından on yedi yaşında "sarı saçlı ve ender güzellikteki" Isabella Loraine Smith adlı bir genç kıza tutkulu bir şekilde kendini kaptırdı. Bismarck, bu kıza âşık olmakla, mesleki geleceği de dâhil olmak üzere pek çok şeyi riske attığı fırtınalı bir ilişkiye başlamıştı. Ailesiyle birlikte çıktığı Almanya seyahatinde sevdiği kıza eşlik etmeyi çok istediği için uzunca bir izin talebinde bulunmuştu. 1837 yılının Temmuz ayından Eylül ayına kadar, kendisine verilen izin süresini aşmış olmasına rağmen herhangi bir şekilde uzatma arayışı olmaksızın yollardaydı. Bu aylarda yaşadığı yoğun duygusal heyecanlara dair çok az şey biliyoruz. Karl Friedrich von Savigny isimli arkadaşı ağustos ayı sonunda Frankfurt'tan bir mektup aldı. Bu mektupta Bismarck "benim ailem (şimdilik gizli tutmasını isteyerek)" ifadesini kullanıyor ve mart ayı için Leicestershire Scarsdale'da yapacağı kesin evliliği duyuruyordu. İlkbaharda planlanan düğün tarihini arkadaşı Scharlach da eylül ortasında Strazburg'dan öğrenmişti. Sonrasında bu ilişkinin neden koptuğu ise meçhuldür. Ernst Engelberg, nihayetinde evlenmeye engel olan meselelerin maddi kaygılar olabileceğini düşünmektedir. Kuşkusuz bu meseleyi büyük ölçüde önemsiz göstermeye çalışan Bismarck, yedi yıl sonra arkadaşı Scharlach'a, baş döndürücü ama aynı zamanda çok maliyetli olan bu macerayı oldukça mizahi bir şekilde tasvir edecekti: Bu çok güzel İngiliz kızı onu baştan çıkarıp aylarca peşinden sürüklemişti. "Sonunda onu teslim olmaya zorladım, yelkenleri suya indirdi, ancak iki aylık birliktelikten sonra bu güzel kız, elli yaşında, dört atlı ve 15.000 rublelik kazancı olan tek kollu bir albay tarafından elimden alındı. Meteliksiz ve kalbim kırık bir halde Pomeranya'ya, memleketime döndüm." İşte böyle. Eylül ayı sonunda Bismarck, yalnız başına memleketinin yolunu tuttu. Ancak Wiesbaden'de kumar masasında korkunç meblağlar kaybettiğinden muazzam bir borç yükünün ("başka amaçlar için kullanmak için ayrılan 1700 Taler'den⁶ fazla") altına girmişti.

6 O dönem Almanya ve Avusturya'da kullanılan gümüş para. (ç.n.)

Kendisi için Aachen'ı imkânsız hale getirdiği ve orada alacaklıları sürekli peşinde oldukları için Potsdam Valiliği'ne nakli için başvurdu ve bu başvurusu kabul edildi. Aachen Valisinin ince bir ironi ile yazdığı gibi, ona "Aachen'da sosyal ilişkilerde gösterdiği beyhude çabaların ardından, resmi işlerde sıkı bir faaliyete dönme" imkânı sağlanmalıydı.

Potsdam'daki meşguliyeti kısa süreli oldu. Bismarck, önce uzun süredir ertelenen askerlik hizmetine (Muhafız alayında) başladı, ardından 1838 yazında devlet memuriyetinden istifa edip çiftlik sahibi olarak özgür bir yaşam sürmeye yönelik bir karar aldı. Kendisini devlet hizmetinde kalması için ikna etmeye çalışan bir kuzenine, bu kararı almasının nedenlerini açıkça izah etmişti. Sayfalar dolusu mektubunda kendisinin yaratılışı itibariyle "bu işlerin doğası ve devlet hizmetinin resmi konumundan" hoşlanmadığını, ihtiraslı yapısının itaat etmekten ziyade emretmeyi arzuladığını ve sadece iyi bulduğu müziği yapmak isteyip, değilse asla istemediğini ileri sürüyordu. Ayrıca "tamamen maddi bir bakış açısıyla, devlet hizmetinden toprak ve tarım alanında daha faydalı işler yapabilirim" düşüncesini yazıya dökmüştü. Kararının en önemli, belki de asıl nedenini (mektubun bir nüshasını alan) babasından da gizledi: O da, bir memur maaşıyla omuzlarına yüklenmiş borçların üstesinden gelemeyeceği gerçeğiydi. Bu borçların ödenmesi, ancak kötü yönetilen aile mülklerinin canlandırılması ve ardından topraktan önemli miktarda kârlar elde edilirse mümkün olabilirdi.

Bu nedenle Bismarck, 1838 yazının sonlarında izin istedi. Resmi anlamda memurluktan ayrılmak için ilk olarak 1839 yılı Ekim ayında başvuru yapmış olsa da kararını aslında çok daha önce, 1839 yılının yaz/sonbaharı gibi almıştı. Ferdinand von Bismarck, iki oğluna gelecekte miras kalacak Pomeranya'daki mülkünü önceden bırakarak kendisi de on iki yaşındaki kızı Malwine ile birlikte Schönhausen'a yerleşti. Bu arada ağır hasta olan anneleri, tedavi gördüğü Berlin'de 1 Ocak 1839'da kanserden vefat etmişti.

Yaklaşık iki yıl boyunca, iki erkek kardeş birlikte Kniephof'taki ekilebilir arazi, çayır, meralar, orman ve göllerin

olduğu, esasen Pomeranya standartlarına göre öyle çok da büyük sayılamayacak toplamda yaklaşık 550 hektar alanı birlikte yönettiler. Bernhard'ın 1841 yılında Naugard Kaymakamlığına seçilerek oraya taşınması ve evlenmesiyle aralarında bir paylaşım yapıldı: Bernhard Külz'ü, Otto ise Kniephof ve Jarchelin'i aldı. Aynı zamanda yerel temsilci oldu ve bu sıfatla pek çok kez Kaymakam'a vekâlet etti. Ayrıca Pomeranya Vilayet Meclisi'nde şövalye temsilcisi seçildi.

Pomeranya yılları için sıklıkla ve keyifle çizilen "muhteşem Bismarck" imajının ötesinde onun göz ardı edilmemesi gereken hususiyetleri vardı: mesela çiftçilikle meşgul olduğu vakit süratle ve yoğun bir şekilde tarım sorunlarıyla ilgilenmesi, toprak kalitesi ve mahsulün değeri hakkında bilgi sahibi olması, güncel tarım literatüründen istifade etmesi, tarım birliklerinde aktif olması, harcama ve kişisel giderlerde sıkı bir tasarrufla modern işletme yönetiminin ilkelerini uygulaması gibi. Bu sayede, toprağın iyice düşmüş verimini nispeten kısa bir süre içinde yeniden artırmak ve bunları -hâlâ borçlu olsa bile- kârlı bir şekilde yönetmesi mümkün oldu. Aynı zamanda Bismarck bu yıllarda çokça okudu. Goethe, Schiller ve Jean Paul'un yanı sıra Uhland'dan Heine'ya çağdaş şiir ve felsefe metinleri (özellikle Spinoza, Genç Hegelciler, David Friedrich Strauss) okudu. Sahip olduğu çok sayıda atlas ve özel haritalara sık sık ve derinlemesine daldı. Prusya toprak soyluluğunun geleneksel kökleri içerisinde, Bismarck'ın entelektüel birikimi ve ilgileri, akranlarının seviyesinin çok ötesindeydi.

1841/42'de, Pansin'de toprak sahibi birinin kızı olan Ottilie von Puttkamer ile evlenme teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Annesi bu teklifi kırıncı biçimde geri çevirdi ve kızı da annesinin bu tavrını istekli bir şekilde onayladığını belirtti. Bu, Bismarck'ın onuru için büyük bir darbe olurken, kendisini aylar süren İskoçya, İngiltere, Fransa ve İsviçre seyahatinde teskin etmeye çalışacaktı. "Kendisini yarım yamalak toparlayıp" geri döndükten sonra bir arkadaşına "Evlilik hayallerim suya düştü. Bir varlığın beni nasıl da evlilik teklif edecek kadar baştan çıkardığını hiçbir şekilde düşünemiyorum" demişti.

Konu Pomeranya mülklerini ıslah etme ve onları ekonomik başarıya ulaştırma meselesi olduğu sürece Bismarck, toprak sahibi olarak işinden yeterince memnun oluyordu. Balolar, tiyatro gösterileri, öğlen molaları ve diğer etkinliklerle Pomeranyalı akranları arasındaki canlı sosyal ilişkinin tadını çıkarıyordu. Ancak ekonomik bir hedefe ulaşıldığında artık nüfuz alanı ona dar gelmeye ve toprak sahibi bir bey olmaktan derin bir huzursuzluk duymaya başlıyordu. Arkadaşı Scharlach'a "kendisini çevreleyen her şeyden, hayattan bezginlik derecesinde bir sıkıntı duyduğundan" şikâyet ediyor, "anın arzularından başka bir dümeni olmaksızın istemsiz bir şekilde hayatın akışına kendisini bıraktığını ve bu sürüklenişin kendisini nereye savuracağını da önemsemediğini" belirtiyordu. Bu ağır ruh halinin eşlik ettiği istikamet kaybının belirtisi, Postdam Valiliğindeki stajına yeniden başlamak için başvurmasından da (Nisan 1844) anlaşılabilir. Başvurusu, ancak önceki staj dönemindeki gevşekliğine dikkat çeken soğuk bir tavırla kabul edilmişti. 3 Mayıs günü göreve başlamasından henüz iki hafta geçmişken yengesinin ciddi şekilde hastalanması sebebiyle kısa bir izin istedi. Ve aynı Aachen'da olduğu gibi bu izinden de işine geri dönmedi! Scharlach'ın aktardığına göre, "İnsanları ve işleri önceden olduğu gibi çok yavan ve anlamsız bulmuştu". Durum açıktı: Bismarck derin bir yaşam krizi içerisindeydi.

Pomeranyalı Pietist⁷ çevreyle yakın temasa geçmesi, Bismarck için varoluşsal krizden geçici bir çıkış yolu oldu. Bu, Adolf von Thadden-Trieglaff'ın etrafında toplanan ve Bismarck'ın -aynı zamanda Thadden'in kızı Marie ile nişanlanan- okul arkadaşı Moritz von Blanckenburg'un da dâhil olduğu bir çevreydi. Bismarck bu çevrede hâkim olan; eleştiriden arı İncil inancı ve günlük hayatta Tanrı'nın elinin görünür olması için sürekli duygusal bir arayış içerisinde olan ruha yabancıydı, ancak bu insanların düşünceleri ve davranışlarının ana hatlarını oluşturmaları için Tanrı'nın sözünü rehber edinmelerinden etkilenmişti. Gerçi arkadaşı Moritz von Blanckenburg'un inanç anlamındaki fırtınalı dönüşümü ve kendisini dini içerikli mektuplara boğması sinirini

7 Pietizm, Protestanlık içerisinde ferdi dindarlığı öne çıkaran bir dini akımdır. (ç.n.)

bozmuştu, fakat onun nişanlısı Marie ile din ve Hristiyanlık üzerine derin sohbetler de etti. Bu sohbetler sırasında aralarında sıkı bir dostluk gelişmişti; hatta bu, sadece umutsuz değil, aynı zamanda dile de getirilmemesi gereken bir sevgi ilişkisiydi. Bismarck Pietist bir yaşam tarzını benimsemedi ve dogmatik katı bir Hristiyanlığa da yönelmedi, "ama kendine özgü bir Tanrı, bir öteki dünya ve Hristiyanlık inancını yeniden kazandı". (Arnold Oskar Meyer)

Moritz von Blanckenburg ve Marie von Thadden'in 1844 yılının Ekim ayında gerçekleşen düğün merasimi, Bismarck'ın müstakbel eşiyle ilk kez karşılaştığı yerdi. Marie, Bismarck için yirmi yaşındaki kız arkadaşı Johanna von Puttkammer'in oturduğu masada yer ayırmıştı. İkili sonraki zamanlarda, birbirlerini Blanckenburg'ların Kardemin Çiftliği'nde görmüşler, ancak aralarında bir yakınlaşma olmamıştı.

1845 yılı, Bismarck'ın hayatında bir dönüm noktası oldu. Yetmiş dört yaşındaki babaları öldü ve oğulları mirası aralarında paylaştı. Bernhard, Külz'e ek olarak Jarchelin'i aldı, Otto ise Kniephof'a ek olarak ertesi yıl taşınacağı baba evi Schönhausen'ı aldı (Kniephof'u kiraladı). Böylece artık yine Altmarkt'da ailesinin evinde yaşamaya başlamıştı ve daha en başından itibaren yeni çevresinde etkin bir rol oynama konusunda kararlıydı. Kısa zamanda bir fırsat doğmuş, Elbe Nehri'ndeki büyük bir sel vakasında başarısız kalan bir set kaptanını yerinden edip bu göreve gelmeyi başarmıştı. Bu onun ilk müstakil kamu göreviydi. Ayrıca Saksonya Vilayet Meclisi'nde şövalye temsilcisinin yardımcısı olarak seçildi. Jerichow Kaymakamlığı görevi de onun için pek uzak bir ihtimal olarak görünmüyordu. Bunun da ötesinde Bismarck artık yereli aşan sınıfsal problemlere, hatta patrimonyal yargı yetkilerinin yeniden şekillendirilmesi konusundaki anlaşmazlıklara müdahale etmekteydi. Sert anti bürokratik bir tavırla, toprak sahiplerinin bağımsızlığını korumak için büyük çaba sarf etti ve hükümetin amaçladığı devlet yetkilerinin genişletilmesine kararlı bir biçimde karşı çıktı. Bu görüşmelerde kendi konumundaki etkili muhafazakâr akranlarıyla, özellikle de Prusya muhafazakârların öncüsü gibi davranan Magdeburg Yüksek Eyalet Mahkemesi Başkanı -Adolf von

Thadden'in hısmı- Ernst Ludwig von Gerlach ile yakın işbirliği yaptı. Tüm bu faaliyetlerle ilgili perspektifler, Bismarck'a geleceğe yönelik o kadar umut verici görünmüş olmalıydı ki 1846 yılında kendisine kamu hizmetine (saygın bir pozisyonda: Doğu Prusya'da toprak ıslahı çalışmaları komiseri olarak) yeniden girmesi için yapılan teklifi -kardeşinin kabul etmesi yönündeki ikna çabalarına karşın- geri çevirdi.

1846 yılının Ekim ayının sonunda büyük sevgi duyduğu Marie von Blanckenburg'un hayati tehlikesi olan bir hastalığa yakalandığına dair aldığı haber Bismarck'ta bir yıldırım etkisi yapmış; Kasım ayı başlarındaki ölümü de onu derinden sarsmıştı. Kız kardeşi Malwine'ye şu itirafta bulunuyordu: "Doğrusu ilk defa ölümüyle hayatımda büyük ve beklenmedik bir boşluğa neden olan bir yakınımı kaybediyorum. Elbette ebeveynlerin kaybını farklı bir kategoride; doğanın akışı bağlamında değerlendirmek gerekir."

Marie, ani ölümünden önce henüz yaz haftalarındayken arkadaş çevresiyle bir Harz turu düzenlemişti. Neşeli bir grup genç insanın mehtaplı geceler ve Mendelssohn şarkılarıyla romantik bir manzara keyfi yaşadığı, dini tartışmaların yapıldığı bir tur olmuştu. Bismarck ve Johanna von Puttkamer de bu seyahate katılanlar arasındaydılar ve birbirlerinden hoşlanmışlardı. Yirmi iki yaşındaki Johanna, Marie gibi dindardı ama yine de hayata bağlıydı. Bismarck'ın daha sonra çalışma arkadaşı olan ve müziğe yetenekli Johanna'nın da o zamanlar arada sırada birlikte müzik aleti çaldığı Robert von Keudell onu; "Yüz hatları pek de güzel değildi, ama adeta konuşan mavi gözleriyle canlanıyor, koyu siyah saçlarıyla da gölgeleniyordu" sözleriyle tarif ediyordu. Marie'nin ölümünden bir ay sonra, Blanckenburg'ların evinde tekrar görüşen Bismarck ve Johanna, bu görüşmelerinde hayatlarını birleştirme kararı aldılar. Bununla birlikte üstesinden gelinmesi gereken bazı engeller vardı. Çünkü Johanna'nın Pietist ebeveynleri, hakkında "iyiden ziyade kötü şeyler" duydukları Bismarck'ın damatları olması fikrinden hiç de memnun kalmamışlardı. Bismarck, 1846 Noelinden kısa bir süre önce ilk diplomatik yazısını, Heinrich von Puttkamer'e hitaben uzun alıntılar içeren mektubunda kâğı-

da dökerken, aynı zamanda kendi karakterine dair önemli ipuçları da sunuyordu. Mektubun alıcısının düşünce dünyasına hitap edecek biçimde, şimdiye kadarki canlı hayatını “hiç çekinmeden, açık yüreklilikle” ve düzgün cümlelerle ifade eden Bismarck, mektubunun sonuna hemen olumlu bir karar bekleyemeyeceğini de eklemişti. Bununla beraber mektubunda “kesin bir ret cevabı verecekseniz, öncesinde olumsuz cevap vermenize neden olan hususlara dair tarafımdan açıklama yapma fırsatı vermenizi rica ederim” diyordu. Bay Puttkamer bu mektuba suskun kalmış, buna karşın Bismarck artık bütün gücüyle mücadeleye girişmişti. Ocak ayının başında ani bir kararla Doğu Pomeranya’nın en ucundaki Reinfeld’e gitmiş, birkaç saat içinde nişan işi hallolmuştu. 12 Ocak günü kız kardeşi Malwine’e çektiği kısa telgrafta “işler yolunda” diye yazıyordu. Kısa bir süre sonra erkek kardeşine ise şunları yazmıştı: “Orada olumsuz bir hava edinmedim, ancak eğer müstakbel eşimi ilk görüşte kararlı bir şekilde kucaklayarak ebeveynlerinin dillerini yutmalarını sağlayıp böylece her şeyi beş dakika içinde halledecek başka bir aşamaya taşınasaydım, kim bilir iş nereye uzanırdı?” Devamında da şunları yazıyordu: “Ayrıca serinkanlılıkla söyleyebilirim ki, müthiş bir ruh ve ender bir asalete sahip olan, aynı zamanda hiçbir kadında görmediğim kadar sevimli ve hayat canlısı [*facile à vivre*] bir kadınla evlenerek büyük bir mutluluğa ulaştığımı ve artık şansa ihtiyacım olmadığını düşünüyorum.” Doğrusu Bismarck, hayal ettiği kadını Johanna’da bulmuştu. Johanna, hayatı boyunca ona sadık kalan, ev ortamını ustalıkla çekip çeviren bir eş, çocuklarına düşkün bir anne olmuştu. Hepsinden önemlisi de; kendisini kayıtsız şartsız kocasının inançları, kararları ve uygulamalarıyla özdeşleştirmiş; arkadaşları onun arkadaşları, düşmanları da onun düşmanları olmuştu.

Bismarck uzun yıllar kendisine uygun yaşam tarzını ararken büyük ölçüde güvensizlik ve huzursuzluklarla dolu bir dönem yaşamıştı. Şimdi ise 1847 yılındaki nişan ve sonrasındaki gelişmelerle birlikte, onun için içsel ve dışsal varlığını istikrarlı bir temele oturtma ve etkin bir güç olmaya yönelik bastırılmış açlığını tatmin etme imkânı sunan yeni bir yaşam kesiti başlıyordu.

II. ÇİFTLİK SAHİPLİĞİNDEN POLİTİKACILIĞA (1847-1851)

1847 yılını Bismarck'ın hayatı açısından pekâlâ bir dönüm noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Johanna von Puttkamer ile önce nişanlanması, ardından Temmuz ayında yaptıkları düğünle hayatını birleştirmesi sonraki yaşamı için sağlam bir temel oluşturmuştu. Öte taraftan ise Birleşik Prusya Meclisi'ne [*Vereinigten Landtag*] katılarak siyasi sahneye adım atıp, kendisine uygun bir faaliyet alanı da bulmuştu. Böylece onun için bağlantı ve beklentileri olmayan sinir bozucu, huzursuz bir arayış dönemi de sona ermiş oluyordu.

Nişan meselesinin bahsi geçmişti. 1847 yılı Ocak ayı sonunda Bismarck Elbe Nehri'nde buz kütlelerinin beklediği sırada Schönhausen'da set kaptanı olarak göreve başlamak için Reinfeld'den ayrılmıştı. Bu dönemde kamuoyunun gündemindeki mesele, Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm tarafından ilan edilen bir "Birleşik Prusya Meclisi"nin, vilayet meclislerinin (aralarında Bismarck'ın baba dostu Adolf von Thadden ve kayınpederi Heinrich von Puttkammer'in de bulunduğu) üyelerinden oluşan bir meclis olarak yaklaşık altı yüz kişiyle toplanması çağrısıydı.

Bismarck, mutlaka Birleşik Prusya Meclisi'nin üyesi olmak istiyordu. Ancak görünüşe göre, Saksonya Vilayet Meclisi'nde sadece bir vekil olarak görev yapması bunun için yeterli değildi. Bismarck, Saksonyalı şövalye milletvekillerinden birinin üyelikten vazgeçmesi ve böylece vekil olarak kendisine sıra gelmesini sağlamak için denemedik şey bırakmadı. Ancak çabaları olumlu bir netice vermedi. Kral 11 Nisan günü Birleşik Prusya Meclisi'ni açtığında Bismarck mecliste bulunmuyordu. Ancak meclis üyesi von Brauchitsch'in ciddi biçimde hastalanıp görevinden istifa

etmesiyle Bismarck Mayıs ayı başında ondan boşalan koltukta -en genç üye olarak- yerini alacaktı. Vekâletin üzerine kalması nihayetinde bir tesadüfle olmuştu. Bu nedenle, Birleşik Prusya Meclisi ona siyasi hayata giriş için bir atlama tahtası imkanı sunmamış olsaydı Bismarck'ın daha sonraki hayatının nasıl şekilleneceğine dair muhtelif spekülasyonları düşünmek mümkündür. Acaba o zaman, hırsına ve yaratıcı güdüsüne rağmen yine de bir taşra soylusu olarak kalırmıydı? Öyle veya böyle, Bismarck buradan bir şey çıkardı. O zamana kadar kendi yerel çevresinin dışına çıkmamış Altmarkt'lı bu Junker, meclis Haziran ayında kapandığında artık krallığın keskin karakterli koşulsuz bir savaşçısı, ateşli bir aşırı muhafazakâr prototipi olarak bütün Prusya'da tanınan biri olmuştu.

Birleşik Prusya Meclisi'ne katıldıktan sadece birkaç gün sonra, meclisin en genç ismi Bismarck, bir kargaşaya neden olan ilk büyük çıkışını yaptı. Mecliste liberal bir milletvekili Prusya için yazılı anayasa talebini, 1813 yılındaki Napolyon işgaline karşı girişilen halk ayaklanmasının arkasında aslında bir anayasa motivasyonunun yattığına bağlamıştı. 1815 doğumlu acemi parlamenter Bismarck kendisini, Napolyon'a karşı verilen mücadelenin nedenleri hakkındaki bu ifadeyi "düzeltmek" zorunda hissetti. Toplantı sırasında sürekli "homurdanmaların" arasında şunları söyledi: "Yabancı ve zorba bir hükümdar tarafından maruz kalınan kötü muamele ve aşağılanmanın, Prusyalıların kanlarının kaynamasına ve işgalcilere karşı nefretin diğer tüm duygularının önüne geçmesine yeterli olmadığı" düşünülüyorsa bu milli onurun zedelenmesi anlamına gelir (Büyük gürültüler)." Özgürlük savaşının böylesine tek taraflı yorumlanmasına karşı bazı milletvekillerinin itirazları üzerine Bismarck güçlü bir ironiyle, bu başkaldırma dönemini bizzat yaşamamasından duyduğu üzüntünün, az önce yapılan açıklamayla birlikte hafiflediğini belirterek şöyle karşılık verdi: "O dönemde esarete karşı verilen savaşın her zaman dışımızda olduğuna inanıyordum; Ancak az evvel bu mücadelenin içimizde olduğunu öğrendim ve bu açıklama için minnettarım." İşte Bismarck tam da buydu! Korkusuz ve cesurca siyasi rakiplerine hücum ediyor, hem keskin konuşmaları

hem de karşısındakini zor durumda bırakan çarpıcı ironi ve sert istihzalarıyla onları provoke ediyordu. Bu konuşmanın ardından bütün liberal basın öfkeyle gözlerini bu cüretkâr Junker'e dikti ve ondan kısmen korkunç bir hayalet, kısmen de gülünç bir soytarı figürü çıkardı.

Güçsüz tiz sesine ve doğru kelimeyi arayan bir nebze tutuk konuşma tarzına rağmen Bismarck, görsel gücü ve dilinin kolay anlaşılabilir oluşuyla parlak bir konuşmacıydı. Öyle ki, açıklamalarını sürekli olarak ortamı keyiflendiren esprili veya müstehzi ifadelerle süslemekteydi. Bu sayede aynı fikirde olmayanlar bile onu dikkatle dinliyorlardı. Çok daha sonraları, 1868 yılında Friedrich Nietzsche, Bismarck'ın konuşmalarını okuduktan sonra arkadaşı Gersdorff'a gönderdiği bir mektubunda şunları yazacaktı: "Bismarck bana çok büyük bir haz veriyor, konuşmalarını sanki güçlü bir şarap içiyormuş gibi okuyorum: dilimle durduruyorum ki çok çabuk yutmayıp uzun süre tadını çıkarabileyim."

Muhafazakârların saflarında yetenekli konuşmacıların sayısı az olduğundan, genç milletvekili Bismarck, yaptığı diğer konuşmalar ve gayretle sürdürdüğü temaslara hızlı bir şekilde "meclis grubunun" en ön sıralarına kadar yükselmeyi başardı. Haziran ortasında, birkaç gündür meclis müzakerelerine katılamayınca, memnuniyetle şunları kaydetmişti: "Kötü icraatları güzel sözlerle gizleyen muhalefetin yalanlarına karşı bazı zamanlarda gösterdiğim hazır cevaplılık oldukça etkili oldu, yokluğumun 600 kişi arasında fark edilmesi de en azından büyük bir olaydır."

Bismarck, Prusya Meclisi'ndeki en önemli konuşmasını Haziran ayının sonunda, Yahudilerin kamu görevine girişinin önünü açması beklenen Yahudi emansipasyonuna ilişkin yasa tasarısı üzerine yaptı. Liberaller bu tasarıyı memnuniyetle karşılarken, Bismarck muhafazakârların sözcüsü olarak reddetti. İronik bir şekilde, tasarının hâlâ anne sütüyle emilen önyargılara yapışık, tiksinti verici bir "karanlık ve ortaçağ" eğilimine ait olduğunu söyledi. Konuşması, görevi "Hıristiyanlık öğretisini gerçekleştirmek" olan Hıristiyan devleti için coşkulu bir destek konuşmasına dönüştü. Konuşmasında Yahudilerin düşmanı olmadığını ve onlara tüm

haklarının -"sadece Hıristiyan bir devlette resmi bir pozisyona sahip olmaları hariç"- verilmesinden yana olduğunu söyledi. Bunun dışında, ona göre Yahudiler zaten bütün sivil haklara sahiplerdi. Bu yüzden mevcut durum korunmalıydı. Netice olarak yasa tasarısı kabul edilmedi.

Birleşik Prusya Meclisi'nde haftalar geçtikçe, Bismarck kendisini bir yandan siyasi kavgalara şevkle dalan yetenekli bir politika savaşçısı, diğer yandan toprak soyluluğu ve geleneksel sınıf-monarşi düzeninin ağız iyi laf yapan avukatı gibi tanınan bir parti adamı olarak keşfetmeye başladı. Birleşik Prusya Meclisi 1847 Haziran ayının sonunda feshedildiğinde, otuz iki yaşındaki Bismarck, meclisi -Lothar Gall'ın ifadesiyle- "Bütün dış konuşma beceri ve maharetiyle, yüzünü tamamen geriye dönmüş, 'ortaçağ' hayatının neredeyse karikatürü olan bir adamın, gerici bir Junker'in şöhretiyle" terk edecekti.

Belli ki Bismarck, Birleşik Prusya Meclisi'ndeki çabasını tek seferlik geçici bir hikâye olarak görmüyor, bilakis siyasi olarak faaliyetlerine devam etmeyi amaçlıyordu. Bu niyeti, meclisin dağılmasından sonra muhafazakâr bir dergi kurmaya çalışmasından da anlaşılmaktaydı. Geliştirdiği programın en önemli öncü fikirlerini "Prusya Krallığı'nın bağımsızlığının korunması" ile "sınıf özgürlüğü ve bağımsızlığın gelişiminin desteklenmesi" şeklinde açıklıyordu. Bu konudaki çabalar ve maddi kaynak bulma arayışı, olumlu bir sonuca varmaksızın Ocak 1848'e kadar sürdü.

Bismarck 1847 yılının ilkbahar ve yaz aylarında müthiş bir dâhili gerginlik dönemi içerisinde bulunuyordu. Zira onun zihni sadece Birleşik Meclis'in kargaşasında değildi. Aynı zamanda nişanlı bir gençti ve kendisinden uzakta sürekli hastalanan, zaman zaman melankolik ruh hallerine yakalanan nişanlısı için endişe duymakta, ona yakın olmadığı için kendini suçlamaktaydı. Ancak tabii o zamanki ulaşım imkânları -eğer meclis oturumlarını kaçırmak istemiyorsa, ki bunu istemiyordu-, Berlin'den Doğu Pomeranya'nın en ücra köşesindeki Reinfeld'e seyahat etmesini pek de mümkün kılmıyordu. Şubat ayından Temmuz başına kadar nişanlı çift yalnızca Nisan ayında Reinfeld'de birlikte birkaç

gün geçirebilmişler, geri kalan zamanlarda ayrı kalmışlardı. Bu ayrı kalışlara dair bilgileri, 1860'ların sonlarında ortaya çıkıp Alman nesrinin kalıcı bir parçası haline gelmesini, Bismarck'ın eşinin mektuplarına borçluyuz. Bismarck, kendi deyimiyle bu otuzdan fazla "sohbet mektubunda" ciddi ve neşeli tonların dengelendiği edebi bir performans sergilemişti. Somut durum ve karakter tasvirleri yapıyor, doğa ve manzara resimleri çiziyor, siyasi mücadelelerini anlatıyor, dini konulara giriyor ve hepsinden önemlisi Johanna'ya olan sevgisi ve özlemini tekrar tekrar ifade ediyordu. Bu nedenle bu mektuplar aynı zamanda bir nevi sürekli babasından kızını isteme mektupları gibiydi. Ve Bismarck hayatının sonuna kadar Johanna ve onunla evliliğinin kendisi için ne kadar önemli olduğunu ifade etmekten asla yorulmadı. 1851 yılının Ocak ayında; "Korkarım sana sahip olmasaydım Tanrı'nın memnun olacağı hiçbir şey olamazdım. Sen beni iyilik kıyısında tutan çapamsın; eğer ki kırılırsa, Tanrı ruhuma merhamet etsin" diyecekti.

1847 yılının Temmuz ayında Bismarck Reinfeld'in yolunu tuttu. Düğünün bir an önce gerçekleşmesini istiyordu. Bunun için müstakbel kayınpederinin rızasını, mecliste milletvekillerini ikna eder gibi zorlukla almıştı. Böylece 28 Temmuz günü Kaschubenland'da Altkolziglow köy kilisesinde nikâhları yapılmış, sonrasında yeni evli genç çift Kniephof üzerinden Schönhausen'a gitmişlerdi. Burada Johanna yeni evine birkaç günde alışabilmiş ve ardından uzunca bir balayına sıra gelmişti. Johanna için bu balayı hayatının ilk büyük gezisiydi ve Dresden, Prag, Viyana, Salzburg ve Merano üzerinden Venedik'e uzanan bir seyahata dönüşmüştü. Bu seyahat esnasında daha ziyade bir tesadüf eseri olarak Bismarck ile Prusya Kralı arasında bir karşılaşma oldu ve kral, genç politikacıya meclisteki tavırlarından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Dönüş yolculuğu İsviçre ve Ren Bölgesi üzerinden gerçekleşti. Ekim ayı başında bu ikili Schönhausen'da yeniden görüştü. Şimdi ne yapmak gerekiyordu? Beklenmedik şekilde Mart Devrimi patlak vermişti ve Bismarck'ın etkin olabileceği çok farklı perspektifler sunuyordu.

Önceleri Bismarck'ın henüz yeni ve umut vaat ederek başlayan siyasi kariyeri, 17/18 Mart Berlin olaylarıyla birlikte ansızın sona erecek gibi görünüyordu. Çünkü baş gerici ve aşırı kralcı olarak etiketlenen bu genç Junker'in yeni siyasi düzen içerisinde belirleyici bir rol oynaması artık çok zor görünüyordu. Ancak kısa bir süre sonra Mart Devrimi'nin onun için büyük bir talih kuşu olduğu anlaşıldı. Bir yandan olayların gidişatı, diğer yandan ortaya koyduğu tavırlarıyla bir yıl içinde siyasi arenaya geri dönerek kendisine devrimin muhafazakâr muhaliflerinin ön saflarında yer edinmişti.

Bismarck, Berlin'de barikatlar kuran sokak savaşçıları'nın zaferini kabul etmeye hazır değildi. 17/18 Mart olaylarından haberdar olduğunda, ilk tepki olarak Schönhausen çiftçileriyle birlikte Berlin'e yürümek istedi. Ancak daha sonra Berlin'deki sarayında kralın mahsur kaldığı gerekçesiyle generalleri inisiyatif almaları ve askeri bir hareket düzenlemeleri konusunda ikna etmeye çalışmak için tek başına Potsdam'a gitmeye karar verdi. Hatta sonunda bizzat kendisi krala ulaşabilmek için, nafile de olsa çaba gösterdi. Günler süren karşı devrimci askeri bir harekâta ilişkin nabız yoklamalar, kralın sürpriz şekilde Potsdam'da ortaya çıkması ve muhafız birliklerinin subaylarının tümüne hitaben bir konuşma yapmasıyla 25 Mart'ta sona erdi. Kral bu konuşmasında, şimdiye değin hiç olmadığı kadar Berlin halkının koruması altında özgür ve güven içerisinde olduğuna dair güvence verirken, devrime karşı askeri bir harekât yapılmaması konusunda uyarıda bulunmuştu.

Böylece, askeri bir karşı eylem planının üstü çizilmiş oldu. Ancak üst düzey kimseler için yararlı bir gözlemci olmaya uğraşan Bismarck için, askeri harekât konusundaki teşebbüslerinin Veliaht Prens Wilhelm'in daha sonra İmparatoriçe olacak eşi Prenses Augusta'nın düşmanlığını üzerine çekmesi gibi kalıcı sonuçları oldu. 23 Mart günü yaşanan karşılaşmalarında gerçekten neyin müzakere edildiğini söylemek pek mümkün değildir. Zira tarafların daha sonraki dönemlere ait beyanları birbiriyle çelişmektedir. Kendi beyanına göre Bismarck, tahtın enerjik bir yapıya sahip olduğu düşünülen gelecekteki olası varisini harekete geçirmek için

Prenses' ten Veliht Prens'in nerede olduğunu öğrenmek istemişti. Bismarck sorusuna cevap alamamıştı ama onun yerine prenesten, kral ve eşinin, henüz reşit olmayan oğulları Friedrich Wilhelm¹ lehine tahttan çekilmeleri gerektiğine ve böylece onun yerine bizzat kendisinin naipliği üstleneceğine dair düşüncelerini dinlemişti. Augusta'nın çok sonraları yazdıklarında ise böyle bir şeyden bahis bulunmamakta, bilakis Altmarkt'lı Junker'in sadakatsiz, neredeyse ihanete varan tavrından söz edilmektedir. Hangisi doğru olursa olsun, Augusta'nın o günden beri Bismarck'a karşı duyduğu tutkulu nefret, hükümetin başına geçtiğinde Bismarck için ağır bir yük olacaktı.

Bismarck Mart ayı sonunda hayal kırıklığına uğramış ve çaresiz biçimde Schönhausen'a döndü. Karşı devrimci güçlerin toplanması ve harekete geçmesine yönelik Ludwig von Gerlach'ın ateşli çağrısını "reaksiyon ve fedakârlık olmadığı" şerhiyle imzalamak istedi (çağrı da yayınlanmadı). Aşırı muhafazakârların öncüleri Nisan ayı başında toplanan İkinci Birleşik Prusya Meclisi'ne Bismarck'ın gelmesinden de büyük memnuniyetsizlik duyuyorlardı. Gerçi Bismarck, kralın hitabına karşı oy kullanan az sayıdaki kişiden biriydi (çünkü hitapta son birkaç günde olanlara karşı memnuniyet ve teşekkür ifade ediliyordu), ama kısa konuşmasında Ludwig von Gerlach'ın ondan ne yapmasını istediğini açıklamadı. Yirmi yaş daha yaşlı birinin aksi önyargılılığından farklı olarak, uyanık bir gerçekçilikle değiştiremeyeceği bir durumu "koşulların zorlamasıyla" kabul etti. Sade cümlelerle eski Prusya'nın ölümüne ağıt yakarcasına şunları söyledi: "Geçmiş toprağa verildi ve çoğunuzdan daha fazla acı çekiyorum, çünkü kralın bizzat kendisi tabutunun üzerine toprak serptikten sonra hiçbir insani gücün onu uyandırması mümkün değil." Birkaç gün sonra meclisin dağılmasıyla, Bismarck'ın meclis üyeliği de geçici olarak sona eriyordu. Frankfurt Ulusal Meclisi [*Frankfurter Nationalversammlung*] seçimlerine aday olmayı bir an bile düşünmedi. Prusya Ulusal Meclisi'nde [*preußische Nationalversammlung*] mebusluk

1 Veliht Prens Friedrich Wilhelm (1831-1888); I. Wilhelm (1797-1888) ve Augusta'nın 1831 doğumlu oğullarıdır. III. Friedrich namıyla 1888 yılında yalnızca 99 gün Alman Kayzeri olmuş, hastalıktan dolayı ölümü sonrasında tahta II. Wilhelm geçmiştir. (ç.n.)

kazanma ihtimali de o kadar zordu ki bunun için gereken teşebbüslerde dahi bulunmadı.

Bismarck yaz ve sonbahar haftalarını, olayların seyrine etkide bulunmasının gerçekten mümkün olmadığı bir yerde, Reinfeld'de bekler vaziyette geçirdi, ancak tamamen boş da durmuyordu. Bu aylarda özellikle iki alanda; basın propagandası ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarının temsil edilmesi hususunda faaliyetlerde bulundu.

Mart ayının sonunda basına yönelik sansürün kaldırılmasının ardından ülke çapında gazete, dergi ve broşür bolluğu yaşandığında, muhafazakârların bir basın organı bulunmuyordu; zira Bismarck'ın geçen yılki girişimi herhangi bir sonuç vermemişti. Nisan ayından beri, Ludwig von Gerlach ve genel yayın yönetmeni olması düşünülen Hermann Wagener çevresindeki bir grup, hisseli bir muhafazakâr günlük gazete kurmaya çalışıyordu. Bismarck esasen bu kurucu çevre içerisinde değildi (anlaşılan Gerlach, onun "dağılan meclis"teki duruşunu yetersiz bulmuştu), ancak "Kreuzzeitung" olarak bilinen *Neue Preussische Zeitung* 4 Temmuz'dan itibaren düzenli olarak yayınlanmaya başlayınca, siyasi rakipleriyle mücadelede kullanılan araçların seçiminde titizlik göstermeyen bu gazetenin ateşli bir çalışanı olmuştu. Bismarck'ın sert, genellikle saldırgan ve incitici bir tonda yazılan makaleleri (o zamanlar yaygın olduğu gibi) yazar adı olmaksızın yayınlanıyordu; bu nedenle sadece bazı özel durumlarda yazının ona ait olduğunu tespit etmek mümkün olabilmektedir.

Temmuz ayında Bismarck, Reinfeld'deki bazı dostlarıyla görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler neticesinde bütün Prusya vilayetlerinin muhafazakârlarını bir araya getirecek bir kongre yapma ve büyük toprak sahiplerinin maddi çıkarlarını savunmak için bir dernek kurma kararı alındı. Bu girişim, "Junker Parlamentosu" [*Junkerparlaments*] denilen birleşmenin başlangıç noktasını teşkil etti. 18 ve 19 Ağustos tarihlerinde Berlin'de, yaklaşık 400 soylu ve birkaç düzine köylünün katıldığı bir kongre yapıldı ve burada muhafazakâr toprak sahiplerinin fikirleri ve çıkarları etkili bir şekilde dile getirildi. Bismarck, genel kurul ve komisyonlardaki müzakerelerde

aktif rol alırken, arazi vergisi sorunuyla ilgili yaptığı konuşma arkasında güçlü bir etki bırakmıştı. Kongrenin neticesinden memnun olabilirdi, çünkü özellikle akranları arasında artık öncesinden çok daha iyi tanınıyordu. Junker Parlamentosu'nun sona ermesinden iki gün sonra, Bismarck'ın ilk çocuğu olan kızı Marie, Schönhausen'da dünyaya geldi.

Yaz aylarında propaganda ve organizasyon işleriyle meşgul olan Bismarck, Eylül ayından itibaren saray çevreleriyle girdiği temaslar neticesinde nüfuz alanını genişletti. Avusturya ordusunun Viyana'daki Ekim Ayaklanması'nı bastırmasının ardından, devrim karşıtı güçler -Prusya dâhil- her yerde rahat bir nefes almaya başladı. Pfuel² kabinesine karşı mücadele eden muhafazakârlar hedeflerine ulaşmışlardı. Pfuel'in istifasının ardından Kral IV. Friedrich Wilhelm, General Kont Brandenburg'un başında bulunduğu ve enerjik bir isim olan Otto von Manteuffel'in İçişleri Bakanı olarak görev aldığı bir "kurtarıcı eylem hükümeti" tayin etti. Ve bu karşı devrimci kabine vakit kaybetmeden harekete geçti: 9 Kasım'da Prusya Ulusal Meclisi Brandenburg'a taşındı. Ancak Meclis, 27 Kasım'a kadar toplanamadı. General von Wrangel 10 Kasım'da birlikleriyle Berlin'e girdi, 14 Kasım'da başkentte olağanüstü hal ilan edildi, 5 Aralık'ta kral Ulusal Meclis'in feshini ilan etti ve bir gün sonra "Prusya devleti anayasası" için güvence verdi. Daha sonra, anayasanın öngördüğü iki meclisin³ seçilmesine ve 26 Şubat 1849'da toplanıp anayasayı revize etmesine karar verdi. İhtilal böylece başarıya ulaşmıştı.

İhtilalin öncesi ve sonrasındaki günlerde Bismarck hiç durmadan yollardaydı. Aralık ayının başlarında kardeşine, "burası (Schönhausen) ve Berlin, Potsdam ve Brandenburg arasında bir saatin sarkacı gibi sürekli gidip geldiğini" yazıyordu. Bu haftalarda "Kamarilla"nın "çok aktif ve zeki yardımcısı" gibi görev yapmaktaydı. Gerlach Kardeşler'in etrafındaki küçük grup kendilerini "Kamarilla" olarak adlan-

2 Ernst von Pfuel, Prusyalı asker ve siyasetçi. (ç.n.)

3 Bahsi geçen iki meclis, Prusya Meclisi'ni [*Preussischen Landtag*] teşkil edecek Birinci Meclis [*erste Kammer*] ve İkinci Meclis'tir [*zweite Kammer*]. Ya da diğer isimleriyle Ayan Meclisi [*Herrenhaus*] ve Mebusan Meclisi'dir [*Abgeordnetenhaus*]. Osmanlı anayasal sistemiyle benzerliğinden ötürü Ayan ve Mebusan olarak çevirmeyi tercih ettik. (ç.n.)

dınıyordu: Bu, perde arkasında bir tür gölge kabine olarak faaliyet gösteren, sık sık tereddüt içerisinde olan ve ne yapacağı kestirilemeyen kralı sürekli olarak kitlesel karşı devrimci bir tavra yönlendiren, nihayetinde başarılı da olan bir gruptu.

Bismarck, esasında Kamarilla'nın merkezinde değildi, fiili anlamda aktif bir yardımcıydı. Ancak ön planda olmasa ve arabuluculuğa yoğunlaşsa bile, yine de adı sarayda dolaşan muhtemel bakan adaylarının listesinde yer alıyordu. Tabii, gerici ve kavgacı bir isim olarak ünlendiği için, kralın Bismarck'ın adının arkasına "Yalnızca süngünün sınırsızca işlediği bir vakitte ihtiyaç duyulabilir," notunu düşmüş olması muhtemeldi.

Bismarck, başından itibaren yeni Prusya Meclisi'nde [*Landtag*] vekil olmak için her şeyi göze almıştı. Schönhausen'ın bulunduğu Jerichow bölgesinde aday olabilmesi mümkün görünmediğinden, Brandenburg şehrinin bulunduğu Westhavelland bölgesinde oranın oldukça popüler belediye başkanına karşı aday oldu. Büyük bir şevkle seçim kampanyasına girişti. Az bir farkla seçilerek, 6 Şubat'ta sarayın beyaz salonunda kral tarafından törenle açılan İkinci Meclis'e [*Zweite Kammer*] girdi. Böylece Bismarck parlamento sahnesine geri dönüyordu ve bundan sonraki iki yıldan fazla bir süre boyunca parlamentodaki faaliyetlerle meşgul olacaktı. Yani milletvekili olarak görev yaptığı dönem, hayatının öylesine bir dönemi değildi. Politikayı kendisi için nasıl da bir meslek olarak gördüğü, 1849 yılı yazında Schönhausen'daki çiftliğini kiraya vermesinden de anlaşılıyordu (Sarayvari çiftlik evini ise aile şimdilik geçici şekilde ikametgâh olarak elde tutmuştu).

Ocak/Şubat 1849'da seçilen Mebusan Meclisi'nin [*Abgeordnetenhaus*] ömrü uzun olmadı. Sol kesimin Berlin'deki kuşatma durumunun kaldırılması için sunduğu önerenin kabul edilmesi ve hükümetin bu konuda ciddi bir yenilgi almasıyla, kral 27 Nisan'da Prusya Meclisi'ni feshetti. Bundan birkaç gün önce Bismarck, Paulskirche'nin eseriyle⁴

4 Frankfurt Ulusal Meclisi [*Frankfurter Nationalversammlung*] tarafından 27 Mart 1849 günü Aziz Pavlus Kilisesi'ndeki [*Paulskirche*] toplantıda "1849 Anayasası" ilan edilmişti. (ç.n.)

acımasızca hesaplaştığı, ses getiren bir konuşma yapmıştı. Bismarck tarafından temsil edilen aşırı sağ, Paulskirche anayasasının benimsenmesini, tıpkı IV. Friedrich Wilhelm'in imparatorluk tacını reddettiği gibi kararlı bir şekilde reddetti. Bismarck, konuşmasında sert bir tavırla şunları söyledi: "Yalnızca Almanca konuşan kime sorarsanız sorun Alman birliğini herkes ister; ama ben şahsen Alman birliğini bu anayasayla istemiyorum... Frankfurt'un tacı çok parlak olabilir, ancak o parlaklığa gerçekliğini verecek altının ancak Prusya tacının eritilmesiyle kazanılması gerekiyor ve buna söz konusu anayasayla ulaşılabileceğine asla inanmıyorum." Bismarck böylece Alman sorunu üzerine tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştu: Bir Alman milli devletine, ancak Prusya'ya verilecek geniş kapsamlı imtiyazlar neticesinde ulaşılabildiği vakit, Prusya gerçek anlamda Prusya olarak kalabilirdi.

Kralın Mayıs ayı sonunda olağanüstü hal kararnamesi ile yürürlüğe koyduğu üç sınıflı seçim sistemi [*Dreiklassenwahlrecht*] uygulanarak Temmuz ayında yeni Prusya Meclisi seçildi. Demokratlar seçimi boykot ettiği için muhafazakârlar beklenenin üzerinde iyi bir sonuç elde etti. Bismarck, bizzat bazı muhafazakârlara karşı dahi tavizsiz bir tutum içerisinde olması nedeniyle, ancak güçlkle adaylığını sürdürebildi. Bununla ilgili Brandenburg'da dolaşan söylentiye Johanna'ya kendisi bildirmişti: "Evet, muhafazakârız, hem de çok, ama Bismarck gibi değil." Yeni İkinci Meclis, dayatılan anayasanın revizyonuyla uğraşmak zorunda kaldı; Aralık ayında kabul edilen gözden geçirilmiş versiyon, "muhafazakar-sağ liberal uzlaşma temelinde geriye dönüş revizyonu" anlamına geliyordu (Ernst Rudolf Huber). Bununla birlikte genel çıkarların odak noktası Alman sorunu olmaya devam etti, çünkü Paulskirche'nin başarısızlığından sonra Prusya yönetiminin giriştiği saldırgan Almanya politikasının hedefi, Habsburg monarşisi olmaksızın birleşik bir Alman devleti meydana getirmek oldu. Kralın güvenilir danışmanı Joseph-Maria von Radowitz'in öncülük ettiği bu "birlik politikasına" her şeyden önce muhafazakârlar ve elbette Prusya Krallığı'nı her şeyin ölçüsü olarak gören Bismarck en başından itibaren karşı çıktılar. Radowitz hakkın-

daki düşüncesini keskin bir dille şöyle ifade etti: "Prusya'nın kötü dehası [*Le mauvais génie de la Prusse*] ... Dokunduğu her şey bir felaket oluyor." Muhafazakârların baş teorisyeni olan Siyaset Bilimci Friedrich Julius Stahl için bir hatıra defterine o zamanlar şunları yazmıştı: "Bu nedenle parolamız; ne pahasına olursa olsun birleşik bir devlet değil, bilakis ne pahasına olursa olsun Prusya tacının dokunulmazlığıdır."

Prusya Hükümeti ile diğer birlik devletlerinin hükümetleri arasındaki müzakereler, bir Birlik Meclisi'nin kontrolünden geçmesi gereken geçici bir anayasanın kabulü ile sonuçlandı. Onun öngördüğü "Halk Meclisi" [*Volkshaus*] üç sınıflı seçim sistemi temelinde Ocak 1850'de seçildi; Bismarck bir sandalye kazandı ve kâtip oldu. Bu Birlik Parlamentosu, 20 Mart - 25 Nisan 1850 tarihleri arasında Erfurt'ta Luther'in vaaz verdiği Augustin Kilisesi'nde toplandı. Demokratlar oy kullanmaktan çekindikleri için, Paulskirche'nin imparatorluk mirasçısı partisi ("Gothaer") çoğunluğu sağladı; Muhafazakârlar sadece küçük bir grup oluşturdular ve bu sebeple güç bir durumda kaldılar. Aşırı muhafazakârlar, en başta da Bismarck, birlik politikasını reddettiler, çünkü bu politikanın "Prusya'nın itaatini" gerektirdiğini düşünüyorlardı ancak bu politika, nihayetinde arkasında durmak istedikleri kralın ve hükümetin projesiydi. Böylece geriye kalan tek yol, (Bismarck'ın 15 Nisan'daki konuşmasında yaptığı gibi) çekinceleri ifade etmek ve projenin başka bir taraftan hedef alınmasını ummaktı ki bu da daha sonra gerçekleşti. Erfurt Parlamentosu olumlu bir sonuç alamadan dağıldı. Bismarck, henüz 1849 yılının Ağustos ayında karısına sağduyulu bir şekilde şunları söylemişti: "(Alman) sorunu katiyen meclislerimizde değil, bilakis diplomasi ve sahada kararlaştırılıyor. Ve bizim bu konuda çene çalıp karar verdiğimiz hiçbir şeyin, gökyüzüne kaleler inşa eden ve beklenmedik bir olayın onu büyük bir adam yapacağını düşünen duygusal bir gencin mehtap hayallerinden daha fazla değeri bulunmuyor."

Bismarck, 1849/50 kış aylarını (ki 28 Aralık'ta oğulları Herbert doğdu) Berlin'de ailesiyle birlikte geçirmişti ve şimdi -Erfurt'tan sonra- ailesiyle birlikte Schönhausen ve

Pomeranya'da uzun bir yazın tadını çıkarıyordu; bu onun erişkinlik yıllarının son özgür yazıydı. 1850 yılı sonbaharında siyasi durum kritik bir hal aldığıında "Erfurt'tan beri siyasetle hiç bu kadar ciddi meşgul olmadım..." itirafında bulunacaktı.

Radowitz'in Prusya siyasetini ne kadar çıkmaza sürüklediği Ekim ayından beri ortaya çıkmıştı. Prens Felix Schwarzenberg'in önderliğinde yeniden güçlendirilen Avusturya'nın, 1850 yılının Mayıs ayında Frankfurt'ta Alman Konfederasyonu'nu [*Deutschen Bund*] yeniden teşkil etmesiyle, Prusya'nın Habsburg monarşisini dışlayarak bir "Alman Birleşik Devleti" meydana getirme girişimine karşı cephe oluşmuştu ve Schwarzenberg Rus desteğinden emindi. Nitekim Çar için birlik politikası bir parça "devrim" anlamına geliyordu. Kurhessen sorunu nedeniyle askeri bir çatışma tehdidi ortaya çıkmış, ancak Prusya Hükümeti bu tehdidi son anda savuşturmuştu; Kasım ayının başında Radowitz dışişleri bakanlığı görevinden alındı. Bismarck, Reinfeld'de bu haberi aldığıında çok sevindi; Wagener onun için, sevinçten sandalyesinin üzerine çıktığı yetmiyormuş gibi "masanın etrafında da koşturdu" diye yazmıştı. Hemen Berlin'e gitti ve burada barışın korunması için bakanlar ve partiler arasında yorulmak bilmeyen bir aracı olarak çalıştı.

29 Kasım günü Avusturya adına Prens Schwarzenberg ve Prusya adına Otto von Manteuffel Olmütz'de bir "antlaşma" imzaladılar. Prusya bu antlaşmayla birlikten vazgeçiyor ve Avusturya'nın Alman Konfederasyonu'nun liderliği konusunda -Prusya tarafının talep ettiği- eşitlik güvencesini vermeden Frankfurt Federal Meclisi'ne [*Frankfurter Bundestag*] geri dönmeye hazır olduğunu ilan ediyordu. Gizli bir maddede ise Prusya, birliklerini terhis etmeyi taahhüt ediyordu.

"Olmütz Antlaşması", Prusya'da genel olarak neredeyse aşağılayıcı bir siyasi yenilgi, "kara bir leke" olarak algılandı. Bu nedenle hükümet, Mebusan Meclisi'nde anlaşmayı imzalamanın meşruluğunu savunmak zorunda kaldığıında sıkıntılı bir duruma düşmüştü. İkinci Meclis'in 3 Aralık 1850 tarihindeki oturumu Bismarck için bir dönüm noktası

olmuştı. Hatta onun geleceğinin burada şekillendiğini söylemek abartı olmayacaktır.

Konuşması hitabet açısından bir şaheser ve aynı zamanda taktik-diplomatik anlamda büyük bir başarıydı. “Büyük devletler bugün neden savaş veriyorlar?” diye sordu ve sü-rükleyici ifadelerle şöyle cevap verdi:

Büyük bir devleti küçük bir devletten farklı kılan yegâne sağlam temel, romantizm değil, devlet egoizmidir ve büyük bir devletin kendi çıkarına olmayan bir nedenden ötürü çatışmaya girmesi tartışılmaya bile değmez. Öyleyse bana savaşa değecek bir hedef gösterin beyler... Mecliste savaş tamtamları çalıp, esip gürleyen konuşmalar yapmak kolaydır. Sonrasında planının başarılı olup olmamasını ve şöhret elde edip edemeyeceğini ise kar üzerine kanını akıtıp canını veren silahşöre bırakmak. Hiç-bir şey bundan daha kolay değildir, ancak bu süreçte savaşmak için bir neden görmeyen, savaş sonrasında da halen muteber kalan devlet adamı bu durumdan hayâ eder.

Dikkatlice dinleyenler açısından, birlik projesini uygulamak için yapılacak bir savaşı sert şekilde reddeden bu konuşma-nın ardında, sıkı muhafazakâr arkadaşlarının gönüllerinden geçenleri söyleyenden farklı bir Bismarck resmi ortaya çıkı-yordu. Bu resim, artık saf Junker çıkarlarını temsil etmeyen, bilakis devletin yüce çıkarlarına odaklanmış bir güç devleti politikası güderek söz söyleyen ve böylece çok iyi bildiği Gerlach çevresinin doktriner ilkeler politikasından önem-li ölçüde uzaklaşan bir Bismarck resmiydi. Ancak yine de muhafazakârlar, Bismarck’ın konuşma başarısını kutladılar; konuşma metnini 20.000 nüsha olarak bastırdılar ve ülke ça-pında dağıttılar.

Olmütz konuşması, Bismarck’ın hayatının en önemli ko-nuşması olarak tanımlanabilir, çünkü bu hamle ile içinde bulunulan zor durumda kral ve hükümetin imdadına büyük bir ustalıkla yetişerek, daha yüksek görevler için kendisini gösteriyordu. Ancak bunun için birkaç ay daha beklemesi gerekecekti. 1851 yılının ilk haftalarında Bismarck yoğun bir meşguliyet içerisindeydi. Çok dikkat çeken meclis konuş-maları yapıyor, sayısız toplantıya katılıyor, personel sorun-larında görüşleri alınıyor, katıldığı balolarda kral ile konuş-ma imkânı buluyordu. 1851 yılı baharında, Frankfurt’taki

Federal Meclis'e yeniden bir Prusya temsilcisi gönderilmesinin acil bir gereklilik haline gelmesi ve "Avusturya'yla çatışma ile kapsamlı işbirliği arasındaki orta yolu tutturabilecek" (Lothar Gall) doğru bir isim arayışı, Bismarck'ın adının aday listesine dâhil olmasını beraberinde getirmişti. Nisan ayı sonunda kral bu öneriyi kabul etti ve diplomatik göreve yeni başladığından tecrübe kazanması için başlangıçta iki aylığına "Birinci Sekreter" olarak Frankfurt'a gitmesi kararlaştırıldı; daha sonra Federal Meclis temsilcisi olarak atandı. Mayıs ayı başında bu görevlendirme öğrenildiğinde büyük bir şaşkınlık yaşandı: Prusya diplomasisindeki (Bismarck'ın Johanna'ya yazdığına göre) "şu anki en önemli görev", ne meslekten gelme başarılı bir diplomata ne de üst düzey bir yetkiliye, bilakis parlamentoda kraliyet ve hükümet adına yararlılıklar sağlamış bir adama veriliyordu. Bu aynı zamanda yeni bir dönemin işareti olarak da görülebilirdi. Sayısız dolambaçlı yolun ardından, artık otuz altı yaşına geldiğinde, üniversite öğrencisiyken kafasında tasarladığı şeye ulaşmıştı: o artık bir diplomattı, hem de üst düzey bir diplomat.

III. FRANKFURT, PETERSBURG VE PARİS'TE DİPLOMATLIK (1851-1862)

Prusya elçisi olarak, Frankfurt, Petersburg ve Paris'te bulunduğu on bir yıl, Bismarck'ın ufkunu genişleterek bütün siyasi ortamlarda bolca deneyim kazandığı diplomatik çıraklık ve kalfalık yılları olmuştu. Bu yıllarda Alman ve uluslararası arenadaki en önemli siyasi aktörleri, onların karakteristik özelliklerini, hedeflerini ve ihtiraslarını bizzat müşahade etmiş, büyük güçler ve orta büyüklükteki devletlerin menfaatleri üzerine esaslı fikirler edinme imkânı bulmuştu. Bundan dolayı, 1862 yılının Eylül ayında Prusya Hükümeti'nin başına atandığında hem Almanya hem de Avrupa coğrafyasına fevkalade aşınaydı.

Bismarck'ın kariyeri, Federal Meclis'te Prusya'yı temsil etmekle görevlendirilmesiyle belirleyici bir ivme kazandı. Başlangıçta "toy bir diplomat" gibi davrandığının farkındaydı, ancak bu alanda sağlam bir zeminde bulunduğu dair inancı kendisine güven veriyordu. "Bu zemin, Prusya devletinin dışarıda olduğu gibi içeride söz konusu olan menfaatleriydi ki buradan anlaşılması gereken monarşi yönetiminin tartışılmaz meşruluğu ile aynı zamanda geleneksel düzene bağlılığı" (Lothar Gall).

Bismarck 1851 yılının Mayıs ayı başında Frankfurt'a vardktan hemen sonra büyük bir şevkle işine atıldı. Ama aynı zamanda, daha önce yabancı olduğu diplomasi dünyasının, kozmopolit atmosferiyle Frankfurt'taki sosyal yaşamın, atla yaptığı uzun ve sayısız gezintilerde keşfettiği Main ve Ren nehirlerinin enfes doğasının tadını çıkardı. Rüdesheim'a yaptığı bu gezintilerden birini Temmuz ayında Johanna'ya coşkuyla şöyle anlatıyordu: "Orada bir sandala bindim, Ren Nehri'ne açıldım ve ay ışığında sadece burun ve gözler ılık

suyun üzerinde kalacak şekilde Bingen'deki Mäuseturm'a¹ kadar yüzdüm ... akıntıda yavaşça sürüklendim, sadece ay, yıldızlar ve yan taraftaki ormanla kaplı tepelikleri görerek ve kendi hareketimin neden olduğu sakin su şırıltılarından başka bir şey duymayarak."

Johanna, Ekim ayında çocuklarla birlikte Frankfurt'a taşındı ve 1852 yazında aile daha da genişledi: Bismarck'ın 1 Ağustos 1852'de doğan ikinci oğlu Wilhelm'in (Bill) vaftiz babası Prusya Prensi Wilhelm ve Başbakan von Manteuffel oldu. Frankfurt'ta geçirdiği sekiz yıl, Bismarcklar için kadersiz bir aile hayatı dönemi olarak geçti. Bismarck ailesinin evinde, sadeliğin, umursamazlığın ve görmüş geçirmişliğin kusursuz karışımında birleştiği bir yaşam tarzı söz konusuydu. Johanna o dönem, kocasının "aslan gibi sağlıklı" olmasıyla övünmekteydi. Çünkü Bismarck, kralın isteği doğrultusunda İkinci Meclis'teki milletvekilliği görevini sürdürdüğünden, Federal Meclis'teki ilk görev yılında oturumlara katılabilmek için Frankfurt ile Berlin arasında trenle en az on altı sefer (her seferinde yirmi beş saatlik tren yolculuğu) yapmak durumunda kalmıştı. Kral, onun 1852 sonbaharında İkinci Meclis'ten ayrıldığını görmekten pek de hoşnut değildi. Ancak Bismarck, Prusya'daki iç politik gelişmeleri takip etmeyi sürdürdü, çünkü 1854 yılından itibaren "Stettin Dükaliği'ndeki eski ve tahkim edilmiş mülklerin" bir temsilcisi olarak Ayan Meclisi'nin [Herrenhaus], yani Birinci Meclis'in bir üyesiydi.

Daha sonraları bir defasında Bismarck maziye bir nazarla şunları söylemişti: "Frankfurt am Main'deki zamanlar güzeldi. Genç koca, sağlıklı çocuklar, senede üç aylık tatil. Federal Meclis, Frankfurt'taki her şeyi ifade ediyordu - ve ardından Ren Nehri, Odenwald, Heidelberg." Peki, Bismarck için sürekli keyifli bir zaman mıydı bu Frankfurt yılları? Hem evet hem hayır. Mutlu bir evlilik ve aile hayatı, mükemmel bir sosyal konum, tüm Avrupa devletlerinden hükümdarlar, bakanlar ve diplomatlarla sayısız temaslara; bu, işin yalnızca bir tarafıydı. Diğer tarafta ise; Bismarck

1 Fare Kulesi anlamında, adını bir efsaneden alan, Ren nehri kenarında 14. yy'dan kalma bir gözletleme ve savunma kulesi. (ç.n)

siyasi açıdan oldukça zor ve çetrefilli bir konumda kalmıştı, çünkü kendisini Avusturya'nın liderlik ihtiraslarıyla sürüp giden sinir bozucu bir çatışmanın içerisinde bulmuştu. Frankfurt'tan döndükten sonra 1859/60'ta ölümcül şekilde hastalandığında -bundan ayrıca bahsedeceğiz- Dışişleri Bakanına "bütün bu hastalığı sekiz yıl boyunca Frankfurt'ta görüp de değiştiremediği şeylerden dolayı biriktirdiği öfkenin bir patlaması" olarak gördüğünü söyleyecekti.

Arnold Oskar Meyer'in *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag* [Bismarck'ın Federal Meclis'te Avusturya ile Savaşı] adlı monografisinin başlık formülasyonu, onu bütün Frankfurt yılları boyunca zorlayan esas meydan okumayı tam olarak açıklamaktadır. Defalarca vurguladığı gibi, Bismarck Frankfurt'a gittiğinde Avusturya karşıtı değildi. Oraya, "devrim" karşıtı olarak öne çıkan güvenilir bir isim olduğu ve Olmütz konuşmasındaki çıkışıyla Prusya ve Avusturya'nın ortak hareketinin bir savunucusu olarak görüldüğü için gönderilmişti. Bu, kral ve Kamarilla için önemliydi. IV. Friedrich Wilhelm, Almanya'da yalnızca Avusturya ve Prusya Federasyonu'nun varlığının "dişlerini gösteren vahşi hayvanı kafeste" tutabileceğini söylüyordu ("vahşi hayvan" ile "devrim" ve liberallerin hâkimiyetini kastediyordu). Aşırı muhafazakârların başı olan Ludwig von Gerlach'ın sloganı şuydu: "Avusturya ile el ele."

Bismarck Frankfurt'ta göreve başladığında Avusturya ile Prusya arasında dostane bir anlaşmanın mümkün olacağını varsaydıysa da kısa süre içerisinde Federal Meclis'teki tecrübeleri ona durumun hiç de düşündüğü gibi olmadığını öğretmişti. Olmütz'den önce, Olmütz'de ve sonrasında Prusyalı müzakereciler, Habsburg Monarşisi'nin yeniden kurulan Alman Konfederasyonu'nun liderliğine, başkanlığın dönüşümlü olarak Avusturya ve Prusya tarafından yönetilecek şekilde eşitlik verilmesini kabul ettirmek için -netice itibarıyla boş yere- çabalamışlardı. Bu çabaların başarısızlığı, Frankfurt'taki Prusya Federal Meclisi elçisinin faaliyetlerinin başlangıç noktasını belirledi. Muhafazakâr dayanışma çerçevesinde ve 1848'den önce Federal Meclis'te ortak hareket edildiği gibi Prusya için eşit hakları tanıyabile-

ceğine dair Bismarck'ın varsayımının aksine, Avusturya'nın önemli ölçüde farklı bir birleşme politikası takip edeceği kısa sürede belli olmuştu. 1848/49'da uçuşunun kenarında bulunan Habsburg Monarşisi şimdi Avusturya'nın yeni tarzda bir büyük güç siyasetinin savunucusu bir isim olan Prens Schwarzenberg'in önderliğinde, Orta Avrupa'da üstünlük için çabalıyor ve bu hedef doğrultusunda, Alman Konfederasyonu'nu da Avusturya'nın hegemonik siyaseti için araçsallaştırıyordu. Bu, somut şekilde şu anlama gelmekteydi: Başkanlığın, yani Avusturya'nın haklarının artırılması ve yalnızca oybirliğiyle karar verilebilecek konuların sayısını azaltarak federal yetkilerin genişletilmesi. Avusturya, orta ve küçük Alman devletlerinin çoğunun bağlılığından emin olduğu için, bu sayede Prusya üzerine baskı oluşturabilir ve küçük ortak rolüne zorlayabilirdi. 1848'den önce olduğu gibi, konfederasyondaki ikinci büyük gücün sahip olacağı bir veto hakkı artık söz konusu değildi. Bismarck, Frankfurt'ta hangi oyunların döndüğünü çabucak fark etti. Başbakan Manteuffel'e şu tespitlerde bulunmuştu: Schwarzenberg, Federal Anayasanın 1848'e kadar imparatorluk devletine verdiği konumun aynısını yeniden kabul etmekten memnun değil, aksine "Avusturya'yı neredeyse harabeye çeviren bu dönüşüm rüzgârını, uzun vadeli planların uygulanmasının temeli olarak" kullanmak istiyor. "Tıpkı Otuz Yıl Savaşları'nın başında kendi Hofburg Sarayı'nda güven içerisinde olmayan İmparator'un, kısa bir süre içerisinde Almanya'nın hükümdarı olarak tezahür etmesi gibi". Avusturya'nın Federal Meclis'te takip ettiği siyasetin yönü ve tarzı, Schwarzenberg'in 1852 yılı Nisan ayındaki ani ölümünden sonra göreve gelen Kont Buol'un yönetiminde de değişmeden kalmıştı.

Prusya'nın, Habsburg Monarşisi'nin küçük ortağı olması Berlin'de kabul edilemezdi ve özellikle Bismarck gibi kendine güvenen ve gururlu bir Prusyalı bu eğilimden çok öfkelenmişti. 1855 yılında Manteuffel'a; dört yıl önce Frankfurt'a geldiğinde prensip olarak Avusturya'nın rakibi olmadığını, "ama şu anki yöneticilerinin anladığı tarzda Avusturya'ya orta derecede bir sevgi dahi beslemek isteseydim, Prusya kanının her damlasını inkâr etmem gerekirdi," diye yaz-

mişti. Bismarck, birlik içerisinde Prusya'ya baskı oluşturma çabalarına karşı cephe aldığında, Berlin'den gelen talimatlara göre hareket etmekteydi. Ancak anlaşmazlıkların nasıl çözüleceğini büyük ölçüde kendisi belirliyordu.

Bismarck, Avusturya'nın Federal Meclis temsilcilerinin sınırlarını bozup onları bu şekilde yıpratma taktiğini seçti. Sekiz yıl boyunca üç temsilci ile muhatap olmuştu: Kont Thun (1850-1853), Baron Prokesch von Osten (1853-1855) ve Kont Rechberg (1855-1859). Başkanlık elçisinin eşit bir meslektaş olarak hareket eden Bismarck, Avusturya'nın liderlik iddiasına her fırsatta meydan okudu ve federal yetkinin sınırlarına işaret etti. Federal Meclis'teki Prusya elçisi olarak hiyerarşik anlamda eşit olduğunu onlara kanıtlamak için başkanlık elçisiyle nasıl karşı karşıya kaldığına dair pek çok anekdot bulunmaktadır.

Federal Meclis'teki çoğunluk başkanlık gücünün yanında olduğu için, Bismarck konfederasyonun işlerini güçleştirmeye çalışırken çoğu kez de çare olarak abluka politikasına başvurdu. İster önemli konularla ilgili olsun ister küçük protokol sorunlarıyla ilgili olsun, Bismarck tabiri caizse sürekli küçük bir savaş veriyor ve bunu sadece büyük bir enerji ve yorulmak bilmeyen bir azimle değil, aynı zamanda anayasa ve iç tüzük kurallarının sunduğu imkânlarla ustalıkla tam bir hâkimiyet ve bu imkânları kullanarak yapıyordu. Zamanında Ludwig von Gerlach "amca"nın kendisine lakap olarak taktığı bu "çürümüş hükümet stajyeri", artık sunduğu deliller ve yorumlarından korkulan zeki bir hukukçu olarak kendini ispat ediyordu. Ancak Prusya'nın eşitliği için verdiği mücadeledeki inatçılık, Berlin'de her zaman yeterince kavranamıyordu. Henüz 1852 gibi erken bir tarihte, Berlin'e yaptığı bir ziyaret sırasında "Frankfurt kavgalarının oldukça önemsiz" olduğuna dair bir tavır gözlemlediğini kaydetmişti. Berlin'de zaman zaman Prusya'nın Federal Meclis elçisinin uygunsuz davranışlarıyla ilgili şikâyetler artıyordu. Birkaç yıl sonra bizzat Bismarck, Prusya yönetici grubundaki yıldızının sönmekte olduğu izlenimini edinmişti. Ancak bunun aksine gelişmeler de söz konusuydu. Bazen Bismarck'ın Başbakan Manteuffel'in yerini alacağı söylenti-

leri dolanıyordu. Bu tür söylentilerin o dönem için sağlam bir temeli bulunmamakla birlikte, şüphesiz Federal Meclis elçisinin gelecekte hesaba katılacak bir isim olduğunun da işaretleriydi.

Bismarck ne kadar uğraşsa da, Federal Meclis'teki Avusturya üstünlüğünü kalıcı biçimde sarsma ve Prusya'nın Alman Konfederasyonu'ndaki eşit konumunu kabul ettirme hedefinde başarılı olamadı. Zaten mevcut koşullar altında başarılı olması da pek mümkün değildi. Ama başkanlık gücünün bazı niyetlerine hiç olmazsa birkaç kez engel olabildi. Bu bağlamda üç ana ihtilaflı mesele zikredilebilir. Avusturya tarafının arzuladığı ve Berlin'in Viyana'ya bağlanmasını sağlayan ulusal basın yasası, ancak bitmek bilmeyen tartışmalardan sonra, Avusturya için pratikte değersiz bir çerçeve yasa olarak ortaya çıktı. 1848 yılında Alman donanmasının tasfiyesi konusunda başlatılan çatışma, bir sürü tartışmadan sonra Prusya'nın zaferiyle sonuçlandı. En önemlisi ve mühim sonuçlar doğurana ise kesinlikle Almanya'daki ticaret politikası liderliği konusunda çıkan ihtilaftı. Schwarzenberg, Habsburg Monarşisi'nin Prusya liderliğindeki Gümrük Birliği'ne [Zollverein] girmesiyle -idaresine Avusturya'nın hâkim olduğu Alman Konfederasyonu'nun devralacağı- bir Orta Avrupa Gümrük Birliği oluşturma planını savunmaktaydı. Böylece imparatorluk devleti, Almanya'daki ekonomik sektörde de hâkimiyeti ele geçirebilecekti. Avusturya'nın bu projesinin geri püskürtülmesi yalnızca Bismarck sayesinde olmadı, ama o elinden gelenin en iyisini yaparak bu konuda katkıda bulundu. Avusturya'nın Gümrük Birliği'ne girişi kabul edilmedi; sadece 1853 yılında on iki yıllık bir ticaret anlaşması imzalandı. 1854 yılında Hannover'i de içine alacak şekilde genişletilen küçük Alman Gümrük Birliği'nin uzatılmış olması, ekonomi ve ticaret politikası alanında Prusya için Habsburg Monarşisi'ne karşı önemli bir zaferdi.

Alman Konfederasyonu, Viyana Kongresi'nden sonraki ilk Avrupa savaşı olan Kırım Savaşı'nın 1854 yılında patlak vermesiyle dikkate değer bir sınamayla karşı karşıya kaldı. Bu arada -az bilinmekle birlikte- bu savaş yarım milyondan

fazla insanın hayatına mal olan ve böylece 1815 ile 1914 yılları arasında en fazla kaybın yaşandığı bir Avrupa savaşı olmuştur. Savaş, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmadan çıktı. Rus Çarı Nikolay, Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Rum Ortodoks Hristiyanlar üzerinde Rus himayesini tanımasını Türkiye’den² talep etti ve Sultan bu “dayatmayı” reddedince, Rus birlikleri 1853 yılının Temmuz ayında Eflak ve Boğdan (bugün Romanya) eyaletlerini işgal ettiler. Türk protestoları karşılık bulmayınca, Sultan Ekim ayında Rusya’ya savaş ilan etti. İngiltere ve Fransa hemen Türkiye’nin yanında yer aldılar ve 1854 yılının Ocak ayında donanmalarıyla Çanakkale ve İstanbul boğazları üzerinden Karadeniz’e (1841 Boğazlar Antlaşması’na aykırı biçimde) geçiş yaptılar; 1854 Mart ayında da Rusya’ya savaş ilan ettiler. Sivastopol Kalesi’nin bulunduğu Kırım Yarımadası, kanlı savaşın ana sahnesi oldu.

Avusturya, Prusya ve Alman Konfederasyonu artık bu çatışmada nasıl davranılacağı sorusuyla karşı karşıyaydılar. Hem Avusturya hem de Prusya’nın devlet yönetimi içinde fikir ayrılıkları yaşandı. Dışişleri Bakanı, Buol çevresindeki savaş yanlısı grup Avusturya’da galip gelip Batılı güçlerle birleşmeyi savunurken, Prusya’da uzun süre bir fikir birliği sağlanamadı. Çekişme içerisindeki iki muhafazakâr grup, kararsız kralı kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Gerlach çevresindeki son derece muhafazakâr grup, yani “Kreuzzeitung” Partisi, Rusya’yı desteklemek için çalıştı. 1851’de kurulan ve *Preussische Wochenblatt* gazetesi çevresinde toplananlarından *Wochenblatt* Partisi olarak adlandırılan ılımlı muhafazakâr bir grup ise kralı Batılı güçlerin yanında Rusya’ya karşı bir ittifak tarafına çekmek istiyordu. Ancak uzun süren tartışmalardan sonra Başbakan Manteuffel’in ve Bismarck’ın savundukları koşulsuz tarafsızlık tutumu galip geldi. Bismarck, çatışmanın başlangıcından itibaren bu pozisyonu kararlılıkla savundu, çünkü Prusya’nın bu savaştan hiçbir şey kazanamayacağı onun için aşikâr bir durumdu. Kendisine Rusya mı yoksa Batılı güçler tarafında mı olduğu sorulduğunda, “Prusya tarafında” olduğu cevabını ver-

2 Yazar, Batıdaki yaygın kullanımıyla Osmanlı yerine ekseriyetle Türk ve Türkiye kavramlarını kullanmaktadır. (ç.n.)

mişti. Viyana'nın siyasetine çekilmeye karşı ısrarlı biçimde uyarıda bulunmaktaydı. Şubat 1854 gibi erken bir tarihte Manteuffel'e şunları yazmıştı: "Kıymetli ve dayanıklı savaş gemimizi Avusturya'nın kurtlanmış gemisine bağlayarak olası fırtınadan korunma arayışındaysak, bu beni ürkütür. Biz her iki taraftan da daha iyi yüzücüleriz ve hepsi için memnuniyet duyacakları bir müttefik adayız."

Avusturyalılar, Prusya ve Alman Konfederasyonu'nu Batılı güçlerle tuttukları iş birliği yolunun en makbul yol olduğuna ikna etmeye çalıştılar. 1854 yılı Nisan ayında Avusturya-Prusya Savunma ve Saldırı İttifakı ortaya çıktı, ancak ittifakın imzalanması sonrasında her iki devlet de birbirinden farklı hedefler peşinde koştu: İttifak, Prusya için tarafsızlık politikasını güçlendirmenin bir aracıyken Avusturya içinse aksine müdahil olma politikasına hizmet edecek bir araçtı. Bu müdahale 1854 yılı Haziran ayında Tuna beyliklerini boşaltması için Rusya'ya yönelik ultimatom biçimindeki bir taleple başlatıldı. Rusya, o zamanki tabirle bu "İhtarnameye" [*Sommation*] uyduktan sonra, Avusturya birlikleri Eylül ayında Tuna beyliklerine ilerlediler (ve Viyana'dakiler burayı ilhak edebileceklerini umuyorlardı). Resmi olarak hâlâ tarafsız olmasına rağmen, Avusturya böylece açık bir şekilde Batılı güçlerin tarafındaydı ve onlarla diplomatik temas neticesinde Rusya ile yapılacak bir barışın şartları konusunda anlaşmıştı. Prusya'nın duruşuyla ilgili kararlar Berlin'de alınıyordu. Ancak Habsburg Monarşisi, Alman Konfederasyonu'nu kendi politikasına tabi kılma çabasında olduğu için, Frankfurt'taki Federal Meclis'in Prusya elçisi sadece bir seyirci değil, aynı zamanda aktif bir oyuncuydu. 1854 yılının sonlarına doğru işler kritik bir hal aldığı anda öne çıkacaktı. Avusturya Aralık ayının başında -öncesinde Prusya'ya danışmadan- Batılı güçlerle resmi bir ittifak anlaşması imzaladı. Prusya Hükümeti sonradan bu "üçlü ittifaka" katılmayı ve aynı zamanda Avusturya'nın talep ettiği Prusya ordusunun seferber edilmesini reddetti. Avusturya, federal birliklerin Rusya'ya karşı seferber edilmesi için Federal Meclis'e başvurduğunda, Prusya'nın Federal Meclis elçisi harekete geçti. Bismarck, 1855 yılı Ocak ayında Avusturya'nın önerisine karşı olan bir Federal Meclis çoğunluğunu

azim ve ustalıkla bir araya getirdi. Federal Meclis, Avusturya tarafından talep edilen Rusya'ya karşı seferberlik yerine, Habsburg Monarşisi için değersiz bir karar olan, bütün taraflara karşı (Fransa da dâhil) savaşa hazırlanılması kararını aldı. Ernst Rudolf Huber'e göre Avusturya'nın seferberlik talebine karşı bir meclis çoğunluğu örgütlemek Bismarck için "diplomatik kariyerinin ilk büyük ve dikkat çeken başarısıydı; zira Prusya'nın Alman politikası için Avusturya'nın Federal Meclis'te baskı altına alınabilmiş olması, uzun zamandır nafile yere peşinde koşulan bir zafer gibiydi." Savaş, Prusya dâhil olmadan devam etti. Sivastopol'un düşüşü (Eylül 1855) Rusya'yı teslim olmaya zorladı ve 1856 yılı Ocak ayında Avusturya'nın ültimatoma boyun eğdi. Şubat ayında Paris'te Barış Konferansı toplandı ve Prusya, konferans başladıktan ancak birkaç hafta sonra müzakerelere davet edildi. "Viyana Kongresi'nden bu yana Avrupa devletler hukukunun en önemli belgesi" (Ernst Rudolf Huber) olan 30 Mart 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması Çarlık İmparatorluğu'na şu sert koşulları dayattı: Besarabya'nın bir kısmından çekilme, "Tuna'da seyir özgürlüğünün" tanınması ve hepsinden önemlisi, büyük bir güç için tahammülü pek zor olan Karadeniz kıyısında tahkimatlar inşa etme ve Karadeniz'de bir savaş filosu bulundurma yasağı.

Kırım Savaşı'nın önemi hiç küçümsememelidir. Nitekim bu savaş ile 1815 yılından beri ve 1848/49 devrim yılları boyunca süren Avrupalı büyük güçlerin işleyen denge sistemi raydan çıkmış, üç kara kartalın³ (Rusya, Avusturya, Prusya) ittifakı yıkılarak enkaza dönmüş, Avusturya on yıllardır Rusya ile kurduğu bağı, Fransa ve Büyük Britanya gibi güvenilir müttefikler bulmadan kesmiş, tüm güç ilişkileri suya düşmüştü. Son ve bir o kadar önemli husus da Rusya-Avusturya arasında aşikâr olan karşıtlık nedeniyle, Prusya'nın Avrupa güç dengelerindeki şansı artmıştı.

Fransa, Kırım Savaşı'ndan önemli ölçüde gücünü artırarak çıkarken, İmparator III. Napolyon bu savaş ile hem itibar hem de güç ilişkileri üzerinde daha fazla nüfuz kazandı. Diğer taraftan Napolyon Fransa'sıyla nasıl başa çıkılacağı so-

3 Bu güçlerin bayraklarındaki kartal simgelerine atıf yapılmaktadır. (ç.n.)

rusu acil ve önemli bir sorun olarak Prusya'nın gündemine girdi. Bu konu, 1850'lerin başından beri Bismarck'ı meşgul eden ve onu Muhafazakâr Parti'den arkadaşlarıyla, özellikle de siyasi kariyerinin erken dönemlerinde ona destek olan Gerlach Kardeşler'le giderek daha fazla çatışmaya sokan bir konuydu. Her ikisi de ondan oldukça yaşlı olan Leopold ve Ludwig von Gerlach kardeşler, özgürlük savaşlarından dolayı Napolyon'a karşı büyük bir nefret duymaktaydılar. Onun yeğeni Louis Bonapart da aynı şekilde onlar için, devrimci ilkenin somutlaşmış, deccalin vücut bulmuş haliydi. Aralık 1851 darbesinden sonra Ludwig von Gerlach, Louis Bonapart ile birlikte "artık suçun bizzat kendisinin Fransız tahtında yerini aldığını" ilan ederken, Bismarck soğukkanlı bir şekilde, "Bonapart'ın savaş arzusuna inanmıyorum," demişti. Önceleri, hükümetin Fransız karşıtı politikasına ve Kamarilla çevresindeki Bonapart nefretine karşı aklındaki çekincelerini gizlememesi ona bir "Bonapartist" havası vermişti ki o zamanlar bu tanımlama Fransa ile bir ittifakın savunucusu olmak şeklinde anlaşılıyordu. Şüphesiz Bismarck'ın aklındaki bu değildi, ancak Fransa ile ilişkileri donma noktasında tutmanın siyasi olarak akıllıca olmadığını düşünüyordu. Başbakanı, "Fransa karşıtlığına alenen bir geri dönülmezlik damgası vurulmaması" konusunda uyardı. Bismarck, Fransa ile bir ittifaka girmenin şüphesiz bir talihsizlik olacağını yazıyor; "ancak bunu asla yapmasak bile, kanımca belirli koşullar altında ve kötünün iyisi olarak bunu tercih edebileceğimiz ihtimalini müttefiklerimizin gözünde yok etmemeliyiz," diyordu.

Kırım Savaşı'nın henüz devam ettiği bir dönemde, Bismarck, Paris'te düzenlenen dünya sergisini, Fransız başkentini ziyaret etmek için iyi bir fırsat olarak değerlendirdi. Bu ziyaretinde aynı zamanda İmparator ile tanıştırılmıştı. Berlin'deki Kamarilla mensupları bu Paris gezisinden hiç hoşlanmadığından Bismarck kendini Leopold von Gerlach'a şu sözlerle savunmak zorunda hissetti: "Babil Kulesi'nde olduğum gerekçesiyle beni suçluyorsunuz. Ancak bir asker veya bir bağımsız soylu Junker'den beklenen böyle bir politik safılığı, öğrenmeye hevesli bir diplomattan talep edemezsiniz; Kanımca meşgul ve faal olmam gereken meseleleri fırsatım

olduğu kadar bizzat kendi bakış açımı tanımak zorundayım. Benim politik sağlığım için endişe etmeyiniz ...” Bismarck, 1857 baharında Paris’e III. Napolyon ile siyasi görüşmelerin de yapıldığı başka bir seyahat daha gerçekleştirdi. Bu seyahatin ardından Bismarck, kralın başyardımcısı olan General Leopold von Gerlach’a dış politika anlayışını yetkin ifadelerle kapsamlı biçimde açıklayan mektuplar yazdı. Bu yazışmaların suretlerinin *Düşünceler ve Hatıralar* [Gedanken und Erinnerungen] adlı eserinde yayınlanmasıyla birlikte, Bismarck’ın burada ortaya koyduğu ifadeleri, onun düşüncesinin temeli olarak kabul edildi. Bu düşünce -“devrim karşıtı mücadeleyi” amaçlayıp- ilkelerin inatçılığı içinde kendini tüketen ve “Bonapart düşmandır, varlığı sakıncalıdır,” şeklindeki aynı nakaratı tekrar etmeye devam eden bir siyasi düşünceye karşı, tamamen devletin çıkarlarını önceleyen bir “reel politığın” (bu kavram o zaman ortaya çıkmıştı) açık bir ifadesiydi. Bugün tartışmanın temel karakterinden bazı sapma eğilimleri olsa da, bu yazışmalar Bismarck’ın bu süreçte kendisini Kamarilla çevresindeki aşırı muhafazakârların siyasi düşünce ve duygu dünyasından ciddi manada kurtardığını güçlü şekilde belgeliyor.

Bismarck’ın Frankfurt’taki sekiz yılına bakıldığında, onun Prusya’nın Federal Meclis elçisi olarak faaliyetinin tamamen Avusturya’nın Prusya’ya üstünlük kurma çabalarına karşı ve Alman Konfederasyonu’nun Avusturya siyasetinin hizmetine sunulmasına karşı bir savunma niteliği taşıdığı açık şekilde görülür. Bismarck kendi vazifesini “Konfederasyonu, Avusturya’yı yükseltmek ve Prusya’yı ise küçültmek için bir araç olarak istismar etmeye yönelik aralıksız girişimlere ve her türlü saldırıya karşı kesintisiz bir mücadele” olarak görüyordu ki bu mücadele onun için aynı zamanda hükümeti tarafından “pasif programsızlık” ile eleştirildiği ve her zaman yeterince desteklenmediği bir mücadeleydi. Bismarck’ın kapsamlı raporlarının merkezinde Avusturya siyasetinin amaçlarına ve yöntemlerine dair meseleler yer alıyordu. Bu raporlarda sürekli ifade edildiği gibi Alman Konfederasyonu mevcut haliyle, Prusya’nın gayeleri açısından bir engel teşkil ediyor ve Prusya ile Habsburg Monarşisi arasında uzun vadede aleni bir çatışmanın muhtemelen

önlenebileceği anlaşıyordu. Buna benzer görüşler büyük bir yekûn tutmaktaydı. 1853 yılında Leopold von Gerlach'a şunları yazmıştı: Avusturya, konfederasyon üzerinde katı bir hegemonya kurmak istiyor ve Prusya da ona mani olma niyetinde değil, "kendimizi istediğimiz kadar zorlayalım, 17 milyonluk bir Alman Prusyası her zaman Avusturya'ya çabaladığı kadar alan bırakamayacak kadar büyük kalacaktır. Bizim politikamızın Almanya'dan başka faaliyet sahası bulunmuyor ... işte Avusturya tam da bu durumdan hızlıca faydalanabileceğine inanıyor; Avusturya'nın hak iddialarına göre iki devlete yer olamaz, bu yüzden uzun vadede anlaşılmayız. Burun buruna gelmiş aynı havayı solumaktayız. Biri boyun eğmeli veya diğeri tarafından 'boyun eğdirilmeli', o zamana kadar rakip olmamız gerekiyor, ne kadar arzu edilmeyen bir durum olsa da bunun göz ardı edilemeyecek bir gerçek olduğunu düşünüyorum." Frankfurt deneyimlerinin özünü, 12 Mayıs 1859 tarihinde Dışişleri Bakanına yazdığı bir mektupta, çok bilinen ve çok alıntılanan şu cümlede özetlemişti: "Konfederasyondaki ilişkimizde Prusya'nın bir kusurunu görüyorum, öyle ki eğer bunun için zamanında uygun bir tedavi uygulamazsak er ya da geç 'demir ve ateş [*ferro et igni*]' ile iyileştirmek zorunda kalacağız ..."

Ancak, Habsburg monarşisinin niyetlerine ve yöntemlerine karşı sık ve şiddetli hücumları Bismarck'ın Avusturya-Prusya ikiliğine [*Dualismus*] yönelik şiddet içeren bir çözümü kesinlikle kaçınılmaz olarak gördüğü anlamına gelmiyordu. Bu yönde açıklamalar sayıca daha az olmakla birlikte vardılar ve Bismarck'ın mümkün olduğunu düşündüğü, yani başka bir Avusturya hükümetinin Prusya'nın eşit haklarını kabul etmesi ve Almanya'nın Avusturya ve Prusya nüfuz alanına bölünmesini kabul etmesi halinde, Alman ikiliğine şiddet içermeyen bir çözüme işaret ediyorlardı. Bu anlayış daha sonra Bismarck için önemli hale gelecekti.

1857/58 yıllarında Prusya üst yönetiminde Bismarck'ın kariyerini de etkileyen esaslı değişiklikler oldu. 1857 yılında Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm tedavi edilemez bir akıl hastalığına yakalanmış ve bu hastalık onu uzun süre (2 Ocak 1861'deki ölümüne kadar) hükümdarlık yapmaktan aciz bırakmıştı. 1857 yılı Ekim ayında bir kabine emri

ile kardeşi Wilhelm'i -hükümetin o zamana kadarki hedeflerini sürdürme yükümlülüğüyle- üç aylığına vekil tayin etmiş; bu vekâlet daha sonra her biri çeyrek yıl olmak üzere üç kez uzatılmıştı. 1848'in "Kartätschen⁴ Prensi", Veliâht Prens Wilhelm bu süreçte, karısının etkisi altında "Wochenblatt Partisi'ne" yakın ılımlı bir muhafazakâra dönüştü. Kırım Savaşı sırasında kendisi ile kral olan kardeşi arasında bir anlaşmazlık yaşandığı için Bismarck ile ilişkileri de biraz soğumuştur. Bismarck hemen bu yeni duruma uyum sağlama ve Prens ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. 1858 yılı Mart ayında ona neredeyse yüz sayfalık (saray çevrelerinde "Bay Bismarck'ın Küçük Kitabı" olarak adlandırılan) bir metin sundu. Bu metinde Federal Meclis'teki deneyimlerini titizlikle özetliyor ve Prusya'nın Alman siyaseti için, "Almanlık söz konusu olduğunda, hiçbir şey şu an Prusya'ya özgü menfaatlerin doğru anlaşılabilir olarak geliştirilmesinden daha mühim değildir," cümlesinde zirvesini bulan önemli bir program geliştireyordu. Bu bağlamda, "ulusal temsilinin daha canlı olmasını da" savunuyordu. Buradan Bismarck'ın Prusya'nın güç alanını genişletmesi için ulusal hareketle işbirliği yapmaya hazır olduğu anlaşılmaktaydı.

1858 yılı Ekim ayı başında Prens Wilhelm, hükümetin kararı ve meclislerin onayıyla naipliği üstlendi ve böylece tam hükümet yetkisine sahip oldu. Hemen yeni bir kabineler oluşturdu; Otto von Manteuffel görevden alındı, "Wochenblatt Partisi'nden" bazı isimler bakanlıklara atandılar ve idarede daha pek çok personel değişikliği yapıldı. Kral Naibi, yeni kabineye gönderdiği ve aynı zamanda basında yayınlanan "hitabında", genel itibarıyla Wochenblatt Partisi'nin fikirlerine dayanan "Yeni Dönemin" programını ana hatlarıyla açıkladı. Hükümetin, zamanın meşru ihtiyaç ve taleplerini "özenli ve reformcu bir tarz" ile dikkate alacağını beyan ederken, Prusya'nın Almanya'da "manevi fetihler" politikası takip edeceğini ve aynı zamanda Prusya ordusunun yeniden örgütleneceğini ilan etti.

"Yeni dönemin" başlamasıyla Bismarck'ın etkisi azaldı. Kendisinin de söylediği gibi "işten ve insanlardan yorul-

4 Kartuş veya top mermisi anlamına gelen ve 1848 Mart devrimini askeri güçle bastırmak istemesinden ötürü halk tarafından kendisine takılan bir lakap. (ç.n)

muştı” ve Frankfurt’taki zamanının yakında sona ereceğini hesaplıyordu; bir görev değişikliği söylentileri de dolanıyordu. Zamanı gelip de Berlin’deki yetkililer Bismarck’ı 1859 yılının Ocak ayında Petersburg’a atamaya karar verdiklerinde, Avusturya elçisinin kendisinden önce bu durumdan haberi olması onu hayal kırıklığına uğratmış ve rencide etmişti. Buna daha sonra sık sık yaptığı gibi duygusal bir tepki vermiş, hatta birkaç gün sonra bünyesi zayıf düşerek hastalığa (grip, safra rahatsızlığına bağlı ateş) yakalanmıştı. Diğer taraftan Kral Naibi’nin kendisine söylediği “Petersburg, her zaman Prusya diplomasisinin en yüksek mevkii olarak görülmüştür,” ifadelerinden de hareketle yeni görevinin onun için iyi taraflarını görmeye çalışıyordu. Bismarck 1859 Şubat ayı sonunda, geri çağrılışını Federal Saray’da [Bundespalais] tasdik ettirdikten birkaç gün sonra, ailesini geçici olarak orada bıraktığından ötürü biraz da üzüntülü bir şekilde Frankfurt’tan ayrıldı.

Bismarck, -Kral Naibi tarafından kabul edildiği- Berlin’de kısa bir süre kaldıktan sonra, kışın ortasında zorlu bir yolculukla Rus başkentine doğru yola çıktı. Tren Königsberg’e kadar gidiyordu ve Rus demiryolu hattı ancak Pskov’da başlıyordu.⁵ Bu nedenle yolun neredeyse dörtte üçünün bir seyahat arabasıyla -karla kaplı yollardan- geride bırakılması gerekiyordu. Bismarck’ın Prusya’dan başlayıp 29 Mart’ta vardığı Rusya’nın başkentine olan yolculuğu tam yedi gün sürdü. Kırk dördüncü doğum günü olan 1 Nisan’da, Çar II. Aleksandr’a itimatnamesini sundu; ilk kabulü alışılmadık bir şekilde iki saat sürdü. Bismarck henüz ilk günlerinde sarayın ve hükümetin teveccühünü kazandığını ve Dışişleri Bakanı Gorçakov ile yoğun bir fikir alışverişinde bulunduğunu bildirmişti. Eşi Johanna’ya gönderdiği ilk izlenimleri şöyleydi: “Avusturyalılar bu noktaya nasıl geldi, bunun hakkında hiç kimsenin bir fikri yok ..., ama nefret ölçülemez derecede ve tüm tahminlerimi aşıyor. Buraya geldiğimden beri savaşa inanıyorum; bütün Rus siyaseti görünüşe göre Avusturya’nın nasıl alt edileceği üzerine kurulu ve başka hiçbir düşünceye yer vermiyor.”

5 Königsberg (Bugün Kaliningrad) - Pskov arası yaklaşık 700 km mesafededir. (ç.n.)

Son cümle, dış politikaya dair o zamanki durum ile ilgili-
dir. Avusturya ile Piyemonte arasındaki gerilimler, 1859 yı-
lının başından itibaren açık bir çatışmaya dönüşmüştü. Piye-
monte Hükümeti, Avusturyalıları Kuzey İtalya'dan sürmeye
kararlıydı ve Başbakan Kont Cavour, İmparator III. Napol-
yon'un desteğinden emindi. Avusturya diplomasisi, Piye-
monte'ye ordusunu küçültmesi ve gönüllü askerlerini terhis
etmesi için 23 Nisan'da üç günlük bir ultimatoma vermek gibi
çok büyük bir hata yapıp da, Piyemonte bu ultimatoma red-
dedince, savaş Mayıs ayında başladı. Avusturyalılar, Fransa
ve Piyemonte'nin birleşik ordularına karşı Magenta (4 Hazi-
ran) ve Solferino (24 Haziran) savaşlarında ağır yenilgiler al-
dılar. Bunun üzerine İmparator Franz Joseph, 11 Temmuz'da
Villafranca'da İmparator III. Napolyon ile (daha sonra onay-
lanan) bir ön barış imzaladı. Bu anlaşmayla Lombardiya'yı
devrettiği Fransa bu bölgeyi hemen Piyemonte'ye vermiş;
öte yandan Venetia bölgesi Avusturyalı kalmıştı.

Yaklaşan çatışma açısından bakıldığında, Alman Konfe-
derasyonu'nun burada oynayacağı önemli bir rol sebebiyle,
Bismarck için Federal Meclis'ten ayrılmış olması ona özel-
likle zor geliyordu. Şimdi, Petersburg'da olayları yalnızca
uzaktan takip edebiliyordu. Savaşın başlangıcı ile barışın
imzalanması arasındaki haftalarda, Almanya'da Avustur-
ya yanlısı ve Fransız karşıtı bir coşku söz konusuyken (Ren,
arka kısmından savunulmalıydı!), Bismarck'ın imkânları
sadece görüşlerini Prusya'nın tavrının kararlaştırıldığı Ber-
lin'e iletmekle sınırlıydı. Yine de görüşlerini kararlılıkla dile
getirdi. Muhafazakâr dayanışma taleplerini ve anti-Bona-
partist teklifleri reddederek, daha önce Kırım Savaşı'nda
olduğu gibi, Prusya'nın Avusturya'ya koşulsuz desteğine
karşı geldi. Yani Avusturya İmparatorluğu Alman coğraf-
yasında Prusya'ya büyük tavizler vermediği sürece katı bir
tarafsızlıktan yanaydı. Bu ilkesel duruşunu Dışişleri Bakanı
Schleinitz'e yazdığı bir mektupta şöyle özetledi: "Avusturya
ve Orta Alman Devletleri [*deutschen Mittelstaaten*]⁶ ile ortak-
laşa yürüteceğimiz bir savaşın beraberinde getireceği neti-

6 Orta devletler [*Mittelstaaten*] tabiri Avusturya ile Prusya arasında rekabetin ya-
şandığı bu dönemde iki devletin haricindeki Bavyera, Württemberg ve Baden
gibi orta büyüklükteki Alman devletleri için kullanılmaktadır. (ç.n.)

celer, göstereceğimiz çabalar ve karşılaşacağımız tehlikelere degecek derecede arzu ettiğimiz karşılığı sağlamayabilir. Ve bizim yardımımız sayesinde Avusturya'nın kazanacağı zaferin öyle sonuçları olur ki, çok geçmeden Avusturya'nın bir yenilgisi durumunda Avusturya ve müttefiklerinden Fransa'dan korkmamız gerekenden daha çok korkmamız gerekebilir." Bismarck'ın buradan çıkardığı sonuç, "Konfederasyon ilişkilerinde avantajlı bir dönüşüm için kullanamayacağımız veya kullanmak istemediğimiz sürece savaşa katılmaktan kaçınmamız gerektiği; Avusturya'nın Fransa'yı yenmesine izin vermemizde, Fransa'nın Alman topraklarını ihlal etmesiyle aynı derecede az menfaatimiz olduğu; şu an için Rusya'dan ve mümkünse İngiltere'den alınacak, Alman sınırının Fransa tarafından ihlal edilmesine karşı bir güvenceyle savaşın lokalize edilmesinin Prusya politikasının başarılı bir sonucunu ortaya koyacağıydı." Bismarck, Schleinitz'in bazı itirazların üstesinden gelerek sürdürdüğü tarafsızlık siyasetiyle tam bir uyum içindeydi.

Bismarck savaşın sona ermesinin ardından Temmuz ayında ailesini almak üzere Almanya'ya gitmeden kısa bir süre önce, ciddi şekilde hastalandı. Romatizmal sinir rahatsızlığı ve uzun süredir ihmal ettiği bacağındaki yara, yetersiz doktorların yanlış tedavi yöntemleri nedeniyle dramatik bir şekilde kötüleşti. Yolculuğa çıkarken o kadar sefil bir durumdaydı ki taşınması gerekiyordu. Stettin'e deniz yoluyla geldi ve oradan da Berlin'e ulaştı. Başkentteki bir hastaneyi Wiesbaden ve Bad Nauheim'daki kaplıcalar izledi. Hâlâ bakıma muhtaç bir şekilde, Eylül ayında Kral Naibi'nin isteği üzerine Baden-Baden'de görüşmelere katıldı ve birkaç gün de önde gelen bir liberal ile önemli bir görüşmenin yaşandığı Berlin'de kaldı. Viktor von Unruh, pek çok liberalin Bismarck'a umutlarını bağladığını ve kendisinin onu Dışişleri Bakanı olarak görmek istediğini açıkça ifade etmişti.

RusÇarı ve Prusya Kral Naibi'nin arasındaki, Bismarck'ın da katıldığı Varşova buluşmasından (Ekim 1859) sonra, Reinfeld'de bulunan aile Petersburg'a taşınmaya hazırlandı. Taşınma Kasım ayının ilk günlerinde başladı. Ancak arkadaşları Alexander von Below'un Hohendorf'ta Elbing yakınlarındaki çiftliğinde kısa bir mola verdikleri sırada Bismar-

ck'ın hastalığı onu yeniden yatağa düşürdü: göğüs, sırt, kalp çevresi ve omuzlarda şiddetli ağrı ile şiddetli zatürre. Hayatı pamuk ipliğine bağlı halde vasiyetini söylemeye çalışıyor ve "yeşil otları tekrar 'yukarıdan' görebileceğine" inanmıyordu. Gerçi dördüncü günde ölümcül tehlike atlatıldı, ancak iyileşmesi aylarca sürdü. 1860 yılının Mart ayına kadar Hohendorf'taki konuksever malikâneneden ayrılıp Petersburg'daki görevine dönmeyi düşünmeye hazır değildi. Kral Naibi başlangıçta onu Berlin'de tuttu, çünkü kabineyi yeniden düzenlemeyi düşünüyordu ve pek çok danışman Bismarck'ı günün adamı olarak gösteriyordu.

Wilhelm sonunda onun aleyhine karar verdi: "Şu anda her şeyi alt üst edecek birinin başbakanlığı devralması hiç işe yaramaz." Bismarck 1860 yılı Haziran ayı başında Petersburg'a döndü; tam on bir aydır ortalıkta görünmemişti. Şimdi nihayet ailesiyle birlikte, Kontes Stenbock'un İngiliz rıhtımındaki Neva Nehri manzaralı bir prens sarayı olan Petersburg konutuna taşınabildi.

Bismarck, yaşadığı ağır hastalığı önemli bir dönüm noktası olarak algıladı. Mektuplarında bundan çokça söz etmektedir. 1860 yılı Temmuz ayında kardeşine şöyle yazmıştı: "Hastalıktan bu yana, her şeyin yakında biteceği hisinden kurtulamıyorum ve bunun bir neticesi' olarak her meselede daha sakin ve itidalli hale geldim." Bismarck görevini yerine getirmeye devam etti, Çar ile ve diğer önde gelen Rus yetkililerle yaptığı görüşmelerin yanı sıra Çarlık Rusya'da yaşanan iç gelişmeler hakkında ayrıntılı raporlar gönderdi. Büyükelçiliğin yapması gereken konsolosluk işleri de olduğundan ve Rusya'da yaşayan yaklaşık 40.000 Prusya vatandaşı ile ilgilendiğinden, başkentin haricindeki Rus yaşamına dair faydalı bilgiler edindi. Ama aynı zamanda Almanya'daki ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri de çok yakından takip etti. Rus Hükümetinin tereddüt ettiği "İtalya Krallığı'nın" tanınmasını oldukça erken bir dönemde savundu. Aşırı düşkün olduğu avlanma tutkusunu da Rus ormanlarında tatmin etme imkânı buldu.

1861 yılında Almanya'da kaldığı yaz döneminde Baden-Baden'a, erkek kardeşinin öldüğü günden (2 Ocak 1861)

beri Prusya Kralı olan I. Wilhelm'in yanına gitmesi emredildi. Bismarck, Baden-Baden'da krala sözlü bir sunum yaptıktan sonra, onun isteği üzerine Alman sorununa dair ünlü memorandumunu kaleme aldı (önemli derecede farklılık göstermeyen iki versiyonu bulunmaktadır). Argümanların çıkış noktası şöyleydi: "Cari Konfederasyon Anayasası ile mevcut kötü duruma çare bulmak mümkün değildir." Bu kötü durumu gidermek için Bismarck, "hanedanın özel siyasetinin farklılaşan eğilimlerine yeterli dengeyi sağlayabilecek yegâne bağlayıcı unsur" olarak, "Konfederasyon merkezinde Alman halkının ulusal temsilciliğinin" kurulmasını tavsiye ediyordu. Böylece Prusya'nın Almanya siyaseti için yeni bir strateji olasılığı şekilleniyordu: Bu da, Prusya'nın Avusturya ve orta devletlere karşı mücadelede üstünlüğü ele geçirmesinin önünü açabilecek bir baskı aracı olarak Alman birlik hareketiydi.

Bismarck'ın bakanlık görevi alacağı yönündeki spekülasyonlar bir kez daha ortaya çıktı, ancak 1861 yazındaki istişarelere katılımı sınırlı oldu. Königsberg'de taç giyme töreni kutlamalarına (18 Ekim 1861) katıldıktan sonra, Rusya başkentindeki görevine geri döndü. 1862 yılının Mart ayında Petersburg'dan geri çağırıldı, ancak sonrasındaki görevine dair ilk etapta hiçbir bilgi sahibi değildi. Bu nedenle Bismarck Nisan ayı sonunda Rus Çarı ve eşine yaptığı veda ziyaretinde dahi, hâlâ geleceği hakkında habersizdi.

Bu belirsizlik, Bismarck'ın 10 Mayıs günü siyasi olarak gergin bir ortamın hüküm sürdüğü Berlin'e gelmesine kadar devam etti. Çünkü dört gün önce, farklı görüşlerden liberallerin parlak bir zafer kutladıkları Prusya Meclisi seçimleri gerçekleşmişti; toplam 353 sandalyenin 292'sini kazanmışlardı. Bu durum, Kral Wilhelm'in en gözde projesi olan ordu reformunu riske atıyordu. Savaş Bakanı Albrecht von Roon'un Şubat ayında sunduğu yasa tasarısı, askeri bütçede bir artışı, düzenli ordunun güçlendirilmesini, etkin üç yıllık askerlik hizmetini ve ihtiyat askerliğinin fiilen kaldırılmasıyla sonuçlanacak bir reformu öngörüyordu. Liberallerin kitlesel direnişi özellikle son iki projeye yönelikti. İşaretler bir fırtınanın habercisiydi.

Bismarck'ın başbakan olacağı söylentileri bir kez daha dolaşıma girdi: Bismarck "ante portas"⁷. Petersburglu meslektaşı Kurd von Schlözer'i 15 Mayıs günü şöyle bilgilendirdi: "Londra ve Paris hakkında hiçbir şey kararlaştırılmadı. Benim için ihtimal sıralaması şu an Berlin, Paris, Londra şeklinde, ancak birkaç gün içinde yeniden farklı bir şekilde sıralanabilir." "Yeni dönemin" başbakanı olan Hohenzollern hükümdarı⁸ ve onun halefi Prens Hohenlohe⁹ krala Bismarck'ı atamasını tavsiye ettiler. Ancak Kral Wilhelm tereddüt etti ve kararsızlık gösterdi. Prens Hohenlohe'ye şöyle dedi: "O sağı solu belli olmayan biri, bana başka birini önerin." Nihayetinde belirleyici faktör, Bismarck'ın bir başbakan veya bakan olmasını engellemek için elinden gelen tüm çabayı sarfeden kraliçenin nüfuzu olmuştu. Mesele, Bismarck'ın 22 Mayıs'ta "patlama" tehdidine ve Johanna'ya yazdığı gibi "kesin ve resmi olarak vazife ya da veda talebinde bulunana" kadar uzadıkça uzadı. Üç saat sonra, Paris'in Prusya Büyükelçisi olarak atama görevini aldı. Ancak veda ziyaretinde kral kendisine Paris'e kalıcı biçimde yerleşmemesi, bilakis beklemede kalması gerektiğini söyledi.

Bismarck vakit geçirmeden yola çıktı. Ancak Paris'te -önceki ikametlerinin aksine- çeşitli nedenlerden dolayı bu defa kendisini hiç mutlu hissetmedi. Büyükelçilik binası hoşuna gitmedi, (geçici olarak Reinfeld'de kalan) ailesinden yeniden ayrı kalmak ona zor geldi. At binmek için en sevdiği kısağının eksikliğini hissediyordu ve Paris'te sosyal temasların azaldığı yaz tatili dönemi başlamıştı; bu nedenlerle Paris'i "inanılmaz derecede sıkıcı" buldu. Bu arada İmparatorluk Sarayı'na kabul edilmesi de beklentilerini karşılamadı. III. Napolyon Bismarck'ı pek çok defa kabul etti. Bismarck, Dışişleri Bakanı Bernstorff'a bu görüşmelerden biriyle ilgili "Kendimi Joseph'in Potifar'ın karısıyla¹⁰ olan durumda gibi hissettim. Karşımdakinin dilinin ucunda en ahlaksız ittifak önerileri vardı ve eğer biraz yakınlık göstermiş olsay-

7 Kapının önünde/eli kulağında anlamındaki Latince bir ifade. (ç.n.)

8 1858-1862 yılları arasında Prusya Başbakanlığı görevinde bulunan Karl Anton von Hohenzollern-Sigmaringen. (ç.n.)

9 1862 yılında Bismarck'ın atanmasından önce kısa süre Prusya Başbakanlığı yapan Prens Hohenlohe-Ingelfingen. (ç.n.)

10 Hz. Yusuf ile Züleyha kastedilmektedir. (ç.n.)

dım, kendisini daha net ifade edecekti,” diyordu. Henüz üç hafta sonra Bismarck, Londra’daki Dünya Fuarı’nı ziyaret etmek için bir izin istedi ve orada birçok önde gelen İngiliz politikacıyla sayısız temasta bulundu. Londra’dan Paris’e dönerken, Temmuz ayı ortalarında “sağlık depolamak” için Fransa’da daha uzun bir tatil yapmasına izin verilmesi konusunda ısrar etti. Blois, Bordeaux, Bayonne ve San Sebastian üzerinden Biarritz’e gitti. Biarritz’deki Ağustos haftaları onun için siyasi dünyadan uzak sakin ve huzurlu bir dönem oldu: Günde iki kez deniz banyosu ve her şeyden önce Brüksel’deki Rus elçisi Orlovs ve özellikle de çekici güzelliğe sahip genç karısı (Trubetzkoï Hanedanı’ndan) Katharina ile birliktelik. Zeki olduğu kadar samimi olan yirmi iki yaşındaki genç kız, kırk yedi yaşındaki bu adama âşık olmuştu. Bismarck neredeyse yapıp ettiği her şeyi anlattığı ve görkemli güzelliklerin manzaralarını tasvir ettiği günlük mektuplarında Johanna’ya dürüstçe yazdığı gibi; onda “bir parça Marie Thadden”i bulmuştu. Üçlü olarak çayırlarda ve ormanda dolaştılar, dalgalara atıldılar, vahşi doğada atla uzun yolculuklar yaptılar, birlikte müziğin ve mehtaplı gecelerin tadını çıkararak -dünyanın meşgalesinden uzak- romantik günler geçirdiler.

Bismarck, Biarritz’den beden ve ruh olarak sağlıklı bir şekilde ayrıldı. Pireneler’de Orlov ile birkaç gün geçirdi ve 12 Eylül’de Toulouse’dan Bernstorff ve Roon’a yazdığı mektuplarda kendisinin hâlâ içerisinde bulunduğu belirsizlikten şikâyet etti. Paris’teyken 16 Eylül günü Bernstorff’tan, olabildiğince çabuk şekilde Berlin’de kralı ziyaret etmesi gerektiğini belirten bir telgraf aldı. Bunu, Roon’un ünlü telgrafı izledi: “Periculum in mora. Dépêchez vous” (Gecikme tehlike getirir. Acele edin). 20 Eylül sabahı erken saatlerde Bismarck Berlin’e geldi.

I. Wilhelm büyük çaresizlik içerisindeydi. Planlanan ordu reformunun temel noktalarına sıkı sıkıya bağlı kalmasından dolayı, Eylül günlerinde zirveye çıkan anlaşmazlık anayasal bir çatışmaya dönüşmüştü. 11-18 Eylül haftasında Mebusan Meclisi reformu tartıştı. Kralın dediğim dedik tavrı nedeniyle, kraliçenin, veliaht prensin ve bakanların çoğunun tavsi-

ye ettiği herhangi bir uzlaşmaya varılamadı. I. Wilhelm, 17 Eylül günü düzenlenen bir Kraliyet Meclisi'nde, bakanları isteklerine itaat etmeye veya ayrılmaya zorluyor, bu arada tahttan çekilme ihtimaline işaret ederek Thüringen'de bulunan Veliaht Prensi telgrafla Berlin'e çağırıyordu. Tahttan çekilme tehdidi -ciddi de olsa veya sadece taktiksel olarak düşünölmüş de olsa- bakanlar ve ailede etkisini gösterdi. Kabine, yapılan bir açıklamayla kralın tahttan çekilmemesini isterken, Veliaht Prens bu koşullar altında tacı devralmayı reddetti. Babasıyla yaptığı ve onu vazgeçirmeye çalıştığı faydasız iki görüşmeden sonra, 20 Eylül'de -Bismarck'ın Berlin'e geldiği gün- dönüş yoluna çıktı. Wilhelm o dönemde gerçekten tahttan çekilseydi, Prusya ve Alman tarihinin tamamen farklı bir yol izleyip izlemeyeceğine dair çok şey söylendi. Aynı şekilde tahttan feragatin Prusya ve Alman tarihinde bir dönüm noktası olmasını engelleyen şey, acaba sadece Bismarck'ın çatışmacı başbakanlığa hazır olması mıydı sorusuyla ilgili de sayısız senaryo üretildi. Bunlar büyük ölçüde gereksiz spekülasyonlardır, çünkü bütün emareler, Wilhelm'in gerçekten tahttan çekilmeye kararlı olmadığını ve Bismarck reddetmiş olsa bile, kralın hâlâ direnmek için yeterli araçlara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Bismarck reddetmedi. 22 Eylül günü Babelsberg parkındaki uzun görüşmelerinde (içeriği hakkında sadece Bismarck'ın *Düşünceler ve Hatıralar*'ındaki raporunda -özünde muhakkak isabetli- bilgiler yer alan görüşme) Bismarck, Mebusan Meclisi'nin karşı koymasına rağmen ordu reformunu uygulamaya hazır olduğunu beyan etti. Bunu yaparak, o gün kendisini başbakan olarak atamaya karar veren kralın güvenini kazandı. Veliaht Prens bir gün sonra günlüğüne şunları kaydetti: "Zavallı anne¹¹, can düşmanın atanması ona ne kadar da acı verecek."

11 Kral I. Wilhelm'in oğlu Veliaht Prens III. Friedrich, annesi Kraliçe Augusta için söylüyor. (ç.n.)

IV. BÜYÜK PRUSYALI VE İMPARATORLUĞUN KURUCUSU (1862-1871)

Bismarck, Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak atanmasıyla (23 Eylül 1862’de geçici olarak, 8 Ekim’de asaleten) uzun zamandır hedeflediği mevkie ulaşmıştı. Bununla birlikte kırk yedi yaşında görevi devraldığındaki koşullar, hiçbir şekilde istediği gibi değildi. Senelerdir esas ilgi alanı dış politikaydı: Meselesi Prusya’nın Almanya ve Avrupa’daki konumunu sağlamlaştırmak ve geliştirmekti. Ancak Bismarck, yalnızca dışarıda Almanya merkezli cesur bir politika takip etmesi için değil, bilakis çözümü neredeyse umutsuz görünen bir iç siyasi kriz ortamında bir nevi cankurtaran olarak atanmıştı. Nitekim olay, hükümdarın parlamentoyla çatışmasında zor durumda kalması nedeniyle, ciddi çekinceler taşıdığı -uzun süredir kraliye ailesinin de derinleştirdiği- bir adamı hükümetin başına getirmeye karar vermesiydi.

Bismarck’ın atanmasına karşı, özellikle basına da büyük ölçüde hâkim olan liberal kesimden gelen tepki, kaba bir tutumdan başka bir şey olmadı. Özellikle de pek çoğu bu Altmarkt’lı Junker’i Birleşik Prusya Meclisi ve İkinci Meclis’teki cesur çıkışlarından hatırlıyorlardı. Ama o zamandan beri düşünce dünyasında yaşadığı dönüşümlerden hiç haberdar değillerdi. Yeni Başbakan’ı “gerçek aristokrat – gaddar feodal” yahut “yaltakçı bir toprak beyi” gibi ifadelerle adlandırıdılar. August Ludwig von Rochau şunları yazdığına muhtemelen çoğu liberalin içindekini dile getirmekteydi: “Bu adamın sahaya sürülmesiyle, Tanrı’nın lütfunun en keskin ve son mermisini de harcamış oldular ... O, bazı şeyleri öğrenmiş ve unutmuş olsa bile, gerçek anlamda bir devlet adamı asla değildir, bilakis sadece ertesi günün hesabını yapan en sıradan ortalama bir maceracıdır.” Neredeyse hiç kimse onun bu başbakanlık görevini uzun yıllar bo-

yunca sürdürebileceğini hesap edemezdi. Ancak Bismarck kendi talihine güveniyordu. Neredeyse meydan okuyan bir şekilde ailesiyle birlikte Ekim ayı ortasında Wilhelmstrasse 76 numarada bulunan Dışişleri binasındaki resmi konutuna taşındı. Bundan birkaç gün önce Johanna'ya şunları yazmıştı: "Yapılacak iş çok, biraz yorgunluk, uykusuzluk var, ama her başlangıç zordur; Tanrı'nın yardımıyla daha iyi olacak ve elbette böylesi daha iyi; sadece sürekli hedefte olunan bir hayat biraz rahatsız edici."

Bismarck'ın atandığı 23 Eylül günü Mebusan Meclisi, hükümetin ordu reformu için talep ettiği harcamaların nihai reddine 11'e karşı 308 oyla karar verdi. Böylece çatışma yeni ve belirleyici bir aşamaya girdi. Bismarck, Askeri Kabine Başkanı Edwin von Manteuffel çevresindeki İhtilal Partisi denilen partinin mevcut anayasanın feshini amaçlayan planlarını şiddetle reddetti. Başlangıçta, çatışmanın taraflarını bir şekilde uzlaşmaya ikna etmeyi umuyordu ve bu nedenle zaman kazanmaya çalıştı. Bir "ateşkes" elde edebilmek için çeşitli liberal kesimlerin etkili politikacılarıyla temasa geçti, ancak bir neticeye ulaşamadı; neyse ki Bismarck'ın şansına kral bu temaslardan haberdar değildi. Kabine, 29 Eylül günü yaptığı ilk kamuoyu açıklamasıyla, 1863 bütçe tasarısını geri çekti ve bir sonraki meclis oturumunda zorunlu askerlik hizmetine dair yeni bir yasa ile birlikte tasarıyı yeniden sunacağını sözünü verdi. Başbakanın Mebusan Meclisi'nin bütçe komisyonundaki performansı, çağdaşları ve gelecek nesiller üzerindeki Bismarck imajını kalıcı olarak şekillendiren, unutulmaz bir performans oldu. Bismarck gerginliği azaltma arayışına paralel olarak konuşmasına, çatışmanın çok trajik biçimde değerlendirildiğini ve basın tarafından çok trajik bir şekilde resmedildiğini, hükümetin bir kavga aramadığını söyleyerek başladı; kriz onurla sona erdirilebilecekse, hükümetin memnuniyetle elini uzatmaya hazır olduğunu da ekledi. Hatta Avignon'da¹ topladığı bir zeytin dalını defterinden çıkardı ve milletvekillerine sundu. Ancak, bir anlaşmaya varma girişimi tamamen başarısız oldu. Buna karşın, Bismarck'ın aktivist bir dış politikaya işaret ettiği şu ifadeleri ise etkili oldu: "Almanya, Prusya'nın

1 Fransa'nın güneyinde bir şehir. (ç.n.)

liberalizmine değil, gücüne bakar ... Prusya gücünü birleştirmeli ve daha önce birkaç defa kaçırılmış uygun an için bir arada kalmalıdır; Viyana Antlaşması'nda çizilen Prusya sınırları devletin hayatı için elverişli değildir; zamanın büyük sorunları, nutuklar ve çoğunluk kararlarıyla değil -bu 1848 ve 1849'un büyük hatasıydı- bilakis kan ve demirle çözülebilir." Bismarck, muhtemelen doğal karşılanacak şeyler söylediğini sanıyordu, ama yanılıyordu. Konuşmadan akılda kalan "kan ve demir"² sözcükleri -ki bugüne değin üzerine yapışp kalmıştır- bir infial uyandırmıştı. Liberal basın dünyasına göre dış politika maceralarına dayalı bir istibdat tehdidi söz konusuydu.

Mutabakat girişimlerinin başarısızlığa uğramasının ardından, kabine tamamen meydan okuyan bir tavra yöneldi. 13 Ekim günü Mebusan Meclisi oturumu ertelendi ve hükümet her ne kadar anayasayı kökten değiştirmek istemediğini, bilakis gerekirse müteakip onay talebinde bulunulacağını açıklasa da, bütçesiz rejim ilan edildi. Parlamento 1863 yılının Ocak ayı ortalarında yeniden toplandığında, hükümet kendisini zor bir savunma ortamında buldu. Yaptığı muazzam konuşmasında Bismarck kabinenin yaklaşımını, 1862 yazında özellikle Ludwig von Gerlach tarafından birçok gazete yazısında popüler hale getirilen "boşluk teorisi" ile gerekçelendirdi. Argümanı şöyleydi: bir yasanın (aynı zamanda bütçenin) hukuki açıdan geçerli olabilmesi için üç kurucu güç olan Kral, Ayan Meclisi [*Herrenhaus*] ve Mebusan Meclisi [*Abgeordnetenhaus*] arasında uzlaşıya ihtiyaç vardır. "Bu üç güç arasında bir mutabakat olmaması durumunda, anayasada hangisinin esneklik göstermesi gerektiği konusunda bir hüküm yoktur." Hiçbir güç diğerini boyun eğmeye zorlayamayacağı için, anayasa "anlaşmak için uzlaşma yoluna" işaret etmektedir. Uzlaşma, ilgili güçlerden birinin kendi görüşünü doktriner bir mutlakiyetçilikle hayata geçirmek istemesi nedeniyle suya düşerse, çatışma iktidar mücadelesi haline gelir. "Devletin işleyişi bir an için bile duramayacağından, kim gücü elinde bulunduruyorsa kendi

2 "Blut und eisen" ifadeleri Türkçeye genel olarak sözlük anlamı "kan ve demir" olarak aktarılırken, Bismarck'ın hatıralarını çeviren Nijad Akipek'in bu ifadeleri "kılıç ve kan" şeklinde çevirdiği görülmektedir. (ç.n.)

düşüncesine göre hareket eder." Milletvekillerinin çoğunluğu büyük bir öfkeyle tepki gösterdiler. Meclisin Kral Wilhelm'e yönelik, hükümeti (ve dolayısıyla onu destekleyen kralı) anayasayı ihlal etmekle suçlayan önergesi, 68'e karşı 255 oyla kabul edildi.

Takip eden haftalarda, parlamento tartışmalarının tonu daha da sertleşti, özellikle iç siyasi çatışmaya ek olarak, artık acil hale gelen dış politika konularında da aşılamayan görüş farklılıkları ortaya çıkmıştı; birazdan bu konuyu daha ayrıntılı olarak ele alacağız. Mayıs ayı ortasında, parlamento başkanının bir konuşma sırasında Savaş Bakanı Roon'un sözünü kesmesiyle oturumun yarıda kalması bir skandala neden oldu. Hükümet, bu davranışı disiplin altına alma girişimi olarak gördü ve sonraki meclis oturumlarına katılmayı reddetti. Kralın bir ihtarı üzerine Mebusan Meclisi, 61'e karşı 239 oyla kabul edilen bir önergeyle, kralın danışmanları ile ülke arasında "kişilerin değişmesinden ve hatta bunun da ötesinde bir sistem değişikliğinden başka bir şekilde giderilemeyecek" bir çatlak olduğunu ilan etti. Kral, kendisine söz konusu yazılı önergeyi getirmek isteyen heyeti kabul etmeyi reddetti ve hükümete olan güvenini yazılı bir mesajla ifade etti. Kısa bir süre sonra da Prusya Meclisi'nin yasama dönemi tamamlandı.

Her iki tarafın da mücadele kararlılığı zirveye ulaşmıştı. Parlamento dönemi tamamlandıktan hemen sonra hükümet, basına karşı sert müdahaleye izin veren kanun hükmünde bir kararname çıkardı. Ayrıca bu nedenle söz konusu önlemi reddeden kral ile oğlu, yani veliaht arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Haftalık liberal bir dergi, "Avrupa'da doğanın iğrenç bir garabeti gibi duran Berlin'in başarısız hükümetinin tarif edilemez iğrençliğinden" söz etmekteydi. Liberal basının genel olarak hükümete, özelde de Başbakana yönelik saldırıları giderek artan bir şekilde daha nefret dolu hale geldi. O zamanlar Bismarck sayısız hakaret davası açmak zorunda kaldı, ancak hâkimler hafifletici koşulları cömertçe dikkate aldıklarından sanıklar oldukça düşük cezalarla geçiriliyorlardı. Liberal muhalefete karşı mücadelede olası müttefikler için umutsuz bir arayış içerisinde olan Bismarck,

1863 yazının başında Ferdinand Lassalle ile birkaç defa görüşme yaptı. Lassalle, yeni kurulan ve sol-liberal İlerleme Partisi'ne karşı sert bir tutum sergileyen "Genel Alman İşçi Derneği"nin lideriydi. 1863 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Bismarck, muhtemelen Prusya'da en nefret edilen adamdı. Devlet görevinin bu en zor aşamasının üstesinden siyasi manevralarla gelebilmiş olması neredeyse bir mucizedir. Bismarck, başbakanlığının ilk yılının sonuna gelindiğinde, kendisini sanki "on beş yıl daha yaşlanmış" hissediyordu.

Kral 2 Eylül'de Mebusan Meclisi'ni feshettikten sonra 28 Ekim'de yeni bir seçim yapıldı. Muhafazakârlar bir miktar sandalye kazanabildiler, ancak liberal muhalefet öteden beri olduğu şekilde üçte ikiyi aşan mutlak bir çoğunluğa sahip oldu. Prusya Meclisi 9 Kasım günü toplandığında, önceki meclis dönemine kıyasla önemli ölçüde farklı bir genel siyasi durum söz konusuydu. Bu konuya geri döneceğiz. Ancak öncelikle, başbakanlığının ilk yılında Bismarck'ın Almanya politikası ve dış politikadaki etkinliğine göz atmak gerekir.

Acaba Bismarck'ın, Prusya siyasetinin sorumluluğunu devraldığı zaman, Prusya'nın Almanya ve Avrupa'daki nüfuzunu nasıl genişleteceğine dair "temel bir planı" var mıydı? Eğer bu soruyla, olası savaflara yol açacak kesin bir eylem planı kastediliyorsa, o zaman bu soruya olumsuz cevap vermek gerekir. Bismarck daha ziyade ortaya çıkan fırsatları yakalayıp değerlendirme anlamında -Prusya devleti ve monarşinin gücünü artırma nihai hedefine yönelmiş - bir oportünistti. Bu nedenle yöntemlerinde -her zaman stratejik hedefi göz önünde bulundurarak- büyük ölçüde esneklik ve farklı seçeneklere açık olmayı başarılabiliyordu. Stratejik hedefte netlik ve yöntemlerde esnek olma karakteristik özelliği, onun 1862'den 1866'ya kadar sürdürdüğü "Almanya'da hükümlanlık mücadelesi" yaklaşımına işaret etmektedir. Habsburg Monarşisi ile olan anlaşmazlığı gündeme getirip getirmemek Bismarck'ın tasarrufunda olan bir mesele değildi. Çünkü hükümetin başına atandığı zaman, federal reform mücadelesi hâlihazırda tüm hızıyla devam ediyordu ve Avusturya bu konuda atağa geçmişti. Uzun bir süre, Bismarck'ın federal politika alanındaki ilk adımlarının yeni bir

siyasi başlangıcı temsil etmeyip, bilakis 1850'lerin sonlarından beri Prusya federal reform fikirlerinin sürekliliğinin bir parçası olduğuna pek dikkat edilmedi. Nitekim Bismarck'ın kral tarafından göreve getirildiğinde, Alman sorunuyla ilgili bir önceki Dışişleri Bakanı Kont Bernstorff'un siyasetini devam ettirmekle yükümlü olup, esasen pratikte bunu uyguladığı gerçeğine çok az ilgi gösterildi. 1859 ile 1861 yılları arasında Federal Meclis'teki Avusturya-orta devlet çoğunluğu, Federal Savaş Anayasasında bir reform önerisi ve eski ikili federasyon fikrini yeniden canlandıran bir birlik planı gibi Prusya'nın iki reform önerisini kaba bir biçimde reddetmişti. Prusya'nın bu reform çabalarıyla aynı dönemde, Prusya'nın Almanya'daki ekonomik hegemonyasını sağlamlaştırma mücadelesi de sürmekteydi.

Bismarck, kendisinden önceki hükümetlerle sorunsuz bir bağ kurmayı başardı ve keskin iç siyasi çatışmalara rağmen liberal muhalefet dahi hükümetin ekonomi ve ticaret politikasını destekledi. 29 Mart 1862 tarihinde paraflanan ve 2 Ağustos 1862 günü de imzalanan Fransa-Prusya ticaret anlaşması, Avusturya'nın Gümrük Birliği'ne girişini pratikte imkânsız hale getirdi ve bu nedenle Habsburg Monarşisi'nin Almanya'nın geri kalanından ekonomik anlamda nihai biçimde ayrılmasıyla sonuçlandı. Öte yandan, federal reform söz konusu olduğunda ise, Avusturya'nın Prusya'yı savunmaya zorlama çabaları daha büyük bir başarı şansına sahipti. 1861 yılının Aralık ayında Prusya'nın birlik planının reddedilmesinin ardından, Avusturya-orta devletler koalisyonu hücumu geçti. 1862 yılı Ağustos ayı başındaki bir konferansta -Bismarck'ın Biarritz'de siyasete ara vermenin tadını çıkardığı dönemde- asgari bir program üzerinde anlaştılar: Buna göre Alman devletlerinin meclislerindeki vekiller, hukuk yargılama usulü ve borçlar hukukuyla ilgili yaklaşan yasama tekliflerine katılmak üzere bir delegeler konferansı için Federal Meclis'te bir araya gelmeliydiler. Birkaç gün sonra, Federal Meclis'teki bir çoğunluk, Prusya protestolarını görmezden gelerek, uygulanması durumunda Prusya'nın Federasyon'daki konumunu ciddi şekilde zedeleyecek bu önerileri incelemek için bir komite kurmaya karar verdi.

İşte Bismarck'ın Eylül ayında hükümetin başına geçtiğinde karşılaştığı durum buydu: O sadece anayasal çatışmanın dramatik bir şekilde tırmanmasıyla değil, aynı zamanda federal reform sorununa yönelik Avusturya-orta devletler koalisyonunun tehditkâr bir saldırısıyla da karşı karşıya kaldı. Bütün gücünü seferber ederek ve federasyonu berhava edebilecek büyük tehditlerden de çekinmeyip, delege projesini etkisiz hale getirmeyi başardı. 22 Ocak 1863 günü Federal Meclis, bir delege konferansı kurulmasını az bir çoğunlukla reddetti. İç siyasette büyük baskı altında olan başbakan, böylece Almanya siyasetindeki ilk başarısını elde etti. Ve bu bağlamda, bir ulusal Prusya politikası seçeneğini vurgulamış oluyordu. Nihai oylamadan hemen önce Prusya'nın Federal Meclis elçisi şunları söyledi: "Sadece, her federe devletin doğrudan seçimle ve nüfusu oranındaki bir temsili durumunda, Alman milleti ortak meseleler üzerinde etkili olabilecek yetkili bir organa sahip olabilir."

Ancak ikili çöçüm meselesi de Bismarck'ın bu haftalarda aynı zamanda, Berlin'deki Avusturya elçisi Kont Karolyi ve Frankfurt günlerinden rakibi olan Avusturya Özel Büyükelçisi Kont Thun ile gerçekleştirdiği çeşitli görüşmelerde takip ettiği bir gündem maddesiydi. Bu görüşmelerde Bismarck, Avusturya'nın orta Alman devletleri ile ortak bir eylemden vazgeçmeye ve bunun yerine Prusya'nın "doğal bölgesi, Kuzey Almanya'da" serbest hareketine razı olacak şekilde Prusya ile bir anlaşmaya varmaya hazır olup olmayacağını yoklamaya çalıştı. Bismarck, amacının Avusturya'dan kopmak değil, bilakis iki büyük Alman gücünün her birinin kendi menfaatleri çerçevesinde Avusturya-Prusya ittifakının yenilenmesi olduğunu açıklamıştı. Ancak Avusturya'nın, Schwarzenberg'in fikirleri çerçevesinde ısrarcı olup, Orta Avrupa'da Prusya aleyhine koşulsuz bir üstünlük için çabalaması durumunda Bismarck'ın tavrı oldukça açıktı; bu politika "er ya da geç resmi bir kopuşa ve nihayet bir savaşa yol açacaktı."

Avusturya Hükümeti bu tekliflere yanaşmadı ve delege konferansı projesi reddedilmiş olsa da hiçbir şekilde geri adım atmadı. Bunda özellikle Prusya Hükümeti'nin son de-

rece müşkül bir durumda olmasının da etkisi vardı. İç politikada Bismarck siyasi hayatta kalma mücadelesi vermek zorundayken, dış politika açısından ise Prusya bir süredir tam anlamıyla tecrit edilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Öyle ki 1863 yılı Ocak ayının sonunda Polonya’da bir ayaklanma patlak verdiğinde, Bismarck Rus Hükümeti’ni ayaklanmanın bastırılması konusunda elinden geldiğince destekleyeceğine söz verdi (8 Şubat 1863 Alvensleben Sözleşmesi). Diğer taraftan Avrupa’nın her yerinden Batılı güçler ve liberaller, Polonya’ya duydukları sempatilerini gizlemediler ve Rus Hükümeti’nin isyancılara karşı tutumunu şiddetle eleştirdiler, hatta Çarlık İmparatorluğu hükümetine müdahale etme çabalarında dahi bulundular. Bismarck, Rus Hükümeti’nin Polonya karşıtı sert tutumu lehine olan desteğiyle, Çar’ın sarayı çevresinde hâkim olan Polonyalılara taviz vermeye meyilli havayı ortadan kaldırmakla da ilgilieniyordu. Ona göre bağımsız bir Polonya devletinin ortaya çıkmaması gerekiyordu, çünkü böyle bir devlet Prusya’nın doğu illerinin bazı kısımlarında kesinlikle hak iddia edebilir ve böylece “Vistül Nehri kıyısında bir Fransız kampı” olarak Prusya için iki cepheli bir savaş tehlikesini ortaya çıkarabilirdi. Bu tür düşünceler, Bismarck’ın duruşuna ve Mebusan Meclisi’nde Alvensleben Sözleşmesi’ne ateşli biçimde saldıran liberal muhalefete çok uzaktı. Ocak ayaklanmasının bastırılmasının ardından uluslararası ilişkilerdeki hava ancak yaz aylarında yavaş yavaş sakinleşti.

Prusya Hükümeti’nin zor durumda olduğu böyle bir ortamda Avusturya, “genel bir federal hukuk reformu” (Ernst Rudolf Huber) yapmak amacıyla geniş kapsamlı bir adım attı: Bu reform paketine göre en yüksek yürütme gücünü beş üyeli (Prusya’nın beş oydan yalnızca birine sahip olacağı) bir federal idare heyeti devralmalıydı. Buna ek olarak bir Hükümdarlar Meclisi [*Fürstenversammlung*], bir Federal Konsey (Prusya’nın 21 oydan üçünü alacağı), bir Federal Mahkeme ve doğrudan seçilmeyip her bir devlet meclisinin temsilcilerinden oluşacak bir Federal Meclis ve Ocak ayında başarısız olup yeniden düzenlenen delege projesi gibi federal organlar öngörülmekteydi. Böyle bir federal reformun uygulanması durumunda -Prusya’nın azınlıkta kalıp Avus-

turya'nın siyasi hâkimiyetini koruduğu, federal organların yetkilerinin federal devletlerin egemenliği aleyhine güçlü bir şekilde genişletildiği- Alman Konfederasyonu tamamen Avusturya'nın üstünlük politikasının bir aracı haline gelebilirdi.

Avusturya'nın bu adımı Prusya'yı adeta gafil avlama hamlesi gibiydi. 1863 yılı Ağustos ayı başında İmparator Franz Joseph, o sıra tedavi için Avusturya'nın Gastein kentinde bulunan Prusya Kralı'nı (beraberinde Bismarck da bulunmaktaydı) ziyaret etti. Onu kısa bir süre sonra, 16 Ağustos'ta Frankfurt'ta toplanması için çağrı yaptığı tüm Alman hükümdarlarının katılacağı ve federal reformun tartışılacağı bir toplantıya davet etti. İmparator, Avusturya'nın hazırladığı reform yasası taslağını Prusya Kralı'ndan gizli tuttu ve kralınevvela hazırlığı devam eden bakanlık konferanslarını düzenleme yönündeki telkini onu amacından saptırmadı. Bismarck'ın tavsiyesi üzerine Kral Wilhelm, Frankfurt'a yapılan daveti reddetti. Toplantı gerçekleştiğinde ve toplanan hükümdarlar, Frankfurt'a gitmesi için Prusya Kralı'na (o sıra Baden-Baden'deydi) en büyük baskıyı yaptığında, Bismarck ancak çok büyük bir çaba ve istifa tehdidiyle kralın seyahat etmesini engellemeyi başarabildi. Böylelikle Avusturya'nın atağı geçersiz kılındı. Zira konfederasyonun pek çok üyesi, Hükümdarlar Meclisi'nden Avusturya'nın taslağında küçük bir değişiklikle çıkan reform yasasının Prusya'nın katılımı olmaksızın yürürlüğe girmesini istememişti. Bununla birlikte Prusya kabinesi, gerçekleşmediği takdirde reformların Prusya için kabul edilemez olacağını belirttiği üç talepte bulundu. Gerçekleştirilmesi bütün reform planının boşa çıkarılması anlamına gelen talepler şunlardı: İki büyük gücün -en azından savaş ilanı konusunda- veto hakkına sahip olmaları, federasyon başkanlığında iki büyük gücün eşitliği, konfederasyonda nüfus oranına göre doğrudan seçimlerle belirlenecek milli bir temsilin oluşturulması. Avusturya Hükümeti bu taleplere olumlu bir yanıt vermeyi kesin biçimde reddetti. Böylece başlangıçta Bismarck'ı sıkıntıya sokan Avusturya'nın reform girişimi, nihayetinde 1863 sonbaharında bir fiyaskoyla sonuçlandı.

Bismarck'ı nihayet Alman politikasındaki savunma siyasetinden çıkmaya zorlayan gelişme, Schleswig-Holstein'da uzun süredir içten içe kaynayan bir krizin 1863 yılının sonunda çok acil bir evreye girmesi olmuştu. Şimdi kartlar yeniden ve farklı bir şekilde karılmaya başlanmıştı. Kasım ayında Danimarka İmparatorluk Meclisi, (iki ayrı devlet ama birlik halinde olup kral tarafından yönetilen) Schleswig Dükaliği'nı Danimarka'ya dâhil etmeye karar verdi. Aynı zamanda Danimarka'nın veraset sorunu, çocuksuz Kral VII. Frederick'in ölümüyle yeniden gündeme geldi. Veraset sorunu 1852 Londra Protokolü'yle Glücksburg Hanedanı lehine çözülmüş, IX. Christian Danimarka tahtına çıkarak yeni anayasayı onaylamıştı. Ancak Prens Friedrich von Augustenburg'un Elbe Düklikleri'ne ilişkin ortaya koyduğu veraset iddiaları hem Alman ulusal hareketi hem de Alman orta devletlerinin hükümetleri tarafından ateşli biçimde desteklendi. Serbestiyetçi Prens bu hak iddialarıyla Prusya'da da sempati topladı; yalnızca liberal muhalefette değil, aynı zamanda Kraliçe Augusta, Veliht Prens ve birkaç bakan ve diplomatlar üzerinde de etkili oldu.

Bismarck'ın uluslararası bir antlaşma olarak Londra Protokolü'ne en azından bir süreliğine sarılma yönündeki -Avusturya ile anlaşarak- aldığı bir karar, sadece Avrupalı güçlerin müdahalesini önlemek üzere -bu hukuki temele dayandırıldığından-, Prusya ve Almanya'da hiç de hoş gitmeyen bir karar olmuştu. Avusturya Hükümeti'nin de bu pozisyonu alacağı açıktı, çünkü tamamen ulusal saiklere dayalı bir eyleme katılmak istemez ve katılamazdı: Avusturya ile birlikte imzalanan bir anlaşmanın ihlali ve milliyet ilkesine dayalı bir toprak sorununun çözümü; her ikisi de Habsburg devletinin temellerine dokunacaktı. Avusturya kabinesi, -orta devletlerin hükümetlerinin tavırlarından uzaklaşıp- 1863'ün sonunda Schleswig-Holstein sorunu-na ortak bir yaklaşım konusunda Prusya ile bir anlaşmaya vardığında, aslında tamamıyla kendi çıkarları ve Habsburg Monarşisi'nin varoluş nedeninin gerektiği şekilde davranıyordu. Bununla birlikte, Prusya-Avusturya arasındaki bu ortaklığın Bismarck'ın Almanya politikasındaki siyasi hareket alanını bir anda genişlettiği de şüphe götürmez bir

gerçektir. Sadece coğrafi nedenlerden ötürü Prusya artık bir adım öndeydi. Heinrich Lutz'un bir cümlesiyle söylemek gerekirse: "Bismarck, 1863 yılında 'Avusturya tuzağını' savuşturduktan sonra, Schleswig-Holstein'da Avusturya'yı 'Prusya tuzağına' düşürmeyi başardı."

Danimarka'ya karşı verilen savaşa dair birkaç cümle kurmak gerekirse: Savaş 1 Şubat 1864 tarihinde başladı, 18 Nisan günü Prusya birlikleri Düppeler Schanzen'e taarruza geçti. Avrupalı güçler yaz başlarında Schleswig-Holstein sorununa Londra'da toplanan bir konferansta beyhude yere uzlaşmacı bir çözüm aradılar. Prusya ve Avusturya bu konferansın başarısızlığından sonra Londra Protokolü'nden çekildiler ve yeniden başlayan muharebeler Als adasının Prusya birlikleri tarafından işgal edilmesiyle (29 Haziran) sonuçlandı. Artık Danimarka, savaşı kaybettiğini kabul edip barış istemek zorunda kalmıştı.

Danimarka ile olan çatışmadaki tutumu, Bismarck'ın diplomatik ustalık örneği olarak kabul edilir. Hatta bizzat kendisi de "En gurur duyduğum diplomatik mücadelem buydu," der. Detayların dönemeçli yollarında konunun izini sürmek, burada mümkün değil. Ancak özellikle iki noktaya değinmek gerekir: birincisi Bismarck'ın hedefleri meselesi, ikincisi ise Danimarka savaşının sonucunun Prusya-Avusturya ilişkileri üzerindeki etkileri. Bismarck açısından Prusya için en arzu edilen sonucun ne olduğu hakkında şüphe bulunmamaktadır: Bu, Elbe Dükalıkları'nın Prusya Devleti'ne ilhakı ve böylece Prusya'nın Kuzey Almanya'daki siyasi konumunun daha da güçlenmesiydi. Ancak -şu tespit de aynı derecede önemlidir ki- Bismarck, Schleswig-Holstein'in ilhakını Prusya siyasetinin mümkün olan tek gayesi olarak görmeye odaklanmamış, koşullardan bağımsız olarak Avusturya'dan kopuş da dâhil olmak üzere her ne pahasına olursa olsun burayı zorla elde etme amacına gözünü dikmemişti. Mayıs 1864'te arkadaşı Below-Hohendorf'a şöyle yazıyordu: "Sonuç itibariyle durumu aydınlatmak açısından Prusya'ya ilhakın bana göre en önemli ve acil amaç olmadığını, ancak şüphesiz şartlar elverecek olsa Avusturya ile bu konuda çatışmaya girmeksizin böyle bir neticeye ulaşmanın en güzel sonuç olacağını da ifade etmek isterim."

Aynı anda birkaç seçeneğe açık olması ve ilhaktan başka çözüm formüllerini de masaya yatırabilmesi, Bismarck'a taktik açıdan büyük bir hareket özgürlüğü kazandırıyordu. Bir defasında bunu etkileyici bir dille bir çulluk avına benzeterek, "bataklık arazide bir sonraki adımı atmaya cesaret etmeden önce her adımda zeminin sağlamlığından emin olmak gerekir," sözleriyle açıklamıştı.

Danimarka bu çatışma sırasında naif bir özgüven ile boyun eğmeyerek son ana kadar Avrupalı güçlerin etkili bir şekilde meseleye müdahale edeceğini umdu. Bu gerçekleşmediğinde ve askeri yenilgi kesinleştiğinde, Danimarka Kralı ateşkes ve barış istedi. Antlaşma 1 Ağustos günü Viyana'da imzalandı. Birinci madde şöyleydi: "Danimarka Kralı, Schleswig, Holstein ve Lauenburg Dükalıkları üzerindeki tüm haklarından Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı lehine feragat eder ve adı geçen majestelerin bu dükalıklarla ilgili yapmak istedikleri tasarrufları tanımayı taahhüt eder..." Böylelikle Schleswig-Holstein, Avrupalı güçlerin etki alanından koparılıyor ve nihai çözümü, önde gelen iki Alman gücü arasındaki dâhili bir Alman meselesi haline geliyordu. Barış anlaşmasında Augustburg'un adaylığının tanınmasına yönelik bir niyetten bahsedilmiyordu ve Alman Konfederasyonu da dâhil edilmemişti. Bu durum Bismarck'ın zaferini tamamlıyordu. Artık bizzat içerideki bazı siyasi rakipleri, bu çatışmacı başbakanı hafife alıp almadıklarına dair şüpheler duymaya başladılar. Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı, Elbe Dükalıkları'na tek başlarına hâkim olmak istediklerinden, Bismarck'ın eline benzersiz bir koz geçti ve o bu kozdan Prusya menfaatleri için en iyi şekilde yararlanmaya kararlıydı.

Mesele nasıl çözülmeliydi? Bunu tartışmak için Prusya Kralı ve Bismarck, Viyana'da İmparator Franz Joseph ve (aynı zamanda Bismarck'ın Frankfurt günlerinden eski bir tanıdığı olan) Dışişleri Bakanı Kont Rechberg ile bir araya geldiler. 20-24 Ağustos 1864 tarihleri arasındaki Schönbrunn görüşmeleri somut bir netice çıkmadan sona erdi. Kont Rechberg şaşırtıcı bir sözleşme taslağı sunmuştu: Buna göre Prusya, dükalıklar hakkında nihai bir tasarruftan önce Kuzey İtalya'da silahlı bir çatışma çıkması durumunda Habs-

burg Monarşisi'ne Lombardiya'yı yeniden elde etmesi için askeri yardım sözü verecek; bunun karşılığında İmparator, dükalıklar üzerinde bulunan haklarındaki payını Prusya'ya devredecekti. Rechberg muhtemelen Bismarck'ın muğlak imalarını önemli teklifler olarak (yanlış) anlamıştı, çünkü bu şekilde Avusturya'nın İtalyan politikasına bir stepne gibi eklemelenmenin Bismarck'ın niyeti olması mümkün değildi. Zira o sıralar belirttiği gibi Prusya, İtalya'daki Avusturya mülkiyetinin garantisini kabul etmiş olsaydı, "tüm malını bir bavula doldurup anahtarı başka birine veren bir adama benzerdi." Bu nedenle, iki hükümdarın 24 Ağustos günü dışişleri bakanları ile yaptıkları konferansta, Rechberg'in taslak anlaşması üzerinde bir mutabakatın ortaya çıkmaması ve bir anlaşma olmaksızın dağılmaları şaşırtıcı bir sonuç olmamıştı.

Ancak bu gelişmelerden, ikili çözüm projesinin başarısız olduğu ve bundan böyle Bismarck'ın, sıklıkla iddia edildiği gibi, sistematik olarak Avusturya ile silahlı bir çatışma olması için çalıştığı sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim Habsburg Monarşisi'yle uzlaşma çabası -elbette Avusturya'nın Kuzey Almanya'da Prusya üstünlüğünü kabullenmesi temelinde- Schönbrunn görüşmelerinden sonra dahi Bismarck'ın iki çözüm seçeneğinden biri olarak kalmıştı. Onun görüşüne göre, sonuçta iki alternatiften hangisinin -anlaşma veya çatışma- gerçekleşeceği büyük ölçüde Avusturya'ya bağlıydı. Ancak Prusya ile ittifaka meyilli olan Dışişleri Bakanı Kont Rechberg'in, siyasi görüşmeler ile paralel yürütülen ticaret ve gümrük politikaları müzakerelerinde Avusturya adına başarı elde edemediği için 1864 yılı Ekim ayı sonunda görevinden ayrılmak durumunda kalması hiç de hayra alamet olmamıştı. Prusya'nın ekonomi politikası sorumluları, yeni gümrük birliği anlaşmasında Avusturya ile gümrük birliğini müzakere ihtimaline yer vermeyi reddettiler. Verdikleri kesin hayır cevabıyla, Bismarck'ın defalarca dile getirdiği, Kont Rechberg'i ittifakın çıkarları doğrultusunda destekleme ve böylelikle en azından vaziyeti kurtarabileceği kısmi bir başarı elde etmesine yardımcı olma isteğini göz ardı etmişlerdi. Bu gelişmelerin de gösterdiği gibi, Bismarck aslında hiçbir suretle mutlak bir güce sahip değildi.

Rechberg'in halefi Kont Mensdorff-Pouilly yönetiminde Avusturya'da büyük Alman politikası taraftarı olan çevreler daha fazla etki kazandı. Bu çevreler Avusturya menfaatleri çerçevesinde daha ileri bir federal reform girişiminin gerekli koşullarını yaratmak amacıyla Alman orta ve küçük devletleriyle yeni bir birleşmeyi savunuyor, bunu yaparken de Prusya ile karşı karşıya gelmekten çekinmiyorlardı. Bu nedenle 1865 yılı, her iki tarafın da payının bulunduğu artan gerilimlerle geçen bir dönem oldu. Avusturya tarafında savaş için harekât planları hazırlandı ve Prusya, -mevcut anlaşmalara aykırı olarak- Almanya'daki Augustburg hareketinin tahrik edilmesi ve orta devletlerin Federal Meclis'te Augustenburg ve onun Elbe Dükalıkları üzerindeki iddialarını güçlü kılmalarına izin verilmesiyle kışkırtıldı. Prusya Kralı, içerisinde bulunulan zor durumu değerlendirmek üzere 1865 yılı Mayıs ayının sonunda bir Kraliyet Konseyi topladı. Savaş Bakanı Roon ve Genelkurmay Başkanı Moltke, Prusya tarafından Schleswig ve Holstein'ı ilhak etmek amacıyla bir savaş riskinin göze alınması gerektiği yönündeki görüşlerini azimli biçimde ortaya koydular. Bismarck esasen artık uygun koşullar altında bir savaşın yürütülebileceği görüşündeydi, ancak sorunların barışçıl çözümüne yönelik tüm olasılıklar tükenmediği ve dükalıkların Prusya tarafından ilhak edilmesi herkes tarafından kabul görececek bir savaş hedefi olmadığı için beklemeyi tavsiye etti. Böylece savaş kararının sorumluluğunu, nihai kararı erteleyen krala bırakıyordu.

Sonraki haftalarda durum savaş ve barış arasındaki dengede kalmış, hatta Ağustos'a gelindiğinde ortam şaşırtıcı şekilde bir süre yatışmıştı. Bismarck'ın, tedavi gördüğü Gastein'da Avusturyalı diplomat Kont Blome ile yaptığı görüşmelerden iki hükümdar tarafından onaylanan ve tarihe "Gastein Sözleşmesi" (14 Ağustos 1865) olarak geçen bir mutabakat çıktı. Bu anlaşmanın en önemli hükmü, dükalıklar üzerindeki ortak egemenliğin devam etmesiyle geçici bir mülkiyet ayrılığının gerçekleştirilmesiydi: Buna göre Schleswig Prusya'nın idaresine, Holstein ise Avusturya'nın idaresi altına giriyordu. Buna ek olarak İmparator Franz Joseph'in Lauenburg üzerindeki hakkını 2,5 milyon Dani-

marka Taleri ödenmesine karşılık Prusya'ya devretmesiyle Prusya bölgede küçük bir alan daha elde etmiş oluyordu. Lauenburg Dükalığı'nın, Prusya Devleti'ne ilhak edildiği 15 Eylül 1865 günü Kral Wilhelm, Başbakanını "Bismarck-Schönhausen" namıyla tevarüs edilen Prusya kontluk payesine [*erblichen preußischen Grafenstand*] yükseltti. Öte yandan daha önce Danimarka savaşı için bir borçlanmayı reddeden Prusya Mebusan Meclisi, Lauenburg'un Prusya Krallığı ile birleşmesinin -Prusya Meclisi'nin onayı olmaksızın yapıldığı gerekçesiyle- yasal olarak geçersiz olduğunu 44'e karşılık 251 oyla kabul etse de bu kararın hiçbir etkisi olmadı. Şüphesiz Gastein Sözleşmesi ile yapılan düzenleme geçici bir düzenlemeydi. Ancak her geçici çözüm savaşla sonuçlanmaz.

Yaygın görüşe göre, 1866 yılının başından beri süreci Habsburg Monarşisi ile savaşa sürükleyen Bismarck iken Viyana tarafında ise büyük oranda bir pasiflik söz konusuydu. Ancak kaynakları önyargısız biçimde değerlendiren hiç kimsenin bu kadar basit yargılara varması mümkün değildir. Kuşkusuz 1865/66 yıldönümünden beri -Gastein'a rağmen- hızla tırmanan anlaşmazlık sürecinde Bismarck için tartışma götürmez asgari bir hedef vardı: Kuzey Almanya'da Prusya'nın hâkim konumunu güçlendirmek ya da daha dikkat çekici ifadeyle *Büyük Prusya* planı. Ona göre bu asgari hedefe barışçıl yollarla da ulaşılabilirdi. Gerek Almanya üzerinde bir iktidar paylaşımı konusunda Avusturya ile bir uzlaşma yoluyla, gerekse Alman Konfederasyonu'nda ulusal bir temsilin oluşturulması gibi ulusal hareketin taleplerini dikkate alan yeni bir yapılanmaya gidilmesi yoluyla buna ulaşılabilirdi. Avusturya ile silahlı çatışma neticesinde küçük bir Alman ulus-devletinin kurulması fikri, Bismarck'ın 1866'ya kadarki Alman politikasının baskın özelliği değildi. Haddizatında bu, daha ziyade Habsburg Monarşisi'ni Almanya'daki güç ve çıkar alanlarının barışçıl bir şekilde paylaşdırılması için ikna etme çabasının bir aracıydı.

Öte yandan, Avusturya yönetimi hiç de çoğu zaman iddia edildiği kadar barışçıl bir düşünce içerisinde değildi. Alman sorununda ikili bir çözüme ulaşma girişimleri başarısız

olduysa, bunun bir nedeni de aynı zamanda Avusturya yönetiminin bu yıllarda Alman politikasında hangi yolu seçeceği konusunda net bir karara varamamasıydı. Avusturya, ikili çözüm girişimleri ile Almanya üzerinde "doğal miras hakkına" sahip olduğu iddiasında ısrarcı olma arasında bocalıyordu. İkinci seçenek Habsburg Monarşisi'nin hem Almanya hem de İtalya'daki vaziyetini kendi başına savunabilecek kadar güçlü olduğuna ve bu nedenle Prusya ile uzlaşma için çabalamaya gerek olmadığına inanılmasından ileri geliyordu. 1865 yılından itibaren Avusturya yönetiminde, tek başına başkanlık onurundan feragat etmek kadar, yüksek komutanın bölünmesini de kesin bir şekilde reddeden Büyük Almanya-Anti Prusya tavrı giderek daha fazla öne çıkmaya başladı. Bunun üzerine Avusturya maliyesinin vahim durumu da eklendi. Maliye Bakanı çok açık bir şekilde şunu söylüyordu: "Ya Prusya'dan savaş tazminatı yoluyla mali durumu düzeltiriz ya da iflas bayrağını çekeriz." Geriye dönüp bakıldığında, Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Mensdorff, Gastein'dan sonra barışçıl görüşünü kabul ettiremediğinden istifa etmediği için pişman olmuştu çünkü "askeri bir başarının ön koşullarının eksik olduğunu göz önünde bulundurmaksızın, kendi iktidarlarını güçlendirmeyi hedefleyen politikacılar tarafından engellenmişti. Bu kadar büyük öneme sahip bir sorun, yetkili insanlar tarafından hiçbir dönem o zamankinden daha pervasızca ele alınmadı." Aslında Avusturya'nın Alman Konfederasyonu'nda her ne pahasına olursa olsun kendi üstünlüğünü sürdürme çabası, Prusya yönetiminin Prusya'nın Kuzey Almanya'daki hâkim konumunu tahkim etme ve Konfederasyon'da Avusturya ile eşitliği sağlama arzusundan daha "ahlak dışı" değildi. Bununla birlikte Avusturya Hükümeti'nin, Almanya'daki gerçek bir devlet politikası temelinden mahrum hâkimiyet iddiasına katı ve inatçı bağlılığının siyaseten akıllıca olup olmadığı ve daha derin anlamda politik olarak yaşanan krizden sorumlu olup olmadığının sorulması gerekir.

Bu temel değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak, çatışmanın tırmandırılmasındaki en önemli aşamaları kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Viyana kabinesi, Holstein'daki Augustenburg propagandasına karşı çıkmayarak

Augustenburg'u bir tür araç olarak kullandı. 1866 yılının Ocak ayında Avusturyalı vali, Holstein Altona'daki kitlesel mitingde Prens Friedrich'in ülkedeki hükümdarlığının kutlanmasına göz yumdu. Holstein'in ortak sahibi Prusya Kralı'nın haklarının ihlal edildiğini gören Bismarck, Viyana'nın sonrasında fikrinden cayma emaresi göstermediği sert bir protestoda bulundu. Gerginlik artık hızla ilerliyordu.

Şubat ayının sonunda hem Avusturya Bakanlar Konseyi hem de Prusya Kraliyet Konseyi savaş ve barış meselesini ele aldılar. 21 Şubat günü Avusturya Bakanlar Konseyi savaş hazırlıklarına karar verdi. Bir hafta sonra Prusya Kraliyet Konseyi'nde, Veliht Prens hariç katılımcılar, savaşın artık fiilen kaçınılmaz olduğu konusunda hemfikir oldular. Her ne kadar buna kasıtlı olarak sebebiyet vermek istemeseler de, diplomatik ve askeri olarak buna hazırlık yapılması gerekiyordu.

Artık savaş ihtimalini hesaba katan Bismarck, Prusya'nın savaştan çekinmediğini kararlı bir şekilde göstermesinin son ana kadar Avusturyalıları yola getirmeye zorlayabileceğini de hesaba katıyordu. Bu nedenle, o sıra İtalya ile başlayan ittifak müzakerelerinin yönergelerine "her koşulda iki gücü şimdiden savaşa başlamak zorunda bırakmayan" muhtemel bir ittifak olması gerektiği yönündeki şu ifadeleri dâhil etti: "... Bizim için işler henüz o noktaya kadar ilerlemedi. Prusya ile Avusturya arasında bir çatışma için gerekli şartlar henüz oluşum aşamasında denilebilir." İtalya ile ittifak (üç ay süreli ittifak sözleşmesi 8 Nisan'da imzalandı) işin bir yönüydü. Alman savaş meydanında hareket etmek ise başka bir şeydi. Bismarck artık meselenin ilk etapta Elbe Dükalıkları değil, Alman sorunuyla ilgili olduğu sonucuna vardı. Federal Meclis'e 9 Nisan günü getirilen ve halk tarafından -genel oy hakkı ve doğrudan seçilecek- bir temsilcisinin katılmasını öngören kapsamlı acil federal reform önerisinin amacı da buydu. Bu önerinin sansasyonel bir etki yapmasıyla (ve Liberalleri bir o kadar az etkileyebilse de), Bismarck daha önce 1863 yılında kamuoyuna ilan ettiği önerilere bağlı kaldı. Reform önerisi Avusturya için bir meydan okuma anlamına geliyordu, ancak Habsburg Monarşisi ile

orta ve çoğu küçük Alman devleti buna ne kadar karşı çıkarsa çıksın, Alman Konfederasyonu'nun genel reformu artık gündemdeydi.

Nisan ayı sonunda İmparator Franz Joseph güney ordu-sunun seferber edilmesini emretti ve Viyana kabinesi Elbe Dükalıkları'nın kaderi hakkındaki kararı Alman Konfede-rasyonu'na devredeceğini duyurdu. Bu aslında Gastein Söz-leşmesi'nin terk edilmesi anlamına geliyordu ve hâlihazırda bir tür savaş ilanıydı.

Bu haftalarda Prusya'nın üzerinde durduğu ikili çözüm üzerine yapılan son bir anlaşma girişimi ("Gablenz Mis-yonu") Avusturya tarafından reddedildi ve Mayıs ayında Viyana aynı zamanda (Prusya'nın öncesinde kabul ettiği) III. Napolyon'un bir kongre önerisini de sonuçsuz bıraktı. Habsburg Monarşisi bununla birlikte 12 Haziran'da Fransa ile gizli bir anlaşma imzaladı. Anlaşmaya göre, Avusturya kazansa bile Veneto bölgesinden çekilmeyi taahhüt ediyor, buna karşın Fransa ise tarafsızlığını vaat ederek Avustur-ya'nın Almanya'da Prusya aleyhine toprak genişlemesini engellememeye söz veriyordu. Bunun ötesinde Ren Neh-ri'nin sol yakasındaki Prusya bölgelerinde Fransa'yla uyum-lu bağımsız bir "Ren Devleti" kurulması da planlanmıştı.

Mayıs ayından itibaren her iki tarafta da seferberlik tedbirleri sürüyordu. 1 Haziran'da Avusturya, dükalık-larla ilgili kararı fiilen Alman Konfederasyonu'na bıraktı. Gastein Sözleşmesi'nin ihlaline Prusya'nın tepkisi, Prusya birliklerinin -savaşmaksızın- Holstein'ı işgal etmesi (9 Ha-ziran) ve Federal Meclis'te Avusturya'nın Federasyondan çıkarılmasıyla sonuçlanan daha kesin bir reform önerisinin getirilmesi (10 Haziran) oldu. Ertesi gün Avusturya, Prusya ile diplomatik ilişkilerini kesti ve Frankfurt'ta bütün fede-ral orduyu Prusya'ya karşı seferber etmek için başvuruda bulundu. Bu öneri 14 Haziran günü altıya karşı dokuz ile beklenen çoğunluğu aldığı anda, Prusya'nın Federal Meclis elçisi (Bismarck'ın eskilerde stajyerlikten arkadaşı olan von Savigny idi), Prusya'nın federal anlaşmayı "ihlal edilmiş" ve "geçerliliğini yitirmiş" olarak gördüğünü ilan etti.

1866 yılının ilkbahar haftaları, siyasi mücadelede giderek güçlenen Prusya Başbakanının muhtemelen yaşadığı en zor dönemdi. O, bu dönemde sadece Avrupa'nın değişken güç mücadelesinde en umut verici hamleleri planlamak ve gerçekleştirmek zorunda kalmamıştı, aynı zamanda kendi cephesinde onun devrilmesini hedefleyen bir muhalefet ile de uğraşmak zorundaydı. Kraliçe Augusta, veliaht prens çifti, kralın damadı Baden Büyük Dükü Friedrich ve diğerleri, I. Wilhelm'e bu şekilde yaklaştılar ve Paris Büyükelçisi von der Goltz ile bir halef dahi hazırladılar. Bismarck'ın geniş çevrelerce ne kadar da sevilmediği, Ferdinand Cohen-Blind adlı üniversite öğrencisinin ona 7 Mayıs günü gerçekleştirdiği (ve Bismarck'ın mucizevi bir şekilde zarar görmediği) suikast girişimine verilen tepkilerden anlaşılmaktaydı. Bismarck tarafından silahı elinden alınarak etkisiz hale getirilen ve sonrasında gözaltındayken intihar eden suikastçı, Almanya'nın birçok yerinde anlayış ve sempatiyle karşılanmıştı. Bununla birlikte Haziran ayının başından itibaren cephele netleşmişti. Avusturya'nın, Gablenz arabuluculuk misyonunu reddetmesi, Fransız kongre planını engellemesi, Gastein Sözleşmesi'ni yırtıp atması ve böylece diplomatik ilişkileri koparmasının ardından, Kral I. Wilhelm artık kaçınılmaz hale gelen savaşta zafer kazanmaya kararlıydı.

Savaşın seyri genel olarak bilindiğinden burada sadece birkaç anahtar bilgi vermekle yetinelim: 17-19 Haziran'da hükümetlerinin Prusya ultimatoomunu reddetmelerinin ardından Prusya birlikleri tarafından Hannover, Saksonya ve Hessen'in işgali; 28 Haziran Langensalza'da Hanover ordusunun teslim olması; 26-29 Haziran Bohemya'da ilk Prusya zaferleri ve ardından 3 Temmuz'da Königgrätz Savaşı. Bu savaşta Moltke'nin dâhice stratejisi sayesinde Avusturya ordusu öylesine feci bir yenilgiye uğradı ki İmparator Franz Joseph ateşkes ve barış için III. Napolyon'dan arabuluculuk istemek durumunda kaldı. Königgrätz günü Prusya yeni bir meclis seçti. Savaşın sonucu henüz bilinmese de, muhafazakârlar büyük bir başarı kaydettiler (28 sandalyeden 142'ye), İlerleme Partisi ve Sol Merkez Parti için koltuk sayısında keskin bir düşüş oldu (253 sandalyeden 148'e). Bu Mebusan Meclisi ile anayasal ihtilafı çözmek için bir giri-

şimde bulunulabilirdi. Ancak ondan önceki mesele barış anlaşmasıydı.

Königgrätz sonrası Bismarck, Avrupalı güçlerin müdahale tehlikesini önlemek için savaşı bir an önce bitirmenin zorunlu olduğunu düşünüyordu. 9 Temmuz'da Johanna'ya şunları yazmıştı: "Napolyon'a rağmen iyiyiz; taleplerimizde abartılı olmaz ve dünyayı fethettiğimizi düşünmezsek, çabamıza degecek bir barışa da ulaşacağız. Ama ümitsizliğe düştüğümüz kadar hızlı zafer sarhoşu oluyoruz ve şu an köpüren şaraba su dökmek ve Avrupa'da yalnız olmadığımızı, bizden nefret eden ve kıskanan üç güçle birlikte yaşadığımızı göstermek gibi nankör bir görevim var."

Avusturya'ya yönelik gerekli gördüğü temkinli muamele için, Bismarck ilk önce kendi kralını ikna etmek zorundaydı. Bu oldukça zordu, çünkü Wilhelm Prusya ordusunun zaferini Viyana'ya girerek taçlandırmak istemekteydi. Kral ile yaptığı ve onu sinir krizinin eşiğine getiren zorlu tartışmalar, sonraları Bismarck tarafından sayısız kez dramatik bir şekilde tasvir edilmiştir. Bismarck nihayet Veliaht Prens'in desteği sayesinde Wilhelm'i razı olmaya ikna edebilmişti. Barış görüşmeleri Nikolsburg Sarayı (Prusya kargâhının merkezi) - Viyana - Paris üçgeninde yürütüldü, çünkü bulunacak çözüm Fransız İmparatoru'nun rızasını gerektiriyordu. Uzayacak bir savaşa müdahale ve tazminat talep etme hesapları, hızlı Prusya zaferlerini akamete uğratabilirdi. Ancak arabulucunun fikirleri dikkate alınmalıydı ve aslında Bismarck'ın iki temel talebiyle de uyumluydu: Kuzey Almanya'da Prusya'nın hâkim konumunun genişlemesi ve Avusturya'nın Almanya'nın dışına itilmesi. Böylece Nikolsburg'da Prusya ile Avusturya arasındaki ön barış nispeten hızlı bir şekilde gerçekleşti (26 Temmuz). Buna göre; Prusya'nın Avusturya topraklarından vazgeçmesi karşılığında, İmparator Franz Joseph Alman Konfederasyonu'nun dağılmasını onayladı ve "Avusturya İmparatorluğu'nun katılımı olmaksızın Almanya'nın yeniden şekillendirilmesine" rıza gösterdi, Prusya'nın kuzeyde Main hattında kuracağı daha sıkı federal ilişkiyi tanımaya söz verdi ve Prusya'ya Schleswig ve Holstein Dükalıkları üzerindeki haklarını dev-

retti. Bu hükümler daha sonra nihai Prag Barışı (23 Ağustos 1866) tarafından onaylandı.

Yenilgiye uğratılan Habsburg Monarşisi'ne yönelik ölçülü muameleye rağmen savaşın sonucu Prusya devletine, Hannover, Kurhessen ve Nassau'nun yanı sıra Schleswig-Holstein ve Hür Şehir [*Freien Stadt*] Frankfurt'un tamamen ilhak edilmesiyle zengin toprak kazanımları sağladı. Kral Wilhelm bu üç meşru hükümdarlığın topraklarını ellerinden almakla sert bir adım atarken, Rus çarı da "monarşik dayanışmaya" yönelik bir saldırı olarak gördüğü bu devrimci eylemi katiyen kabul etmedi. Ancak Bismarck, Prusya'yı önceki büyüklüğünün beşte biri kadar genişletilmiş birleşik bir egemenlik alanı olarak güvence altına almak için bu tür endişeleri görmezden geldi. Böylece Almanya'daki hâkimiyet mücadelesi neticeye ulaşmış oluyordu.

Geçici barış anlaşması imzalandıktan sonra, 1866 yılının Ağustos haftaları Bismarck'ın hayatının en yorucu ve stresli haftalarından oldu. Avusturya ile nihai barış görüşmeleri, Güney Alman devletleri ile barış anlaşmaları, Kuzey Alman Konfederasyonu'nun kurulması, ilhak edilen alanların koordinasyonu ve anayasal çatışmanın sona ermesi üzerine tansiyonun zirveye ulaştığı müzakerelerin yapıldığı günlerdi. O günlerde Bismarck'ın aynı zamanda Fransız Büyükelçisi Benedetti'nin 5 Ağustos'ta sunduğu tehditkâr Fransız tazminat taleplerini de savuşturması gerekiyordu: Bunlar Ren Nehri'nin sol yakasında Fransa'ya toprak verilmesi ile Fransa'nın Lüksemburg ve Belçika üzerinde tam yetki sahibi olmasıydı. Bismarck bu talepleri akıllıca bir şekilde oyalayıp hemen verilecek bir karardan kaçınmayı başardı ve bu arada Fransızların söz konusu açgözlü taleplerine atıfta bulunması, Ağustos ayında Bavyera, Württemberg ve Baden ile koruma ve savunma ittifakları kurmasına imkân sağladı.

Almanya'da üstünlük mücadelesindeki zaferin ardından Bismarck, içeride de barış yapma zamanının geldiğine inanıyordu. Yani bu, anayasal çatışmaya son vermek anlamına geliyordu. Birkaç bakan meslektaş ve bazı Muhafazakâr Parti arkadaşlarının muhalefetine karşın kralı, yeni seçilen Mebusan Meclisi'nin açılışında yapacağı konuşmada, hü-

kümetin son yıllarda yaptığı harcamaların yasal dayanak-
tan yoksun olduğunu açıklamaya ikna etti. Bunun üzerine
meclis, o zamandan beri yapılan harcamaları onaylamaya
ve hükümete "dokunulmazlık" (cezasızlık) vermeye davet
edildi. Bismarck doğru hesaplamıştı. 3 Eylül günü Mebusan
Meclisi dokunulmazlık tasarısını [*Indemnitätsvorlage*] büyük
bir çoğunlukla kabul etti (230'a karşı 75 oyla). Muhafazakâr-
ların yanı sıra ve İlerleme Partisi ve Sol Merkez Parti'den
önemli sayıda milletvekili tasarının lehinde oy kullandı. Bu
durum sonraki yıllarda neyin giderek daha önemli hale ge-
leceğini şimdiden gösteriyordu: liberallerin Bismarck'ın po-
litikasına dayanan ulusal liberal bir yöne doğru evrilmesi
ve uzlaşmaz bir sol. Avusturya'ya karşı kazanılan zaferden
sonra, içerideki bu barış anlaşması Bismarck için kuşkusuz
bir başka büyük başarıydı.

Kralın talebi üzerine Mebusan Meclisi, Bismarck'a
400.000 Taler hibe vermeyi onayladı. Bu bağışla 1867 yılı-
nın ilkbaharında, Doğu Pomeranya hükümdarlığında yedi
köye sahip geniş bir malikâne olan Varzin'i (Stolp'un 30 ki-
lometre güneyinde) satın aldı; neredeyse yarısı orman olan
5500 hektar, satın almalar yoluyla azimli şekilde 2500 hektar
daha genişletildi. Burası Bismarck'ın -fırsat buldukça- gün-
ler ve haftalar geçirdiği sığınma yeri olacaktı.

20 Eylül 1866 günü muzaffer Prusya alayları, Branden-
burg Kapısı'ndan halkın coşkulu tezahüratları arasında baş-
kente girdiler. Kralın arabasının önünde at üstünde üç "şö-
valye"; Moltke, Roon ve tümgeneral üniformasıyla Bismarck
bulunuyordu. Kral Königgrätz savaş alanında Bismarck'ı
tümgeneral rütbesine atamıştı. 20 Eylül'den birkaç gün son-
ra Bismarck uzun bir süreliğine Berlin'den ayrıldı, çünkü
bütün rakiplerine karşı tüm gücünü sarf etmek durumunda
kaldığı son ayların muazzam zorluklarından sonra tamamen
tükenmişti; kendisi "sinirsel bir iflastan" söz ediyordu. Bir
kuzeninin Pomeranya'daki çiftliğinde kısa bir süre kaldıktan
sonra, yeniden enerji depolamak üzere bu haftalarını Prens
Putbus'un konduğu olarak Rügen Adası'nda geçirdi. Orada
bir miktar dinlendikten sonra, kendisini Kuzey Alman Kon-
federasyonu için anayasa hazırlama çalışmalarına verdi.

1866 yılı Ağustos ayının ortalarında Prusya, Avusturya tarafında Prusya'ya karşı savaşa girmeyen kuzey ve orta Alman devletleri ile resmi bir anayasal birlik oluşturdu ve daha sonra buna Saksonya ve Hessen de (Main'in kuzeyindeki bölgesi için) katıldı. Bu 22 devletçik bir yıl içinde yeni federasyonu kurmayı taahhüt etmişlerdi. Bismarck, Güney Alman devletlerinin daha sonradan katılımını kolaylaştırmak için, merkezi yapıdan mümkün mertebe kaçınmak istedi. Anayasanın temel özelliklerini ortaya koyduğu "Putbus Diktesi"nde kendisi için yönlendirici ana fikri şu şekilde formüle etti: "Konfederasyon yapısına daha fazla bağlı kalmak gerekecek, ama bu yapıya devletin doğasını pratik biçimde esnek, göze çarpmayan ama geniş kapsamlı ifadelerle vermek icab eder. Bu nedenle yetkili merkezi organ görevini bir bakanlık değil, bilakis Federal Meclis üstlenecektir." Bismarck, yardımcıları tarafından kendi talimatlarına göre hazırlanan taslakları kontrol etti ve bazı kısımlarında düzenleme yaptı. Bu nedenle, Aralık ayında Prusya Hükümeti ve Kraliyet Konseyi tarafından kabul edilen ve daha sonra "müttefik hükümetlerin" temsilcilerine sunulan anayasa taslağı Bismarck'ın imzasını taşıyordu ve tamamen onun eseri idi. Kurucu Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi [*Reichstag des Norddeutschen Bundes*] seçimi sadece kısmen değiştirilen Paulskirche seçim usulüne göre 12 Şubat 1867 günü yapıldı. Bu seçimde ulusal liberaller çok iyi sonuç almış, İlerleme Partisi'nin geri kalanı ise hayal kırıklığı yaşamıştı. Bismarck, 11 Mart günü anayasa taslağıyla ilgili yaptığı konuşmasını artık meşhur olan şu cümlesiyle tamamladı: "Almanya'yı tabiri caizse hızla koşan ata bir bindirelim, o vakit atın dizginlerini kendi başına idare edebilecektir!" Görüşmelerde Bismarck'ın -belirlenen son tarihe (18 Ağustos 1867) atıfta bulunup- baskı ve tempoyu artırmasıyla nihayetinde anayasal çalışmalar yedi hafta içinde tamamlandı. 16 Nisan günü anayasa büyük bir çoğunlukla kabul edildi (53'e karşı 230 oyla); 1 Temmuz 1867 günü de yürürlüğe girdi.

Bismarck, anayasayı özet bir organizasyon yapısı şeklinde tasarlamıştı (zaten devletlerin kendi anayasalarında yer aldığı için temel haklar kısmı yoktu). Buna göre en tepede genişletilmiş yetkilere sahip "yönetici" olarak Prusya Kralı

vardı. Hükümetlerin idari organı ve parlamentonun dengeleyicisi olarak (Prusya'nın nüfusun %80'ini temsil etmesine rağmen, 43 oydan 17'sini oluşturan) bir "Federal Konsey" kuruluyordu. Konfederasyon Meclisi'nin sırtını dayayabileceği sorumlu bir başbakanlık bulunmuyordu.

Tasarının bu temel yapısı korunmakla birlikte görüşmeler neticesinde taslak üzerinde bir dizi değişikliğe gidilmişti. Bismarck bazı konularda ısrarcı davranırken (milletvekilleri için ödeneklerin reddedilmesinde olduğu gibi), diğer meselelerde uyum sağlamaya hazırdı. Örneğin, Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi ve üyelerinin konumuna ilişkin düzenlemeler netleştirildi, federal yetkiler genişletildi (ceza hukuku, vatandaşlık- yargılama- ve yükümlülük kanunlarının federal mevzuata dâhil edilmesi) ve federal gelir ve harcamaların bütçe kanunu aracılığıyla yıllık belirlenmesi usulü yürürlüğe kondu. Başında bir Şansölye'nin bulunacağı sorumlu bir federal başbakanlık kurma önerisi üzerine hararetli tartışmalar yaşandı. Çoğunluk, bu noktada Bismarck'ın kategorik "hayır" oyuna boyun eğdi. Bununla birlikte Bennigsen'in bir önergesi kabul edildi ve bu önerge federal yöneticinin tüm eylemlerinin geçerliliğini "bunların sorumluluğunu üstlenecek" bir şansölyenin imzasına bağlı kılıyordu. Bu öneri Şansölyelik makamını yeni bir seviyeye yükseltiyordu: artık talimatlara bağlı bir mülkiye memuru gibi değil, aksine yegâne sorumlu Federal Başbakan oluyordu. Bu nedenle Bismarck şimdi -başlangıçtaki niyetinin aksine- görevi bizzat üstlenmeye karar verdi; 14 Temmuz 1867 tarihinde Şansölye olarak atandı.

O zamanlar sık sık hasta oluyordu. Kral, Prusyalı Bakan meslektaşları, üç parlamento, yirmi iki üye hükümet ve dış güçlerle yaptığı müzakereler artık gücünü tüketmiş, sinirlerini oldukça germişti. Bismarck ailesini sık sık ziyaret eden Barones Spitzemberg, 1867 Nisan'ındaki günlüğüne "Bismarck o kadar acı çekiyor ki artık buna dayanamıyor," cümlesini kaydetmişti. Ve bizzat kendisi de 1868 Mart ayında; "Gerçek şu ki, 1865'in Aralık ayı başından bu yana daimi hastalık olarak adlandırmam gereken bir durumdayım. Sinirlerin tükenmesine bağlı olarak farklı fiziksel belir-

tilerle kendisini gösteren, uzun süreli herhangi bir zihinsel aktiviteyi zorlaştıran, hatta bazen engelleyen bir durum," diyordu. İşte kendisi tarafından "sinir iflasi" olarak değerlendirilen bu durumuna rağmen, büyük bir iş yükünün üstesinden gelmesi, Alman siyaseti ve de dış siyasi arena-daki gelişmeleri son derece dikkatle gözlemlemesi ve hem hükümetin hem de parlamentonun faaliyetlerini hâkim bir şekilde kontrol etmesi, bu bağlamda çok daha değerli hale gelmekteydi. Artık öncelikli meselesi Kuzey Alman Konfederasyonu'nu sağlamlaştırmaktı.

31 Ağustos 1867 tarihinde seçilen ilk Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi [*Reichstag*] (kurucu meclisteki hemen hemen aynı siyasi güç dengesi devam ediyordu) bir "parlamentar yüksek basınç makinesi" (Bismarck) gibi çalıştı. Modern bir endüstriyel toplumun oluşum ve birleşik bir hukuk alanı yaratma süreci, çok sayıda yasa ile hızla desteklendi: Konfederasyon topraklarında dolaşım özgürlüğü, evliliğin önündeki engellerin ve borçtan dolayı hapsin kaldırılması, ölçü ve ağırlık birimlerinin standartlaştırılması, ulaşımın teşvik edilmesi, mesleki özgürlük ilkesine dayalı olarak hazırlanmış iş kanununda işçilerin örgütlenme hakkı, Kuzey Almanya için birer ticaret ve ceza kanunu çıkarılması, bir yüksek ticaret mahkemesinin kurulması (Leipzig'de) ve öncesinde bir devlet imtiyazı için başvurmak zorunda kalmadan anonim şirket kurma özgürlüğü gibi. Bismarck'ın bu etkileyici reform çalışmasında kendi payı oldukça ehemmiyetliydi, ancak pratik işleyişi Federal Şansölyelik Dairesi [*Bundeskanzleramt*] Başkanı Rudolf von Delbrück'e bıraktı. Bu fevkalade becerikli devlet görevlisini zaten daha evvel Frankfurt döneminde tanımış ve takdir etmiş, böylece 1867 yılında onun Federal Şansölyelik Dairesi'nin başına geçmesinde etkili olmuştu. Kuzey Alman Konfederasyonu'nun çok kısa bir süre içinde o zamanın Avrupa'sının en modern ekonomik ve sosyal anayasasına sahip olması, Bismarck'ın olduğu kadar Delbrück'ün de marifetiydi.

Kurucu Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi'nin anayasayı hazırladığı haftalarda, Gümrük Birliği'nin [*Zollverein*] (Güney Alman devletlerinin de dâhil olacağı biçimde)

yeniden düzenlenmesi için müzakereler devam ediyordu. Bu görüşmeler 1867 yılının Haziran ayında sona erdi. Gümrük Birliği, Federal Gümrük Konseyi ve Gümrük Parlamentosu'nun kuruluşuyla federal bir gümrük devleti haline geldi. Gümrük Parlamentosu, ilgili konuları ele almak için toplandı. Bu parlamento, Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi'nin 297 üyesi ve 1868 yılının Şubat ayında bu meclisin seçim usulüne göre seçilen Güney Alman devletlerinin 85 temsilcisinden oluşuyordu. Bavyera ve Württemberg'deki Gümrük Parlamentosu seçimlerinde, devletlerinin Kuzey Alman Konfederasyonu'na en kısa sürede bağlanmasını savunan çok sayıda adayın açık bir başarısızlığa uğramaları, Bismarck'ın bu devletlerin konfederasyona katılmak için henüz yeterli "olgunluğa" erişemedikleri görüşünü güçlendirmişti.

Güneydeki seçmenlerin çoğunluğunun, Kuzey Alman Konfederasyonu'na katılma konusundaki çekincelerini açıkça ortaya koyan Gümrük Parlamentosu seçimlerinin sonucu, Bismarck'ı birleşme sürecinin devam ettirilmesinde daha uzun bir zaman dilimini hesaba katmaya iten sebeplerden biriydi. Diğer neden ise uluslararası durumdan, özellikle de Fransa'nın Main hattının aşılmasına izin vermek istememesi konusunda hiçbir şüphe bırakmayan tavrından kaynaklanıyordu. Fransa ile ilişkilerde -tam da Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi'nin anayasa müzakerelerinin yürütüldüğü- 1867 baharındaki Lüksemburg krizi, bir çeşit dönüm noktası anlamına geliyordu. Peki, mesele neydi?

Fransa'nın 1866 yılı Ağustos ayındaki geniş kapsamlı tazmin talepleri boşa çıktıktan sonra, Napolyon ve kabinesi Fransa için Lüksemburg'u elde etmeye odaklanmışlardı. Büyük Lüksemburg Dükalığı yönetimde Hollanda'ya bağlı ve Alman Konfederasyonu (ve Gümrük Birliği) üyesiydi; Lüksemburg şehriyse burada bir Prusya garnizonu bulunan federal kaleydi. Alman Konfederasyonu'nun dağılması bu büyük dükalığın bağımsız bir küçük devlet haline gelmesine neden oldu ve Prusya garnizonunun statüsünü sorgulanabilir hale getirdi. Bismarck 1866/67 kışında Fransızların Lüksemburg'a yönelik emellerine prensipte karşı çıkmadı,

ancak Alman milli duygularının coşmasına mani olabilmek için Fransızlardan ustalıklı bir tutum bekledi (Büyük Dükalık nüfusunun çoğunluğu bir Alman lehçesi konuşuyordu). Napolyon ve bakanları bu konuda pek de becerikli değillerdi. 1867 yılının Mart ayında Hollanda Kralı III. Wilhelm ile gizli görüşmelere başladılar. III. Wilhelm, beş milyon Gulden tazminat karşılığında Lüksemburg'u Fransa'ya bırakmaya hazır olduğunu belirtti, ancak -o sıralar Alman kamuoyunda hararetli tartışmaların konusu haline de gelen- Prusya Kralı'nın onayını şart koştu. Bismarck kendisini karmaşık bir durumda bulmuştu. Güney Alman devletleriyle savunma ve saldırı ittifaklarının metninin yayınlanmasına izin verdi, bununla birlikte askeri çevrelerde mutlak bir savaş havası hâkim olsa da, krize barışçıl bir çözüm bulmak için çabaladı. Bismarck o sırada çalışma arkadaşlarından Keudell'e şunları söylemişti: "Şayet onurla engellenebilirse, savaşılmamalıdır; avantajlı bir zafer fırsatı, büyük bir savaş başlatmak için meşru bir neden değildir."

Gerçekten de kriz barışçıl bir şekilde çözülebildi. Hollanda Kralı, Alman kamuoyundaki infial karşısında hazırlanan anlaşmayı imzalamadı; Lüksemburg'un Fransa'ya devri gerçekleşmedi. Londra'da Mayıs ayı başlarında düzenlenen uluslararası bir konferansta, Büyük Britanya, Fransa, Prusya, İtalya ve Rusya'nın ortak garantileriyle Lüksemburg'un tarafsız hale getirilmesine karar verildi; Prusya garnizonu geri çekildi, kale yerle bir edildi. Lüksemburg krizinin bir sonucu olarak Napolyon ve hükümeti Bismarck tarafından ihanete uğradığını hissettiğinden, daha sonra Prusya ile bir çatışma sürecine girdi. Artık bu andan itibaren, Güney Alman devletlerinin Kuzey Alman Konfederasyonu'na dâhil edilmesinin ancak Fransa'nın mukavemetine rağmen gerçekleşebileceği açık bir şekilde ortaya çıkmıştı.

Alman ulusal hareketi 1866/67'de ulaşılan noktayı yalnızca bir geçiş düzeni olarak görürken ve -savaş benzeri karışıklıklardan korkmadan- Alman birliğini tamamlamak için güçlü girişimler çağrısında bulunurken, Bismarck ise Kuzey Alman Konfederasyonu'nu hiçbir şekilde -mümkün olduğu kadar süratle ve ne pahasına olursa olsun küçük bir

Alman devletine dönüştürülecek- sadece geçici bir düzenleme olarak görmemişti. Konfederasyonun iç yapısının temel unsurları onun kafasında netti. Bu nedenle Güney Alman devletlerine karşı ihtiyatlı ve ılımlı bir politika izledi; şimdilik Main nehri üzerinden savunma ve saldırı ittifakları ile Gümrük Birliği gibi iki dayanıklı köprünün varlığı onun için yeterliydi. Lothar Gall'a göre Bismarck doğal ittifaklar ve hukuki düzenlemeler yoluyla, ordu gibi, ticaret ve gümrük politikası gibi birçok alanda nesnel yükümlülükler ve yapısal nüfuz imkânları yaratmak istiyordu. Bu şekilde giderek yoğunlaşan öyle bir ağ ortaya çıkacaktı ki, bu ağ hükümdarları ve hükümetlerini nihayetinde devlet ve iktidar aklı gereği Kuzey Alman Konfederasyonu'na katılmaya yönleltecekti.

Bismarck'ın güneydeki Almanlara baskı yapması ve hatta bir birleşme hareketinin ortaya çıkışını reddetmesi ulusal çevrelerde tepkiyle karşılanmıştı ve 1866/67 döneminin yüksek beklentileri göz önüne alındığında bu konudaki isteksizliği belirli riskler içeriyordu. Ancak Bismarck, sürekli olarak etkili söylemiyle gerekçelendirdiği ve savunduğu çizgisine tutarlı bir biçimde sadık kaldı. En çok bilinen ifadeleri, 1869 yılı Şubat'ındaki şu cümleleridir: "Alman birliğinin kuvvet kullanılarak tekâmül edeceğini ben de muhtemel görüyorum. Ancak burada tamamen başka bir mesele var ki, o da şiddetli bir felakete sebebiyet verme ihtimali ve bunun zamanlamasının seçimi sorumluluğudur. Tarihin gelişim sürecine yalnızca öznel nedenlerle keyfi bir müdahale, her zaman yalnızca olgunlaşmamış meyvelerin kesilmesine neden olmuştur; ve şu an için Alman birliğinin yeterince olgunlaşmadığı bence apaçık ortadadır. ... Saatleri ileri ayarlayabiliriz, ancak böyle yapınca zaman daha hızlı geçmez ve ilişkiler olgunlaşırken bekleme yeteneği, pratik siyasetin bir ön şartıdır."

Birleşme sürecinin 1868 ile 1870 yılları arasında kesintiye uğradığı söylenebilir, ancak bu durgunluğun yaklaşık iki yıllık kısa bir dönem olması ne anlama geliyor? Bismarck, Güney Alman devletlerinin birleşmelerinin acilen ve tek seferde gerçekleşmesi gibi bir çaba içinde olmadığı için,

1870 yılının başında kendisini aşırı zaman baskısı altında ve hatta Almanya politikasında bir çıkmazda gibi hissetmiyordu. Öncelikle Lothar Gall tarafından ortaya konan bu bulgu önemlidir, çünkü Otto Pflanze gibi bazı tarihçilerin düşündüğü üzere, yeni on yılın başında Bismarck'ın kendisini büyük adımlar atma baskısı altında görmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Pflanze'nın iddiasına göre, "Böylece Alman meselesi bir kez daha, Fransa ile bir krizin ve hatta bir savaşın tek olası çıkış yolu olduğunu gösteren bir çıkmaza" girmişti.

Artık 1870 savaşının öncesine gelmiş bulunuyoruz. Bu savaş kaçınılmaz mıydı? Savaşın patlak vermesinin esas sorumlusu kimdir? Bu sorular üzerine farklı görüşler ortaya kondu ve konulmaya da devam ediliyor. Şüphesiz 1867'den beri süren Fransa-Prusya karşıtlığı, Avrupa güç dengesinin merkezi bir unsuru olmuştu. Ancak burada, kendi hâkim konumunu tehdit altında hisseden Fransa ile yükselen Alman öncü gücü Prusya arasında askeri bir çatışmanın mutlak anlamda kaçınılmaz olduğu varsayımına dayanan nihai bir yaklaşım pek doğru görünmüyor. Böyle bir yaklaşımın uygun olmadığını gösteren bir unsur, her şeyden önce Avrupa devlet yöneticilerinin Fransız İmparatoru'nun sağlık durumunun kötü olduğunu bilmeleriydi (1873 yılı Ocak ayı başında öldü). Bonapartist sistemin yapısı göz önüne alındığında, Napolyon'un liderlik rolünden ayrılmasının ardından Fransa'daki iç durumun nasıl gelişeceğini kestirmek hiç mümkün değildi ve yine Avrupa'da barışı koruma yönündeki görüşlerin daha elverişli mi yoksa daha az elverişli mi olduğu da yine bu gelişmeye bağlıydı. Bu nedenle yapılan şey, zaman kazanmaya odaklanan ve duruma uygun bir siyasi hesaplamaydı, çünkü Fransız-Alman ilişkilerinde kademeleli bir gevşeme kısa vadede pek mümkün görünmese bile, orta vadede tamamen imkân haricinde değildi. Bu yöndeki bir değerlendirmeyi Bismarck da defalarca ifade etmişti.

1870 yılı Temmuz ayında hızla tırmanan krizin çıkış noktası, Veliht Prens Leopold von Hohenzollern-Sigmaringen'in İspanya Krallığı tahtına adaylığı oldu. Bu kriz belki de Avrupa tarihinde bir savaşla sonuçlanan en kısa krizdi:

3 Temmuz'da "İspanyol bombasının patlaması" ile 14 Temmuz öğleden sonra Paris Kabinesi'nin seferberlik kararı arasında henüz iki hafta bile geçmemişti. Hohenzollern Hanedanı'nın adaylığı neden savaşa sebep olacak kadar büyük bir sorun teşkil etti? İspanya'da 1868 yılı Eylül ayında halkın büyük kısmı tarafından desteklenen bir askeri darbe, restorasyon rejimini devirdi ve Kraliçe İsabella'yı İspanya'dan kaçmaya zorladı. İspanyol yöneticileri o zamandan beri yeni bir İspanyol kralı aramaktaydılar. İspanya Hükümet Başkanı Marschall Prim birkaç başarısız teşebbüsün ardından 1870 yılı Şubat ayında Hohenzollern-Sigmaringen ailesine başvurdu ve Veliht Prens Leopold'a İspanyol tacını teklif etti; Leopold Katolikti, Portekiz Kralı'nın kız kardeşi ile evliydi, iki büyükannesi de Bonapart ailesiyle akrabaydı ve küçük erkek kardeşi 1866 yılında Napolyon'un desteğiyle Romanya hükümdarı olmuştu.

Bismarck, Hohenzollern ailesine teklifi mutlaka kabul etmeleri yönünde tavsiyede bulundu ve ayrıca Marschall Prim'in talep ettiği şekilde kralın İspanyol Meclisi tarafından seçilmesinden kısa bir süre öncesine kadar bu adaylığın mutlak gizliliğini kabul etti. Ancak bir deşifre hatası sebebiyle bu gizlilik stratejisi çöktü. Veliht Prens'in seçilmesi kısa bir sürede gerçekleşemedi; 2 Temmuz günü Madrid'de Prens Leopold'un Mareşal Prim tarafından tahta aday olarak düşünüldüğü söylentisi yayıldı ve Fransız Büyükelçisi bu haberi 3 Temmuz günü Madrid'den Paris'e telgrafla ilettiler.

Tarihçiler her zaman, Bismarck'ın bu adaylığı kabul etmesine ve hatta bunun hayata geçmesini böyle kararlı bir şekilde savunmasına sebep olan şeyin ne olduğuyla özellikle ilgilenmişlerdir. Kaynaklar bu konuda net bir bilgi vermediğinden, kapılar spekülasyonlara tamamen açıktır. Bismarck acaba Fransa-İtalya-Habsburg Monarşisi arasındaki muhtemel üçlü ittifakı berhava mı etmek istemişti? Bu onun için Alman-Fransız ilişkilerini netleştirme meselesi miydi? Yoksa Alman birleşme sürecindeki durgunluğu kırıp, küçük Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunu bir sonuca götürmek için Napolyon'u bir "tuzağa" çekmek mi istiyordu? Tüm bu spekülasyonlar ve diğerleriyle literatürde karşılaşılabılır. Bu spekülasyonların ortak noktası, Bismarck'ın hem geniş kap-

samlı hem de dâhiyane bir biçimde gizli gündemlere sahip olduğunun -aşırı yapay bir hesaplama- varsayılmasıdır. Kaynakların dikkatli bir analizi daha ziyade şu yorumu öne çıkarır: Bismarck'ı İspanyol teklifinin kabulünü şiddetle desteklemeye iten şey, karşılaşılan durumları analiz ederken faydalandığı bir ifade olan "genel siyasi durum" hakkında yaptığı değerlendirmeydi. Elbette bu adaylık Fransa'ya karşı dostane bir hareket değildi, ancak nasıl ki Napolyon Prusya'nın Avrupa'daki durumunu kötüleştirmek için hiçbir yolu kullanmaktan sakınmıyorsa, Prusya'nın durumunu iyileştirmek de her koşulda Bismarck'ın göreviydi ve adaylık meselesi bunun için uygun görünüyordu. Bismarck, Hohenzollern Prensi'ne karşı güçlü bir Fransız mukavemeti ortaya çıkması durumunda, geniş bir siyasi manevra alanının ortaya çıkacağı görüşündeydi. Bununla beraber adaylık meselesi her şeyden önce, Prusya Devleti'ni değil yalnızca Hohenzollern ailesini etkileyen bir hanedan meselesi olduğundan, Paris kabinesinin Prusya Hükümeti'ne karşı bir saldırı amacı olamazdı. Ancak Temmuz ayının başında görüleceği üzere bu varsayımda adamakıllı yanılmıştı.

Adaylığın duyulmasından sonra Fransız Hükümeti'nin Hohenzollern Prensi'nin seçilmesini engellemek için dört hafta zamanı vardı. Bu noktada adaylık sürecinin sonlandırılması konusunda İspanya'da baskı kurabilirdi; Veliyaht Prensi adaylığını geri çekmesi için ikna etmeye çalışabilirdi; Hohenzollern Hanedanı'nın başı olarak Kral Wilhelm'le temas geçebilirdi. Fakat Napolyon ve kabinesi bu yollardan hiçbirini izlemedi, aksine çözüme yönelik herhangi bir çaba sarf etmeksizin derhal ve tüm gücüyle Prusya'ya ana darbeyi vurmak üzere harekete geçti. Onu Avrupa'nın gözleri önünde aşağılayıcı bir yenilgiye uğratma niyetindeydi. Dışişleri Bakanı Gramont 6 Temmuz günü Fransız Temsilciler Meclisi önünde, kabine tarafından oybirliğiyle onaylanan ve sonunda açık bir savaş tehdidi bulunan savaş yanlısı bir deklarasyon yayınladı. Bomba etkisi yapan bu adımın bir sonucu olarak, hem Fransız hem de Prusya Hükümetlerinin manevra alanı aniden fena halde sınırlanmıştı. 6 Temmuz Meclis Deklarasyonu bu nedenle savaşa giden yolda belirleyici bir kilometre taşı olarak görülmelidir.

Bununla birlikte, tüm araştırmacılar meseleyi bu şekilde görmekten uzaktır. Bismarck'ın Fransa'nın tepkisinin şeklini, gücünü ve hedefini öngörmesi gerektiğine inanıyorlar. Ancak bu iddia isabetli değildir. Fransa'nın adımı emsalsizdi ve bu nedenle böyle bir tepkinin önceden tahmin edilmesi mümkün değildi. Tüm Avrupalı devlet adamları, söz konusu meclis deklarasyonunun üslubu ve içeriği karşısında şaşırılmış ve şok olmuşlardı. Yani Bismarck, hatalı değerlendirmesinde yalnız değildi.

12 Temmuz günü Leopold'ün İspanyol tahtına adaylığı geri çekildi. Fransa böylelikle bu adaylığı ortadan kaldırma hedefine ulaşmış ve dikkat çekici diplomatik bir başarı elde etmişti. Ancak bu başarı Paris'teki yöneticiler ve onların kışkırttığı kamuoyu için yeterli olmamış, nitekim gerçek amaç olan savaşa girme kararlılığını gösterip Prusya'ya ciddi bir yenilgi yaşatma fırsatı kaçırılmıştı. Adaylıktan feragat beyanı, Prusya'nın tamamen oyun dışı kalacağı şekilde formüle edildi. Bu nedenle Paris'te, tam da adaylıktan vazgeçildiğinin açıklandığı saatlerde, Prusya kralının kamuya açık bir adım atmasını gerektirecek bir başka adım daha atıldı. Paris'teki Prusya Büyükelçisi'nden, Kral Wilhelm'e giderek ondan Napolyon'a bir özür mektubu alması talebinde bulunuldu. Wilhelm'in kaplıca kasabası Bad Ems'e gitmesi emredilen Fransız Büyükelçisi Benedetti'ye, Prusya kralından yeniden bir Hohenzollern Prensinin aday gösterilmeyeceğine dair kamuoyuna açık, bağlayıcı bir güvence talep etmesi talimatı verildi. Temmuz ayının henüz 12'sini 13'e bağlayan gecesi Gramont, güncel Fransız talebi hakkında diplomatik temsilcilerine bilgi verdi. Fransız Hükümeti böylece herhangi bir geri adım ihtimalini de kesip atmış oluyordu. Şayet garanti taahhüdü reddedilirse, Paris Hükümeti Avrupalı güçlerin önünde kaybeden durumuna düşecekti ve Paris'te bir sonraki adımın nasıl atılacağına dair pek de şüphe bulunmuyordu. Gerçekten de talep edilen taahhüt beyanı verilmedi.

Benedetti, 13 Temmuz günü Ems kaplıcalarındaki gezintisi esnasında Kral Wilhelm'le konuştu ve Paris'te başarı olarak kabul edilebilecek bir açıklama koparmaya -beyhude yere- çalıştı. Wilhelm daha sonra gün içerisinde Büyükel-

çi'ye bir emir subayı göndererek, bu arada kendisine Hohenzollern Prensi'nin feragat haberinin ulaştığını, artık Büyükelçi'ye söyleyecek başka bir şeyi olmadığını bildirdi. Bismarck, Benedetti'nin talebi ve aldığı yanıt hakkında bir telgrafla bilgilendirildi ve aynı zamanda kendisine "Benedetti'nin güncel talebi ve bu talebin reddedildiğini hem büyükelçilerimize hem de basına iletme" yetkisi verildi. Bismarck, bu yetkiye dayanarak "Ems telgrafı" üzerinde bir düzenleme yaptı. Metni kısalttı ve son cümleyi daha sert bir şekilde formüle etti. Ancak bu müdahale ile Ems telgrafı ne "sahte" bir metin ne de çokça iddia edildiği gibi bir "savaş provokasyonu" olmuştu. Burada esas belirleyici olan şey daha ziyade, garanti talebinin reddedilmesinin -özellikle 15 Temmuz'da mecliste soruları cevaplamak zorunda bırakması sebebiyle- Fransız Hükümeti'ni çaresiz bir duruma sokmasıydı. 14 Temmuz günü Fransız kabinesinde seferberliğin kararlaştırıldığı görüşmede, aslında henüz ifade şekli tam anlamıyla bilinmeyen Ems telgrafı bir rol oynamamıştı. Bilakis Napolyon ve bakanları, teminat talebinin reddedilmesi nedeniyle Fransa'nın "onurunu" ancak seferberlik ve savaş ilanının kurtarabileceğine inanıyorlardı. 14 Temmuz günü alınan seferberlik kararı artık savaşı kaçınılmaz kılmıştı. 19 Temmuz'da Berlin'de Fransa'ya karşı resmi savaş ilan edildiğinde, her iki tarafta da askeri seferberlik tüm hızıyla devam ediyordu.

Savaşın seyri burada tekrar edilmesi gerekmeyecek kadar iyi biliniyor. Sadece birkaç hususa değinmek yeterli olacaktır. Fransız Hükümeti, Prusya'yı uzun vadede belirli sınırlara hapsetmek ve küçük bir Alman ulus devleti yaratma çabalarına kalıcı biçimde engel olmak için bu savaşı başlatmıştı. Bu politika, Fransa için bir fiyaskoyla sonuçlandı. Fransız seferberliği kaotik bir biçimde seyretmişti. Paris'te, Habsburg Monarşisi ve İtalya'nın hemen Fransa'nın tarafında savaşa girmesi ümit edilmekle kalmayıp kesin bir şekilde beklenirken, bu güçler öncelikle ihtiyatlı bir tavır sergilemişlerdi. Bismarck, savaşı "lokalize etmeyi", yani onu Fransa ve Alman devletleriyle sınırlamayı ve böylece savaşın ilk aşamasında asıl amacına ulaşmayı başarabildiyse, Kuzey ve Güney Alman ordularının hızlı zaferlerinin buna

katkısı hiç de az olmamıştı. Bunlar, Ağustos ayının ilk günlerinde Weißenburg, Wörth ve Saarbrücken yakınlarındaki Spicher tepelerinde ve Ağustos ortasında Alman birliklerinin çok kayıp vermesine rağmen Fransız “Ren Ordusu”nu Metz savaşlarında Metz Kalesi’ne 150.000 askeri kuşatarak yenmeyi başardığı zaferlerdi. Daha sonra 1 Eylül günü başka bir Fransız ordusu Sedan’da kesin bir yenilgiye uğradı ve teslim oldu; yüz bin asker ve bizzat İmparator Napolyon Alman ordusu tarafından esir alındı.

Ancak bu askeri başarılar ile savaşın nihayete ereceği beklentisi gerçekleşmedi. Savaşta az sayıda çalışma arkadaşından oluşan “mobil dış işleri ofisi” ile krala eşlik eden Bismarck da Sedan Savaşı’ndan sonra barış görüşmelerini başlatma imkânının oluşacağını ummuştu. Mamafih barışa giden yol şimdilik kapalıydı. Çünkü 4 Eylül’de Paris’te bir ayaklanma neticesinde kral vekili olan İmparatoriçe Eugenie devrilmiş ve kaçmak zorunda kalmıştı. Daha sonra o zamana kadarki meclis muhalefetinden müteşekkil bir Ulusal Savunma Hükümeti [*Gouvernement de la défense nationale*] iktidarı ele geçirerek savaşı sürdürdü. Bir kaleye dönüştürülen Fransız başkenti, 19 Eylül’den itibaren Alman birlikleri tarafından kuşatılmış ve Versay’da Alman Karargâhı kurulmuştu; Bismarck çalışanlarıyla birlikte تنها bir bölgede, Provence Caddesi’ndeki Jessé Köşkü’ne yerleşmişti. Temel kaygısı savaşın hızlı bir şekilde sona erdirilmesi idi. Çünkü sürekli olarak Avrupalı güçlerin müdahalesinden endişe ediyor ve bunu önlemek istiyordu. Bu endişesinde haksız da değildi. Bu nedenle, Genelkurmayın kendisine harekâtların gidişatı hakkında yetersiz bilgi vermesini ve kendi görüşüne göre ordu yönetiminin Paris kuşatmasında çok tereddütlü olmasını, zaten meşakkatli olan faaliyetinin daha da zorlaştırılması olarak değerlendirdi. Kendisinin (ve pek çok başkalarının) şiddetle talep ettiği Paris’in bombardıman edilmesi, Genelkurmay tarafından yeterince ağır toplar olmadığı sürece imkânsız olarak görülüyordu. Sıkça tartışma konusu edilen Paris’in bombalanması meselesi (nihayet yeni yıla girerken başlamıştı) savaş yönetimi ve siyaset arasındaki çatışmayı doruk noktasına ulaştırmış, Bismarck bu çatışmayı ancak Ocak ayında kazanabilmişti.

Savaşın sona erdirilmesi birkaç ay boyunca çözülemeyen bir sorun olarak kaldı. Bir müzakere ortağı arayışında sadece Fransa'nın fiilen görevdeki geçici hükümetinin temsilcileriyle değil, Bismarck aynı zamanda aciz durumda kalan ama hâlâ hukuken mevcudiyetini sürdüren naiplik ile anlaşma seçeneğine de kapıyı açık tutuyordu. Ancak 1871 Ocak ayının sonuna gelindiğinde geçici hükümet lehine karar verildi: Paris'te yiyecek kalmayınca, Dışişleri Bakanı Jules Favre bir ateşkes müzakere etmek için Versay'da bulunan Bismarck'ı ziyaret etti. 28 Ocak 1871 Ateşkes Anlaşması, Fransız ulusunun meşru temsilcisi olarak Fransız Ulusal Meclisi'nin oluşturulması için derhal seçim yapılmasını öngören bir madde içeriyordu. 5 Şubat'ta seçilen Ulusal Meclis, Adolphe Thiers'i Cumhurbaşkanı [*Chef du pouvoir exécutif*] olarak göreve getirdi. Thiers ve Favre'nin Bismarck ile yaptığı müzakereler, 26 Şubat'ta imzalanan ve 1 Mart'ta Ulusal Meclis tarafından onaylanan Versay Ön Barış Antlaşması ile sonuçlandı.

Fransa bu antlaşmaya göre beş milyar franklık savaş tazminatının yanı sıra önemli bir bölgesinden de Prusya lehine çekilecekti: Alsas ile Loren'in bir kısmını Alman İmparatorluğu'na devretmek zorunda kaldı. Fransa'nın topraklarını terk etmeye zorlanması bugün büyük ölçüde Bismarck tarafından alınan temelde yanlış bir karar olarak değerlendirilmektedir. Bugünden geçmişe bakıldığında gerçekten de böyle görünebilir. Ancak savaş yılındaki tüm koşullar hesaba katıldığında bu yargı netliğini muhtemelen kaybetmeye başlayacaktır. Henüz Ağustos zaferlerinin ardından Güney ve Kuzey Almanya kamuoyunda, en azından Alsas'ın bir "zafer ödülü" olarak Almanya'ya terkinin talep edilmesi konusunda kendiliğinden gelişen oldukça geniş bir fikir birliği söz konusuydu; Fransa cezasız kalmamalıydı ve tüm siyasi çevreler bu konuda hemfikirdi. Bu kamuoyu baskısından bağımsız olarak Bismarck da Ağustos ortasından beri Fransa'nın toprak terkinini zaruri görmekteydi; içeride yönetim mekanizmasında bu noktada tam bir fikir birliği vardı. Güney Almanya sınırının endişe kaynağı olan bir komşuya karşı daha iyi korunması yönündeki temel saik ve düşünceye ek olarak, 1866 yılından beri yaşanan tecrübeler de

Bismarck'ın değerlendirmelerinde önemli bir rol oynamıştı. 1866'da tek bir Fransız askeri dâhil olmamasına ve barış görüşmelerinde Napolyon'un istekleri dikkate alınmasına rağmen, Fransa'da Prusya zaferi geniş çapta bir Fransız yenilgisi olarak algılanmıştı ve "Sadova'nın intikamı" sloganı son derece popülerdi. Peki, şimdi Fransızların feci yenilgileri üzerine nasıl bir hareket tarzı geliştirmeliydi? Bismarck 25 Ağustos'ta yaptığı açıklamada, "Bazı şehirleri kaybetse de kaybetmese de Fransa'nın intikam hissi aynı kalacak," derken, bundan birkaç gün öncesinde şu değerlendirmede bulunmuştu: "Sadova'daki zaferimiz bile Fransızlarda bir hırçınlık uyandırmıştı; bizzat onlara karşı kazandığımız zafer ne büyük etkiler yapar! Metz ve Wörth için intikam ve savaş çığlıkları, toprak terki olmasa bile Sadova ve Waterloo'nun rövanşından daha uzun sürer. Bu şartlar altında yegâne doğru politika, dürüst bir dost olarak kazanılamayan düşmanı, en azından biraz daha az zararlı hale getirmek ve kendimizi ona karşı daha fazla güvence altına almaktır." 1866'ya göre belirleyici fark işte burada yatıyordu: Fransızların uzlaşmazlığı, öyle ya da böyle Bismarck'ın temel düşüncesi idi. Toprak terkinin ağır bir ipotek anlamına geldiğini oldukça net bir şekilde görmüştü, ancak -siyasi ve askeri yönetimin yanı sıra Almanya'da kamuoyunun bu konuda neredeyse tamamen hemfikir olduğu gerçeğinden bağımsız olarak- bu adımı atmaktan başka çare olmadığına inanıyordu. Milliyetçi olmayıp, iyi bir Fransa ve Fransız uzmanı olan sol-liberal politikacı Ludwig Bamberger'in 1890'ların ortalarında yazdığı şu ifadelerin üzerine düşünülmesi gerekir: "Benim kanaatime göre muzaffer Almanya'ya duyulan nefret ve intikam arzusu, bir karış toprak koparmamış olsaydı bile aynı derecede büyük olurdu ve aynı büyüklükte de kalırdı. ... Toprak kazanımından vazgeçilseydi bile hiçbir Fransız Almanlara şükran duymazdı ve yalnızca kaybettikleri gerçeği bile onların intikam ihtiyacını canlı tutmaları için yeterli olurdu."

Savaş başladıktan sonra Almanya'nın kuzeyinde ve güneyindeki ulusal coşku yükselerek dalga dalga yayıldı. Orada olduğu gibi burada da, bu savaştan birleşik bir Almanya'nın ortaya çıkacağına dair pek az şüphe vardı. Ancak bu

dileklerin siyasi gerçekliğe dönüştürülmesi, çoğu çağdaşın sandığından çok daha zor oldu. Bismarck, önceden beri sürdürdüğü Güney Alman hükümetleri üzerinde baskı oluşturmaktan kaçınma tavrına (Veliaht Prens'in önerdiği gibi) sıkı biçimde sadık kaldı. Bavyera, Württemberg, Baden ve Hessen yöneticileri ile zorlu ve uzun süren müzakerelerde, nihayet Güney Alman devletleri hükümetlerinin Kuzey Alman Konfederasyonu'na katılımlarını ilan etmeleri temelinde bir uzlaşma sağlamayı başardı; buna göre sadece ordu, vergi, ulaşım ve posta hizmetlerindeki bazı özel haklarını muhafaza edeceklerdi. 15-25 Kasım tarihleri arasında imzalanan "Kasım Anlaşmaları" ile birlikte Kuzey Alman Konfederasyonu'nun anayasası, bazı küçük değişikliklerle Alman İmparatorluğu'nun anayasası oldu. Küçük Alman ulus devleti böylece doğmuş oluyordu. Bismarck, Bavyera ile sözleşmeyi imzaladıktan sonra meslektaşlarından oluşan grubun arasına girerek heyecanla şunları söyledi: "Alman birliği tamamdır, Kayzer de öyle."

Ama daha kat edilmesi gereken epeyce bir yol vardı. Kasım anlaşmalarının tüm parlamentolar tarafından kabul edilmesi gerekiyordu (Bavyera'da bu az bir farkla gerçekleşti) ve I. Wilhelm'in Alman İmparatoru ilan edilmesi için bir plan yapılmalıydı. Bu, Bismarck'ın bütün diplomatik ustalığını gerektiren bir teşebbüstü. Bavyera Kralı II. Ludwig'i, imparatorluğu I. Wilhelm'e teklif etmesi için nasıl teşvik ettiği (ve bunun için ödediği bedeli), imparator unvanı meselesi için I. Wilhelm ile nasıl mücadele ettiği (ve bu konuda nasıl büyük öfkeye maruz kaldığı); bunların hepsi defalarca tasvir edilmiştir ve burada tekrar edilmesine gerek yoktur. 18 Ocak 1871 günü Versay Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda gerçekleşen imparatorluk ilanı, o dönemin çağdaşları ve gelecek nesiller için Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunu ifade eden simgesel olay anlamına geliyordu. İmparatorluğun anayasal temelini, Mart ayında seçilen ilk Alman İmparatorluk Meclisi'nin [*Reichstag*] 14 Nisan 1871'de kabul ettiği İmparatorluk Anayasası oluşturmaktaydı. İmparatorluk Şansölyesi olarak atanan ve tevarüs edilen prenslik pa-

yesine [*erblichen Fürstenstand*]³ yükseltlen Bismarck, elli altı yaşında ve siyasi kariyerinin zirvesindeydi; Almanya'da ve Almanya sınırlarının çok ötesinde artık seçkin bir Avrupalı devlet adamı olarak tanınıyordu. Bu arada Almanya'daki en büyük toprak sahiplerinden biri haline de gelmişti: 1871 yılı Haziran ayında I. Wilhelm ona Lauenburg Dükaliğı'ndaki Friedrichsruh mülkleri; 25.000 dönüm orman ve 2.000 dönüm ekilebilir araziye hediye olarak verdi. Sachsenwald'daki Friedrichsruh kısa süre sonra Bismarck ailesinin ikametgâh olarak tercih ettikleri yer olacaktı.

3 Bismarck'ın yükseltildiğı soyluluk unvanı aslında "Fürst" idi. Türkçeye prens olarak çevrilmesine ve o şekilde oturmuş olmasına karşın aslında tam karşılığını bulmamaktadır. Zira Prens, kralın oğlu olup hanedan mensubiyetinden gelen bir ünvandır. Fürst kelimesi ise prensten daha öte bir anlama sahiptir ve toprak sahibi hükümdar, derebeyi veya hükümdar olan prens olarak düşünölmelidir. (ç.n.)

V. KONSOLİDASYON VE BARIŞIN MUHAFAZASI (1871-1890)

İmparatorluğun kurulmasıyla birlikte Bismarck'ın siyasi kariyerinin -tabiri caizse- "kahramanlık aşaması" sona eriyordu. Bundan sonraki yirmi yıllık İmparatorluk Şansölyeliği döneminde dış politika hedeflerinde Avrupa barışını korumayı, iç politikada ise her şeyden önce genç imparatorluğu uzun vadede sağlamlaştırmayı amaçlayan rutin çabalar söz konusu olacaktı. Bismarck'ın dış politikadaki esas hedefine ulaştığı ne kadar tartışmasız ise, iç siyasetteki tutumunun yalnızca yöntemleri değil, aynı zamanda sonuçları da bir o kadar tartışmalıdır ve Bismarck'ın iç siyasette bazı hedeflerine ulaşamadığına şüphe yoktur. Bu konular üzerinde duracağız. Ama önce, uzun yıllar boyunca muazzam bir gücü elinde bulunduran bu adamın kendisiyle ilgili duruma kısaca ışık tutmaya çalışalım.

On yıl kadar süren zorlu iç ve dış politika anlaşmazlıklarının aşırı stresiyle Bismarck'ın sağlığı iyice yıpranmıştı. Yakınında bulunanların tanıklıkları, kötüye giden sağlığı ve çalışma kudretinin azaldığına yönelik ciddi yakınmalarla doludur. "Yakıtım bitti, benden bu kadar," (Mayıs 1872) gibi veya buna benzer ifadeleri sıklıkla kullanıyordu. Dönüşümlü bir biçimde romatizmal şikâyetler, yüz ağrıları, gribal enfeksiyonlar, mide krampları, bacağındaki eskiden kalma yara ve sürekli olarak "sinirsel" sorunlardan muzdaripti. Kötü sağlık durumunun hiç olmazsa bir kısmı psikosomatik bozukluklara da bağlı olabilirdi. Ancak şu bir gerçek ki, bu durum ağır iş yükünün yanı sıra, son derece sağlıksız bir yaşam tarzından da kaynaklanıyordu. Bismarck'ın evindeki yeme alışkanlıkları, Şansölye'nin konuklarının mütemadiyen şaşkınlıklarına sebep olmaktaydı. Şansölyelik ahçıbaşısı 1880 yılında "burada öteden beri çatlayana kadar yemek yenir" diyordu. Öyle ki "kahvaltı" dahi, dana rosto, pata-

tesli biftek, söğüş yaban eti, bıldırcın eti, puding “ve diğer” yiyeceklerden oluşmaktaydı. Ayrıca bunların hepsi kırmızı şarap, şampanya veya bira gibi içkilerle mideye indirilirdi. Gençliğinde zayıf olan Şansölye, 1870’li yıllarda oldukça fazla kilo aldı ve 1879 yılına gelindiğinde artık 124 kilo olmuştu. Bu ölçüsüz yaşam tarzı ancak 1883 yılında, Dr. Ernst Schweninger’in Bismarck’ın tedavisini üstlenmesi ve sonrasında Şansölye’nin bu genç Bavyeralı doktorunun düzenlediği diyetle boyun eğmesiyle son bulacaktı. Schweninger’in kullandığı yöntemlerle etkili ve kalıcı bir başarı elde edildi. Vücut ağırlığı 90 kiloya inmiş, yüz ağrıları azalmış, uykusu düzene girmiş ve diğer rahatsızlıkları da hafiflemişti.

Kötü sağlık durumu Bismarck’ı 1870’li ve 80’li yıllarda uzun süreli dinlenme ve tedavi seanslarına zorladı. Ortalama olarak yılın sadece yarısında İmparatorluk başkentinde bulunuyordu. Geri kalan zamanını çoğunlukla Varzin ve Friedrichsruh’daki mülklerinde ve özellikle Kissingen (on dört kez) ve Gastein’daki kaplıcalarda geçiriyordu. Bununla birlikte Berlin’de olmayıp, Varzin, Friedrichsruh veya Kissingen’de kaldığı haftalar ve aylar boyunca da hükümet işlerinden hiçbir şekilde kopmuyor, aksine dizginleri sıkıca elinde bulunduruyordu. Yardımcıları tarafından önemli bütün konular hakkında sürekli olarak bilgilendiriliyor ve bizzat kendisinin kaleme aldığı veya yakın çalışma arkadaşlarına dikte ettirdiği çok sayıda yazışmayla siyasi süreçlerin işleyişine belirleyici biçimde müdahale ediyordu.

Açık şekilde anlaşılabilceği gibi, Şansölye’nin fiziksel ve zihinsel durumunun giderek daha düzensiz bir seyir izlediği açıktı. Yakınlarının endişeyle gözlemlediği “hastalık derecesine varan asabılığı” ve “her şeyi bir çatışmaya dönüştürme eğilimine” iki faktörün önemli ölçüde etki ettiği anlaşılmaktaydı: Biri artan yalnızlık duygusu, diğeri ise Bismarck’ın kendisinin “sürtüşmeler” olarak ifade ettiği şeydi.

Yalnızlık: Eski silah arkadaşı Roon 1873 yılında istifa ettiğinde Bismarck çok üzülmüş; “Anlaşılan görev başında etrafımda hep yalnızlık olacak, ne kadar uzun sürerse o kadar çok yalnızlık; eski arkadaşlar ya ölür ya da düşman olur ve artık yenilerini kazanmak hiç de kolay değil,” sözleriyle bu

durumdan yakınmişti. Şansölye giderek daha fazla yakın aile çevresine çekilmeye başlamıştı. Üç çocuğundan en büyük oğlu Herbert ona en yakın olanıydı. Diploması hayatına atıldı, babasıyla birlikte çalıştı ve sonunda Dışişleri Bakanlığı pozisyonuna yükseldi.

1881 yılında Bismarck malikanesinde olanları sansasyonel bir aile dramı olarak tanımlamak mümkündür (tabii o zamanlar bilinmiyordu): Herbert, kendisinden on yaş büyük ve kendisi yüzünden boşanan, güzel ve cazibeli Prenses Elisabeth von Carolath'a tutkuyla aşık olmuştu. Katolik prensesin akrabaları Bismarck karşıtı bir muhalefet cephesinde yer aldıklarından, Şansölye oğlu Herbert'in evlilik arzusunu daha baştan reddetmişti. Bunun üzerine Bismarck'ın intiharla bile tehdit edildiği heyecanlı sahneler yaşanmıştı. Sonunda Bismarck, Herbert'i prensesle evlilikten vazgeçmeye zorla ikna etti, ancak hayatındaki bu varoluşsal kriz, Şansölye'nin oğlunu küskün, ruhi anlamda mutsuz ve genellikle kaba bir adam yaptı.

Bismarck'ın "sürtüşmeler" [*Friktionen*] dediği ise sarayda yüzleşmek zorunda kaldığı, işini daha da zorlaştıran entrikalar ve karşılaştığı engellemelerdi. Daha 1871 gibi erken bir tarihte, Fransa'ya karşı kazanılan zaferden sadece birkaç ay sonra ağabeyine üstlendiği resmi görevle ilgili olarak; "Bu iş tüm dış görkemine rağmen herkesin düşündüğünden çok daha zor. Tersliklerle baş etmemi sağlayan ve sahne arkasında beni ayakta tutan fiziksel yeteneğim neredeyse tükeniyor, çalışma gücüm artık taleplerle baş edemiyor," demekteydi. Bir yıl sonra Roon'a şunları söyledi: "Adeta tüm hanedan üyelerinin gözünden düşmüş bulunuyorum ve kralın bana olan güveni azalıyor. Her entrikacı dinleyicisini buluyor." Bismarck'ın hedefinde özellikle 1848'in devrim günlerinden beri yeminli düşmanı olan İmparatoriçe Augusta bulunuyordu. Onu sürekli siyasete karışmakla suçluyordu. Kocasından, özellikle kişisel meselelerde ve onun için rahatsız edici ve utanç verici olduğunu bildiği dış politika meselelerinde her türlü tavizi koparmak için çaba içerisindeydi. Sık sık Fransız Büyükelçisi ile görüşüyor ve hem onun hem de Merkez Lideri Windthorst'un tavsiyelerini takip ediyor-

du. Bismarck'ın 1877 yılında bilhassa daimi "sürtüşmeler" nedeniyle (ciddiyeti farklı şekilde değerlendirilen) istifa teşebbüsünde bulunduğu bir dönemdeki ifadesine göre, imparatoriçenin "entrikaları vatana ihanet sınırındaydı." Bu "sürtüşmelerin" Şansölyeyi ne kadar fazla olumsuz etkilediği ve özellikle sarayın istenmeyen etkilerini önlemek için 1870'li yıllarda ne kadar çaba harcadığı, çağdaşları tarafından doğal olarak bilinmiyordu ve Bismarck tarihçiliğinde de nadiren konu edilmiştir. Ancak bu, Bismarck'ın imparatorluğun yönetim sistemindeki iktidar konumunu değerlendiren dikkate alınması gereken bir meseledir.

Volker Ullrich'in haklı olarak tespit ettiği gibi, Fransa ile savaştan sonra Bismarck herhangi bir zafer peşinde koşmaktan uzaktı. Şansölye, askeri anlamda bu kadar başarılı olan bir harekâtı barış yaparak sona erdirmenin ne kadar zor olduğunu ve büyük Avrupa güçlerinin yönetimlerinin Avrupa'nın merkezindeki yeni Alman İmparatorluğu'na ne kadar endişeli ve şüpheli baktıklarını çağdaşlarının çoğundan çok daha iyi biliyordu. Bismarck'ın kesin kanaatine göre, Alman İmparatorluğu artık "tatmin olmuştu" ve yeni savaşlardan kazanacağı hiçbir şey yoktu. Bu inançtan, mantığın bir gereği olarak dış politika çabalarının ana hedefi ortaya çıktı: Avrupa güçleri arasında barışın korunması.

1871 yılından sonra barışın korunması Bismarck'ın birincil dış politika hedefi olduğundan, -1870'ten önce olduğu gibi- önleyici bir savaş fikrini kategorik olarak reddetti. Bu tavrını defalarca dile getirdi. 1871 sonrasında Avrupa barışının tehdidi, bir yanda Fransızların intikam duygusu, diğer yanda Rusya ve Habsburg Monarşilerinin Balkanlar'a yönelik çatışan çıkarları nedeniyle söz konusu olabilirdi. Fransızların intikam alma isteği söz konusu olduğunda, her Avrupalı devlet adamı ve aynı zamanda Fransız politikacılar için Fransa'nın tek başına Alman İmparatorluğu ile savaşa girmeye cesaret edemeyeceği çok açıktı; bu ancak savaş kabiliyeti olan bir ittifakla düşünülebilirdi. Bu nedenle Bismarck, ittifak siyasetinde Fransa'yı kesin biçimde yalnızlaştırmak için çalıştı. Zira bunun Fransa'nın bir cumhuriyet olarak kalması ve tekrar monarşi haline gelmemesi halinde

en kolay ulaşılabilecek siyasi hedef olacağını düşünüyordu. Bunun üzerine, -Bismarck'ın açık talimatlarının aksine-Fransa'daki monarşiyi yeniden inşa etmek için çabalayan (ve I. Wilhelm'i kazanmaya çalışan) Almanya'nın dikbaşlı Paris Büyükelçisi Harry von Arnim ile keskin bir çatışma ortaya çıktı. 1872 yılı Aralık ayında Bismarck asi elçiye şunları yazmıştı: "İhtiyacımız olan şey, Fransa tarafından rahatsız edilmemek ve eğer Fransa barışı korumak istemiyorsa da müttefik veya müttefikler bulmasını önlemektir. Böyle bir imkâna sahip olmadığı sürece, Fransa bizim için tehlikeli arz etmez ve Avrupa'nın büyük monarşileri bir arada kaldığı sürece, hiçbir cumhuriyet, onlar için tehlikeli olamaz. Öte yandan bir Fransız cumhuriyetinin bize karşı monarşik bir müttefik bulması da çok zordur." Fransa'nın ne Rusya'dan ne de Habsburg Monarşisi'nden daha güçlü bir destek bulmaması için Bismarck, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında karşılıklı daha yakın bağlar kurmaya çalıştı. Öyle ki 1873 yılında bu çaba Üç İmparator Anlaşması ile amacına ulaştı. Önemi üzerinde yeterince durulmasa da, bu adım Balkan meselesindeki çıkar çatışmasını önemli ölçüde bertaraf etmiş ve Rusya ile Habsburg Monarşisi arasında bir kopuşu önlemişti.

Kaynakların ortaya koyduğu gibi, 1871 yılındaki barış antlaşmasının ardından Bismarck tutarlı bir biçimde barışın korunmasına yönelik bir dış politika izlemiştir. İddia edildiği gibi, 1875 yılındaki "Savaş Kapıda" [*Krieg-in-Sicht*] krizinin ona, Orta Avrupa'daki mevcut güç dengesinde bir değişikliğin artık büyük bir savaş olmadan mümkün olmayacağını açıkça göstermesine gerek yoktu. Hakkında çokça tartışılan bu kriz Bismarck tarafından kışkırtılmamış, aksine o, bu krize bir dizi olay neticesinde sürüklenmişti. Kriz, Alman basınının Fransız ordusunun barış gücünü artıran Fransız kadro yasasına gösterdiği tepkilerle patlak vermişti. Gerçi Bismarck, açıkça memnuniyetsizlik içeren açıklamaları reddetmemiş, ama krize ismini veren bir uyarı makalesi ile ("Savaş kapıda mı?") yapacak bir şeyi olmadığını ispatlamıştı ve hiçbir şekilde Fransa'ya yönelik bir savaş teşebbüsünde bulunma niyetinde değildi. Ancak İngiltere ve Rusya'daki yöneticiler bu sözde savaş tehlikesini, görünürde

tehdit altında bulunan Fransa'nın yanında yer alarak Alman İmparatorluğu yönetimini kısıtlamak için uygun bir fırsat olarak gördüler. Özellikle Rusya Dışişleri Bakanı Gorçakov, barışın kurtarıcısı olarak ortaya çıktı. Bismarck, bir ittifak ortağına hakaret olarak algıladığı bu eyleminden dolayı onu affetmedi. Bu krizin İmparatorluk Şansölyesi açısından büyük ölçüde utanç verici bir yenilgi şeklinde algılanarak sonuçlanması Bismarck'ı çok yıpratmıştı.

"Savaş Kapıda" krizinin sona ermesinden kısa bir süre sonra Avrupalı devlet adamlarının gözleri bir kez daha Balkanlar'a çevrildi. Balkan halklarının ayaklanmalarının Türk ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından Rusya, 1877 yılının Nisan ayında Türkiye'ye savaş ilan etti. Rus ordusu Plevne Kalesi'ni teslim olmaya zorladığında Türk tarafının direnme gücü artık kırılmıştı. İstanbul'un kapılarına kadar gelen Rusya, Türkiye'nin Avrupa topraklarını İstanbul çevresindeki küçük bir toprak parçasına indirgeyen bir barışı dikte edebildi (Ayastefanos, 3 Mart 1878). Antlaşmanın kurulmasını öngördüğü Rus uydu devleti olarak Ege Denizi'ne kadar uzanacak Büyük Bulgar Prenslığı, ne İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını ne de Avusturya'nın Balkanlar'daki çıkarlarını hesaba katıyordu. Her iki devlet de Rusya'nın nüfuz alanının bu şekilde genişlemesini savaşmadan kabul etmeye hazır değildi. Bir Avrupa savaşı kapıdaydı.

Bismarck, yaklaşan çatışmayı ve gerginliğin tırmanışını dikkatle gözlemlemiş, bununla birlikte tarafsızlık konusundaki katı tavrını da korumuştur. Türk-Rus savaşının patlak vermesinden sonra, Kissingen kaplıcasındayken oğlu Herbert'e kısa bir yazı dikte etti. Bu yazı "Kissingen Diktesi" [*Kissinger Diktat*] olarak tarihe geçti. Çünkü bu yazıda Bismarck, "kâbusunun" "cauchemar des coalitions"¹ olduğunu açık bir şekilde dile getirirken, dış politikasının temel ilkelelerini de formüle ediyordu. Sürekli referans verilen şu cümlesiyle özetlenecek olursa, tasavvur ettiği şey; "herhangi bir toprak kazanımı değil, bilakis Fransa dışındaki tüm güçlerin bize ihtiyaç duyduğu ve mümkün mertebe birbirleriyle

1 Koalisyon kâbusu. (ç.n.)

ilişkilerinde bize karşı koalisyon kurmalarının engellendiği genel bir siyasi ortamdı.”

Ayastefanos Barışı’ndan sonraki uluslararası anlaşmazlık ortamı, Bismarck’ın başkanlığında 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında Alman Şansölyelik Sarayı’nda toplanan ve en önemli Avrupalı devlet adamlarının katıldığı Berlin Kongresi’nde yumuşatılarak önemli ölçüde giderilebildi. Daha kongreye giden süreçte en tartışmalı konularda anlaşmaya varılmıştı. Bu durum hem temsil edilen devletlerin çıkarlarını dengelemeyi amaçlayan ve rolünü bir hakem olarak değil, “antlaşmayı başarıyla sonuçlandırmak isteyen dürüst bir komisyoncu” olarak gören Alman Şansölyesi’nin müzakereleri hâkim bir şekilde yürütmesine hem de böylece kongrenin başarısına katkı sağlamıştı. Bismarck, kongredeki arabulucu rolüyle imparatorluğa ve onun politikasından sorumlu yönetimine karşı Avrupa’da hâlâ var olan güvensizliği azaltmayı başardı; artık Avrupa siyasetindeki itibar ve etkisinin zirvesindeydi.

Kongre ve önceki anlaşmaların neticesinde Rusya, savaş ganimetlerinin bir kısmından vazgeçti (Güney Bulgaristan, “Doğu Rumeli” adıyla idari özerkliğe sahip bir vilayet olarak Osmanlı Devleti’nde kaldı), ancak 1856 yılında Romanya’ya kaybettiği Besarabya gibi Anadolu’da işgal ettiği bölgeleri de topraklarına katma konusunda ısrarcı oldu. Sırbistan, Karadağ ve Romanya tam bağımsızlık kazandı, Bulgaristan Türkiye’ye vergi ödemekle yükümlü özerk bir prenslik oldu, Yunanistan Epir ve Teselya’nın bir bölümünü, Büyük Britanya Kıbrıs Adası’nı, Avusturya-Macaristan ise Bosna-Hersek’i işgal etme hakkını elde etti. Almanya ve Fransa dışında, tüm büyük Avrupa güçleri savaşın ve kongrenin sonucundan kazanç sağladı.

Ancak Rusya’da bir hayal kırıklığı söz konusuydu. Kongreye bizzat katılan Başbakan Gorçakov, memnuniyetsizliğini ikinci Rus tam yetkilisi Kont Şuvalov’a ve Rus isteklerini desteklememekle suçladığı Bismarck’a yöneltti (Bismarck’a yönelik hoşnutsuzluğu dolayısıyla Almanya’ya yıllarca Çarlık İmparatorluğu’nun bir tür küçük ortağı gibi davranmıştı). Petersburg ve Berlin arasındaki gerginlik arttı ve 15 Ağustos 1879 tarihli “şamar mektubu” [*Ohrfeigenbrief*]

diye bilinen mektup ile doruğa ulaştı. Çar II. Aleksandr bu mektupta adeta bir ulti-matom biçiminde Kaiser Wilhelm'i Alman politikasının gelecekteki seyri hakkında bağlayıcı bir bildiri yayınlamaya çağırıyor ve Alman Şansölyesi'ni alışılmadık bir sertlikte eleştiriyordu. Bu mektup Bismarck için bardağı taşıran son damla olmuştu. Bir kabine toplantısında şunları söyledi: "Rusya yegâne dostuna karşı, Asyalı bir despotun merdivenleri yeterince hızlı çıkamayan hizmet-kârına davrandığı gibi davranmıştır. ... Bu tavır ve mektup efendinin kölesine karşı tavrı gibidir." Artık uzun zamandır kaçındığı şeyi yapmaya karar verdi: Çarlık İmparatorluğu ile Habsburg Monarşisi arasında seçim yapmak. Yani Avusturya-Macaristan ile daha yakın bir birlik oluşturarak ikili ittifakı kurmak. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrassy'yi güvenilir bir müzakere ortağı olarak görmüş ve 1879 yılı Eylül ayı sonunda Viyana'da bulunduğu dönemde gizli bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Ancak bu antlaşma yürürlüğe girmeden önce üstesinden gelinmesi gereken önemli bir engel vardı: Kayzer Wilhelm, yeğeni Çar II. Aleksandr'a bir ihanet olduğunu düşündüğü ikili ittifakın yürürlüğe girmesine inatçı bir tavırla razı olmuyordu.

Kayzer ve Şansölyesi Bismarck bu haftalarda coğrafi bakımdan birbirlerine uzak olduklarından, ikili arasındaki bu en ciddi fikir ayrılığı muazzam büyüklükte münakaşalar içeren bir mektuplaşmayla yaşanmıştı. Bismarck, nihayetinde Kayzer'i razı edip antlaşma belgesini onaylamaya ikna edebilmek için, oybirliğiyle alınan kabine kararından istifa tehdidine kadar bütün seçenekleri kullanmak zorunda kalmıştı (16 Ekim 1879). İkili İttifak tamamen savunma amaçlı bir ittifaktı, öncelikli olarak beş yılla sınırlı ve metne göre gizliydi. En önemli maddesi, "iki imparatorluktan birinin Rusya tarafından saldırıya uğraması halinde", her iki tarafı da "bütün askeri gücüyle" karşılıklı olarak birbirlerine yardım etmekle yükümlü kılıyordu. İkili İttifak'ın imzalanmasıyla Bismarck'ın hedeflediği şey hiçbir şekilde Petersburg ile olan bağlantıyı kesmek değildi. Daha ziyade yüzünü kısmen başarılı olan Avusturya'ya dönerek, Rusya'yı tekrar Alman siyasetine geri çekmeyi umuyordu. Nitekim 1881 yılının Haziran ayında Üç İmparator Birliği yenilenecekti.

1878/79 yıllarında dış politikada belirli ölçüde bir dönüşüm yaşanırken, aynı yıllarda şimdi üzerinde duracağımız geniş iç politika alanında çok daha ciddi yeni bir yönelimin gerçekleştiğini görebilmekteyiz. Federal Almanya Şansölyesi Willy Brandt, "Bismarck dışarıda ittifakı başardı, içeride ise başarılı olamadı," derken ortak bir yargıyı dile getirmekteydi. Yaygın olarak dile getirilen bu eleştiri acaba doğru mu? Her zaman olduğu gibi bu konuda da keskin bir yargıda bulunmadan önce olayların tarafsız bir şekilde kavranmaya çalışılması gerekiyor. Kuşkusuz imparatorluğun kuruluşundan sonraki öncelikli görev, elde edilen kazanımları iç bütünlüğü sağlayarak korumak ve pekiştirmektir. Bismarck bunu yaparken kısmen başarılı, kısmen başarısız oldu.

Büyük oranda başarılı olanla başlayacak olursak; 1870'li yıllar genç Alman İmparatorluğu'nun önemli bir reform dönemi oldu. Öyle ki İmparatorluk Şansölyesi ile İmparatorluk Meclisi'ne hâkim olan liberaller arasındaki yakın işbirliği sayesinde "ulusun yeni devlet binası, liberal bir ruhla müreffeh biçimde donatıldı" (Dieter Langewiesche).

Daha önce Kuzey Alman Konfederasyonu Meclisi'nde başlatılan birleşik bir hukuk sistemi oluşturma çalışmaları, 1871'den itibaren hızla sürdürüldü: Madeni Para Yasası, İmparatorluk Bankası'nın kuruluşu, şirketler hukukunun liberalleştirilmesi, imparatorluk ticaret düzenlemesi, İmparatorluk Basın Yasası, imparatorluk dairelerinin kuruluşu, yargı yasaları ve Leipzig'de İmparatorluk Mahkemesi'nin kurulması, Prusya'da özel idare ve idari mahkeme yasaları (bölge düzenlemesi, 1872 yılında Bismarck ile Prusyalı eski muhafazakârlar arasında bir ihtilafa yol açmıştı). Madeni Para Yasası ve Bankacılık Yasası sayesinde Almanya'daki yedi farklı para birimi bölgesi ve otuz üç merkez bankası ortadan kaldırılıyordu; tüm imparatorluğun para birimi artık Mark'tı ve imparatorluğun iktisadi ve mali egemenliği İmparatorluk Bankası tarafından sağlanıyordu. Geriye dönüp bakıldığında o yılların reformlarının öneminin genellikle hafife alındığı dikkat çeker, çünkü sonuçları itibarıyla bugün bize fazlasıyla doğal görünürler.

Bismarck, Almanya'yı modernize edecek yasama çalışması için parlamento çoğunluğuna ihtiyaç duyuyordu, çünkü anayasaya göre İmparatorluk Meclisi, imparatorluk bütçesinin yanı sıra tüm yasaları da onaylamak zorundaydı. Bu anayasal hüküm esasen çokça sözü edilen bir "Şansölye diktatörlüğünün" sınırını açıkça çizmekteydi (Bismarck'ın iktidar konumunun bir başka sınırı da daha önce işaret edilen saray etkileriydi). Hükümetin yasa tasarıları için parlamento çoğunluğunu kazanmak; işte anayasal bir monarşi olarak Alman İmparatorluğu'nda hükümet etme sanatı burada yatıyordu. Hükümet bu nedenle diğer partilerle anlaşmalar yapmak zorundaydı, ancak Bismarck'ın arzusu-na göre onlara bağımlı hale gelmemeliydi.

Şansölye, 1870'lerin sonuna kadar İmparatorluk Meclisi'ne hâkim olan ulusal liberallerin ve hür muhafazakârların prensipte iş birliğine hazır olduklarından emin olabiliyordu; böylece hassas bir sorun olan askeri bütçe meselesinde bile bir uzlaşma bulunmuştu (1874, Yedi Yıllık Plan [*Septennat*] Yasası). 1880'li yıllarda ise Bismarck için hükümet etme şartları çok daha zorlaşmıştı, çünkü artık genellikle parlamentoda net bir çoğunluk grubuna dayanamıyordu. Her ne kadar Şansölye her türlü baskının kullanılması konusunda hiçbir şekilde çekingen davranmasa da, her bir yasama teklifi için İmparatorluk Meclisi'nde sert bir şekilde mücadele verilmesi gerekiyordu. Buna rağmen hükümet tasarılarını geçirmekte her zaman başarılı olamıyordu. Genelde çok az dikkat gösterilen bir husus da bazı kanun tasarılarının mecliste onaylanmaması nedeniyle yasalaşmadığı ve çoğu defa, belki en çok da hükümet tarafından getirilen kanun tasarılarının meclis müzakerelerinde az veya çok bir müdahale ile revize edilmesi ve yeniden tasarlanmasıdır. Yani hükümet ve parlamento arasında uzlaşmaya dayalı bir yasama söz konusuydu.

1870'li yıllarda hükümetin ve parlamenter çoğunluğun Almanya'nın modernleşmesindeki kayda değer başarıları, bir taraftan -aşağıda daha ayrıntılı olarak tartışılacak- Kültür Savaşı [*Kulturkampf*], diğer taraftan da "Kurucu Kriz" [*Gründerkrach*] adıyla tarihe geçen bir ekonomik krizin göl-

gesinde kalmıştır. Önce ikincisiyle başlayalım. Savaşın bitişinin ardından Almanya’da, Fransız savaş tazminatı olan beş milyar altın frankının da (4,2 milyar mark eşdeğerinde) katkıda bulunduğu bir ekonomik refah dönemi başladı. Üç yıl içinde, önceki yetmiş yılda olduğu kadar çok sayıda yeni çelik fabrikaları, demir eritme fırınları ve makine fabrikaları kuruldu. Neredeyse geçen 44 yıldaki tüm anonim şirketlerin sermaye yeterliliğine ulaşan sayısız yeni anonim şirket kuruldu. Alman sanayi üretimi 1870 yılından 1872 yılına kadar yaklaşık üçte bir oranında arttı.

Kalkınma döneminde faaliyete geçen anonim şirketlerin kuruluşları bahane edilerek yapılan ve aristokrat/aristokrat olmayan üst sınıfın birçok üyesini de etkileyen kontrolsüz borsa spekülasyonları hiç de nadir bir durum değildi; borsa kurları olanca hızıyla yukarı çekiliyordu. 1873 yılının Mayıs ayında Avusturya’da başlayan, İtalya, Rusya ve ABD’ye sıçrayan ve sonbaharda Almanya’ya ulaşan borsa krizine tepkilerde panik havası hâkimdi. Birkaç ay içinde çok sayıda banka ve şirket iflasları yaşandı. 1874 yılının başlarında 61 banka, 116 sanayi şirketi ve dört demiryolu şirketi iflaslarını ilan ettiler. “Kurucu Kriz” ile devasa sermayeler yok olurken, birçok varlıklar da mahvolmuştu. Halkın tüm kesimleri krizden aynı şekilde etkilenmese de -bazıları bunu hiç fark etmemişlerdi bile- iflaslarla ilgili sansasyonel haberler, sonuçları derin ve kalıcı olacağı benzeyen bir kriz havası uyandırıyor. Borsa işlemlerine çok sayıda Yahudi finansör dâhil olduğundan, borsa krizinin psikolojik şoku aynı zamanda modern anti-semitizmin doğuşuna da işaret ediyordu.

Ekonomik canlanmanın ani sonu, bazı kısa vadeli toparlanmalarla birlikte 1890’lara kadar süren ve yavaşlayan bir büyüme dönemini başlattı. Bismarck artık, o zamana kadar esasen Delbrück’ün sorumluluğuna bıraktığı ekonomi politikası sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye kendini mecbur hissediyordu. Böylece “Kurucu Kriz” aynı zamanda ticaret ve vergi politikalarına -1879 gümrük tarifelerinde ifadesini bulan- yeni bir yön belirlenmesi için itici güçlerden biri haline gelmişti.

Ekonomik gelişme, canlanma ve krize ek olarak, 1870'li yıllarda iç politikada en öne çıkan mesele, sol liberal Rudolf Virchow tarafından türetilen bir terim olan Kültür Savaşı [*Kulturkampf*] meselesiydi. Bu terim, devlette kültürel egemenlik üzerine yaşanan şiddetli çatışmayı ifade ediyordu ve bu çatışmanın taraflarını bir yanda Bismarck Hükümeti ile liberaller, diğer yanda ise Katolik Kilisesi ile siyasi katolikliğin partisi olan Merkez oluşturmuyordu. Papa IX. Pius "Syllabus errorum"² (1864) ile liberalizmin siyasi, kültürel ve ekonomik ilkelerini Katolik inancıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle reddetmiş ve Birinci Vatikan Konsili'nde (1870) yarılmazlık dogmasının yürürlüğe konulmasıyla kilise içinde papalığın yetkilerini genişletmişti. Bundan sonra özellikle kültürel Protestanlıktan etkilenen liberal burjuvazi arasında, Alman Katolikliğinde hüküm sürmekte olan anti-modern ve ilerlemeye düşman, enternasyonalist ve dolayısıyla ulusal bakımdan güvenilmez olarak görülen "aşırı montanizm"e [*Ultramontanismus*] karşı büyük bir itiraz ortaya çıktı. Roma Kilisesi'nin militan tavrının baş savunucuları olan Cizvitler de öncelikli olarak artan bir Katolik karşıtı ortamın hedefi oldular.

1870 yılının Aralık ayında Berlin'deki bir grup Katolik milletvekili bir mezhep partisi kurmaya karar verdiğinde, Roma Katolikliği Almanya'da önemli bir siyasi faktör haline geldi. Merkez Partisi [*Zentrumspartei*] henüz 1871 yılının Mart ayında yapılan ilk İmparatorluk Meclisi seçimlerine katıldı ve daha bu ilk adımında 63 sandalye kazanarak meclisteki ikinci en büyük grubu oluşturdu (ulusal liberallerden sonra).

Bismarck'ın 1871 yılında imparatorluğun kurulmasından hemen sonra Merkez Partisi ve Katolik Kilisesi'ne karşı mücadeleye girişme nedenleri konusunda kafaları karıştıran çokça tahminlerde bulunuldu. Bu, acaba devlet anlayışındaki temel karşıtlıklarla mı ilgiliydi? Bismarck, siyasi Katolikliğin imparatorluğun güvenliğini tehlikeye attığını mı düşünüyordu? Katolik devletlerin, beşinci kolu Almanya merkezli faaliyet gösterecek imparatorluk karşıtı

2 Hatalar manzumesi anlamında Latince bir ifade. (ç.n.)

bir koalisyon ("kara enternasyonal") oluşturmalarından mı korkuyordu? Bir kültür ve kilise savaşı çıkarmak suretiyle liberalleri kendisine bağlayıp onları iktidar mücadelesinden uzaklaştırmak mı istiyordu? Çoğu zaman olduğu gibi, kaynaklar çok net bir cevap sunmadığından, bu bahislere dair pek çok saikin belirleyici olduğu varsayımıyla hareket etmek yanlış olmayacaktır. Bunlardan bilhassa ikisine işaret etmek gerekiyor.

Birincisi: Bismarck, daha ilk andan itibaren, Roma Kilisesi'nin çıkarlarını parlamenter faaliyetlerin yegâne çıkış noktası olarak görüp, sonrasında buna göre hareket edecek bir mezhep partisinin kurulmasını kesin bir biçimde reddediyordu. Merkez Partisi'nin İmparatorluk Meclisi'ndeki ilk iki faaliyeti tam da böyle bir tavra işaret ediyordu. İmparatorun açılış konuşmasının ardından yapılan açılış müzakeresinde Merkez Partisi'nden, meclisin "Roma sorununa" müdâhil olması gerektiği önerisi geldi. Daha açık bir ifadeyle, Papa'nın dünya egemenliğinin yeniden kurulmasından yana ve İtalya Krallığı'na karşı bir öneriydi. Ayrıca Merkez Partisi anayasa tartışmalarında, Prusya anayasasındaki temel hakların -aslında yalnızca kiliseyle ilgili olanların- imparatorluk anayasasına aktarılmasını talep etmişti. Merkez Partisi'ne sempati duyan tarihçiler bile bu önerileri sermayenin başarısız kullanımları olarak değerlendirmektedirler. Zira bu öneriler, kilisenin çıkarlarının Merkez Partisi'nin tutumunu ne ölçüde belirlediğini açıkça ortaya koymaktaydı. Bu bağlamda Kültür Savaşı'nın patlak vermesinde Merkez Partisi'nin de sorumluluk payı bulunmaktadır.

İkincisi: Bismarck'ın temel kaygılarından biri her zaman Prusya'nın doğu sınırı olmuştur. Bu bölgenin Polonya ulusal hareketi tarafından -bilhassa da doğu eyaletlerinde Lehçe'nin kullanımının Almanların aleyhine arttığını müşahade etmesinden sonra- tehdit altında olduğunu düşünmekteydi. Posen vilayeti ile Batı Prusya ve Silezya vilayetlerinin bazı bölgelerindeki Polonyalı din adamlarını, okul müfettişi sıfatıyla ilkokullarda Polonya dilini teşvik ettikleri gerekçesiyle "Polonizasyon" ajanları olarak görüyordu. Bu bakımdan Bismarck'ın siyasi katolikliğe ilk darbeyi bu alanda indir-

mesi tesadüf değildi: 1871 yılının Temmuz ayına gelindiğinde, Kültür Bakanlığı'nda daha önce 1841 yılında kurulan "Katolik Dairesi", müdürünün doğu Prusya eyaletlerindeki rahiplerin Polonizasyon eğilimlerini desteklemekle suçlanması nedeniyle feshedildi. Bismarck yıllarca çeşitli vesilelerle Kültür Savaşı'nın kökeninin Polonya sorununda yattığını vurgulamıştı ki bu söylemi ciddiye almak gerekir.

Bismarck şüphesiz Katolik karşıtı önyargılardan azade değildi. Frankfurt yıllarında (Baden'deki kilise anlaşmazlığı vesilesiyle) "aşırı montanist partiyi en uzlaşmaz ve en tehlikeli rakiplerinden biri" olarak görüyordu. Ancak Şansölye, liberaller gibi "Katolik Kilisesi'ne karşı mücadeleyi gerekli kılan" bir devlet ve kültür fikrinin destekçisi değildi (Thomas Nipperdey). Yani ruhban karşıtı ortakların hedefleri ve amaçları hiçbir şekilde birbirine benzemiyordu. Bismarck için ideolojik meselelerden ziyade önemli olan politik meselelerdi. O, bu mücadeleyi imparatorluğu güvence altına almak için önleyici bir savaş olarak yönetiyordu, çünkü ona göre Merkez Partisi, imparatorluğun inşasını ve sistemin güçlendirilmesini tehlikeye atmaktaydı. Merkez'i parti olarak etkisiz kılmak, Kilise'yi Merkez'in konumuna taşımak; onun öncelikli hedefi buydu. Şayet liberaller ona bu mücadelede güçlü destek verirse, bu onun liberallere yönelik stratejisine tam olarak uyacaktı, "ama bu arzu edilen tali bir sonuçtu, sebep değil" (Thomas Nipperdey).

Bismarck'ın 30 Ocak 1872 günü Prusya Meclisi'nde yaptığı ve Merkez Partisi'nin kuruluşunu "bir partinin devlete karşı seferberliğinden" başka hiçbir şekilde değerlendirmedığını belirttiği konuşması, Kültür Savaşı'nın [*Kulturkampf*] gerçek anlamda başlangıcı olarak kabul edilir. Kısa bir süre sonra da İmparatorluk Meclisi'nde sonradan ünlenecek şu cümleyi söylemişti: "Canossa'ya gitmeyeceğiz³, ne fiziksel ne de manevi olarak." Ayrıca ona göre, 1873 yılında Ayan Meclisi'nde [*Herrenhaus*] açıkladığı gibi, hükümet "tehdit altındaki devleti müdafaa etmek" zorundaydı.

3 Bismarck burada, on birinci yüzyılda dönemin Alman İmparatoru'nun, vermiş olduğu aforoz kararını kaldırmasını dilemek için Kuzey İtalya'daki Canossa'da bulunan Papa'ya yaptığı alçaltıcı ziyarete işaret etmektedir. (ç.n.)

1872 yılından itibaren artan anlaşmazlık, bir yanda hükümet ve parlamento çoğunluğunun yasal önlemleri, diğer yanda Merkez Partisi, Piskoposlar Heyeti, Roma Papalık Hükümeti ve Katolik Kilisesi mensuplarının direnişi ile daha da derinleşti ve giderek daha fazla ivme kazandı. Sözkonusu savaş, imparatorluk ve eyaletler, özellikle Prusya'da olmak üzere iki düzeyde yürüdü. İmparatorluk Meclisi 1871 yılının sonunda "kürsü maddesini" (kilisede kürsünün siyasi olarak kötüye kullanılmasına karşı), Haziran 1872'de Cizvit Yasası'nı, Şubat 1875'te zorunlu resmi nikâh yasasını (Prusya'da 1874'te yürürlüğe giren) kabul etti. Bununla birlikte, 1872'den beri savaşın odak noktası artık imparatorlukta değil, "liberal bir özel konsey üyesi" olan Kültür Bakanı [*Kultusminister*] Adalbert Falk'ın savaş yasalarını hazırlamaktan ve uygulamaktan sorumlu olduğu Prusya'daydı. 1872 yılının Mart ayında Prusya Meclisi ve Ayan Meclisi, okulların denetimini devletin eline veren Okul Denetleme Yasası'nı kabul etti ("Yerel ve bölge okul müfettişlerinin atanması ... yalnızca devlete mahsustur"). 1873 yılının "Mayıs Kanunları" devletin kilise üzerindeki denetim hakkını güçlendirdi ve kilisenin din adamlarına ve sıradan insanlara karşı disiplin yetkilerini kısıtladı; kiliseden ayrılmak kolaylaştı. 1874 yılının Temmuz ayında bir Katolik işçinin Bismarck'a yönelik suikast girişimi (ki Bismarck bundan yara almadan kurtulmuştu) Kültür Savaşı ortamının daha da alevlenmesine neden oldu. IX. Pius, kilise yasalarını bir papalık fermanı ile geçersiz ilan ettikten ve bunların uygulanmasına katılan herkesi aforoz etmekle tehdit ettikten sonra (5 Şubat 1875), Prusya'da buna 1875 yılının Mayıs ayında yeni bir savaş yasaları dalgasıyla karşılık verildi ("Ekmek Sepeti Yasası"⁴, Manastır Yasası). Kültür Savaşı artık zirve noktasındaydı. Pek çok piskopos ve çok sayıda din adamı görevden alındı, hatta para veya hapis cezasına çarptırıldı. Öyle ki, bir ara bütün Prusya piskoposluk makamları ve Katolik rahiplik makamlarının yaklaşık dörtte biri boş kalmıştı. Bununla birlikte şu da belirtilmelidir ki, bu süreçte Merkez Partisi'nin konumu hukuki olarak saldırıya uğramamış ve Merkez, büyük kazanımlar elde ettiği seçimlerde bile taciz edilmemişti.

4 Katolik kilisesine artık ekmek (ödenek) verilmemesini öngören yasa. (ç.n.)

Tamamen karışık böyle bir durumdan nasıl bir çıkış yolu olabilirdi? 1875 yılından sonra Bismarck yavaş yavaş rakibinin direncini küçümsediğinin ve bu savaşta -Kültür Bakanı Falk'ın Katolik Kilisesi'ne karşı kısmen kendi niyetlerinin ötesine geçerek- yasal zeminde verilen bir mücadeleyle açık bir zafer elde edilemeyeceğinin farkına varmış olmalıydı. Bismarck için bir rota değişikliğini göze almak birçok liberalden çok daha kolaydı, çünkü o bu savaşı bir ideoloji savaşı olarak değil, bilakis siyasi hedefleri olan bir çatışma olarak başlatmış ve sürdürmeye çalışmıştı. Cesur bir şekilde Papalık makamındaki değişiklik ile sunulan fırsatı değerlendirdi: 1878 yılının Şubat ayında Bismarck'a karşı uzlaşmaz tutumun sembolü haline gelen Papa IX. Pius öldü; onun halefi XIII. Leo öncelikle Papalık Hükümeti'nin neredeyse Avrupa'daki her büyük devletle çatışma halinde olmasından dolayı bir uzlaşma bulma konusunda endişeliydi. Bismarck, son yıllarda ateşli tartışmalara girdiği Merkez lideri Ludwig Windthorst ile 3 Mayıs 1879 günü uzun süren yüz yüze bir görüşme yaptı. Birkaç hafta sonra Kültür Bakanı Falk görevden alınması talebinde bulunmuş ve meclisteki bir bira akşamında Şansölye şunları söylemişti: "Kültür Savaşı sona erdi, devam ettirmiyoruz ve silahları bir kenara bırakıyoruz, ama güzelce yağlanmış bir halde."

Bismarck'ın Kültür Savaşı'nı sona erdirmeye kararı aynı zamanda 1878/79 yıllarının (birazdan üzerinde daha ayrıntılı duracağımız) geniş kapsamlı iç siyasetteki yeni yönelimiyle de ilgiliydi: Yeni ekonomik ve mali politikalara Merkez Partisi'nden parlamento desteği alma olasılığı Bismarck için oldukça ilginç olmuştu. Kültür Savaşı'nın sonlandırılması ise, 1880'lerde savaş yasalarını geçersiz kılan çok sayıda "hafifletme yasası" aracılığıyla gerçekleşti. Vatikan ile 1872 yılında kopan diplomatik ilişkiler 1882 yılında yeniden başladı; Papa'dan Elmaslı İsa Nişanı alan ilk Protestan Bismarck olmuştu.

Peki, Kültür Savaşı'nın sonucu nasıl değerlendirilmeli? Merkez Partisi ve kilise dikkate değer bir "savunma zaferi" elde etmişti, ancak 1871 yılındaki statükoya geri dönüş olmadı; okul denetim yasası, kürsü maddesi, Cizvit yasası,

zorunlu resmi nikâhın getirilmesi ve kiliseden ayrılmanın kolaylaştırılması gibi yasalar yürürlükte kaldı. Bu açıdan sonuç, devlet için de bir başarı sayıldı. Bununla birlikte, genel olarak bakıldığında Kültür Savaşı -en hafif şekilde söylemek gerekirse- Bismarck'ın siyasi hayatında parlak bir başlık olarak görülmemektedir. Hareket tarzı ve mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler o zaman da haksız değildi, şimdi de değil. Ancak Şansölye Kültür Savaşı meselesini çözüme kavuştururken diplomatik ustalığını bir kez daha kanıtladı.

1878/79 yıllarında, siyasi ve parlamenter güç dengesindeki radikal bir değişikliğin sonucu olarak, iç siyasi olaylarda çarpıcı bir yoğunlaşma yaşandı. Ulusal liberaller artık Bismarck'ın parlamentodaki ana dayanağı değildi, mümkün olan konularda Merkez Partisi ile işbirliği söz konusuydu, muhafazakârlar hükümet politikası üzerindeki etkilerini yeniden güçlendirmeyi başarmışlar, sosyal demokratlar ise istisnai bir yasayla susturulmuştu.

Bismarck acaba siyasi arenadaki bu değişimi kasıtlı olarak mı, hatta imparatorluk içerisinde bir imparatorluk kurma düşüncesiyle mi yapmıştı? Bu, bir zamanlar oldukça popüler olan, ancak son zamanlarda nadiren dillendirilen bir yorum. Kaynaklara dayalı bir yaklaşım, 1875'ten sonra 1878/79 kararlarına kadarki gidişatın, ikinci imparatorluk kuruluşu tezinin savunucularının inandığı ölçüde sistematik olarak uygulanan sabit bir planın hayata geçirilmesi şeklinde olmadığını ortaya koymaktadır; nitekim bu süreç, son noktasından geriye doğru görüldüğünden daha başka gelişmelere de açıldı.

Yeni yönelimin başlangıç noktası, Bismarck'ın ticaret ve gümrük politikasındaki rotasını değiştirmesi olmuştu. Borstanın çöküşü ve ekonomik krizin patlak vermesinden sonra, imparatorlukta uygulanan liberal serbest ticaret politikası çok şiddetli saldırılara maruz kaldı. O zamana kadar belirleyici bir etkisi olmayan koruyucu gümrük tarifesi destekçileri artık üstün bir konum elde etmiş, kamuoyunda önemli bir atmosfer değişikliği söz konusu olmuştu; Bismarck'ın bankacısı Bleichröder de 1875 yılı Kasım ayında Şansölye'ye, "Almanya'da sanayinin tamamen yok olmaması için" ticaret

politikasında bir değişikliğe gidilmesi gerektiği yönünde telkinde bulunmuştu. Dolayısıyla Bismarck'ın Alman ekonomisi hakkında endişelenmek için ciddi gerekçeleri vardı. Bundan dolayı, daha önce Rudolf von Delbrück'e bıraktığı ticaret ve gümrük politikasının kontrolünü artık kendi eline almaya karar verdi. Koruyucu gümrük tarifelerinin getirilmesi sayesinde, hem endüstriyel girişimciler hem de işçileri için, ayrıca yalnızca büyük toprak sahipleri için değil, aynı zamanda orta ölçekli ve küçük çiftçiler için de ekonomik durumun önemli ölçüde iyileştirebileceğine inanıyordu. İmparatorluğun elde ettiği gümrük gelirlerinin yanı sıra dolaylı vergilerin de artmasıyla Bismarck, aynı zamanda iç politikadaki ana hedeflerinden biri olan mali reformlara yaklaşmayı, yani imparatorluğu mali açıdan kendi ayakları üzerinde duracak ve imparatorluğa bağlı devletçiklerden gelecek özel vergilerden bağımsız hale getirmeyi amaçlıyordu. İşte bu yüzden ekonomik ve mali politikalarda yeni bir yönelime girilmesinin arkasında yatan şey, karmaşık, tamamen pragmatik ve sadece bir güç hesaplamasından kaynaklanmayan düşüncelerdi.

Bu yönelim, 1876 yılının Nisan ayında -hükümet düzeyinde serbest ticarete yönelik liberal bir ekonomi politikasının ana temsilcisi olan- Delbrück'ün istifa etmesiyle hız kazandı. Acaba içlerinde serbest ticarete ilişkin pozisyonlara hâkim konumda bulunanların yer aldığı ulusal liberaller, koruyucu tarife politikasına geçişte birlikte hareket edecekler miydi?

Bismarck'ın bu süreçte ne kadar tereddütlü bir şekilde hareket ettiği, 1877 yılının sonunda ulusal liberallerin lideri Rudolf von Bennigsen'i Prusya kabinesine katılmaya ikna etmeye çalışmasından anlaşılmaktadır. Bu yöndeki ciddi çabalar, partinin sağ kanadının temsilcisi Bennigsen'in, kendisinin haricinde partinin sol kanadına mensup diğer iki ulusal liberal milletvekilinin de bakan olması hususunda ısrar ettiği için başarısız olmuştu. Bismarck bunu kabul etmek istemedi ve muhtemelen istese de bunu yapamayacaktı çünkü kralı buna ikna etmesi pek de mümkün değildi.

Gümrük tarifeleri meselesi neticelenmeden önce, iç siyaset sahnesinde tartışmalı bir konu daha vardı. 1878 yazının başlarında, Kayzer I. Wilhelm'e iki suikast düzenlendi; 11

Mayıs'taki ilk saldırıdan yara almadan kurtulsa da 2 Haziran günü düzenlenen ikincisinde ağır yaralandı. Uzun zamandır sosyal demokrat faaliyetlerin devlet ve sosyal düzeni tehdit ettiğini düşünen Bismarck, bu suikast meselesini sosyal demokrasiye karşı bir darbe indirebilmek için hemen bir fırsata çevirmeye karar verdi. Ayrıntılı bir inceleme yapmaksızın ilk başarısız suikast girişimi için sosyalistleri suçladı ve İmparatorluk Meclisi'ne -aceleyle hazırlanmış- bir özel yasa taslağı sundu; meclis bunu büyük bir çoğunlukla reddederken ulusal liberaller de bu yasaya karşı oy kullandı. Oylama 24 Mayıs günü yapılmıştı. Birkaç gün sonra, seksen bir yaşındaki Kayzer'in av tüfeği mermisi saçmalarıyla yüzünden, boynundan, omuzlarından ve kollarından o kadar kötü şekilde yaralandığı ikinci suikast girişimi gerçekleştiğinde, iyileşeceğinden şüphelenilmiş ve Veliaht Prens'in vekâleti üzerine alması gerekmişti. Böyle bir ortamda Bismarck bir an tereddüt etmedi. Coşkulu bir seçim kampanyasında partileri, özellikle ulusal liberalleri baskı altına alabilmek ve sosyal demokrasiye karşı özel bir yasanın çıkarılmasında (ve koruyucu tarifelerin planlı olarak uygulanmasında) meclis çoğunluğunu elde edebilmek için (Berlin Kongresi'nin açılışından iki gün önce!) İmparatorluk Meclisi'ni feshetti. Bunda başarılı da oldu.

İmparatorluk Meclisi 1878 yılının Ekim ayında, 149'a karşı 221 oyla "Sosyal Demokrat Çabaların Kurumsal Tehlikelerine Karşı Yasa"yı kabul etti. Muhafazakâr partiler ve artık ulusal liberallerin çoğunluğu yasa lehine oy verirken, az sayıdaki sosyal demokrat milletvekilinin yanı sıra Merkez ve Sol Liberal İlerleme Partisi yasaya karşı oy verdiler. Yasa (öncelikle üç yıl süreyle geçerli olan ve daha sonra üç kez uzatılan), "içinde sosyal demokrat ... emellerin tespit edildiği" dernekleri, toplantıları ve basın ürünlerini -hapis ve para cezası tehdidiyle- yasaklıyor ve resmi makamlara "kamu güvenliği açısından risk teşkil eden kişileri" ilgili yer ve bölgelerden uzaklaştırma yetkisi veriyordu. Yasanın kauçuk gibi esnek maddeleri, farklı yorumlama ve uygulamalara zemin oluşturmaktaydı. Böyle bir durumda sosyal demokratlara kalan tek yasal faaliyet, İmparatorluk Meclisi ve her bir Eyalet Meclisi seçimlerine katılmak oluyordu.

Anti-Sosyalist Yasa'nın [Sozialistengesetz] kabul edilmesinden sonra, mali reform ve gümrük tarifeleri reformu üzerine parlamento içinde ve dışında yürüyen tartışmalar iyice alevlendi ve aylarca sürdü. İmparatorluk Meclisi 12 Temmuz 1879 günü sanayi ve tarım ürünlerinin ithalatına farklı gümrük vergileri getiren yasayı yüz oy farkla kabul etti. Muhafazakârlar ve Merkez'e ek olarak, o dönem bölünmeye doğru giden Ulusal Liberal Parti'den (1880 yılında partinin sol kesimi "Ayrılık" [Sezession] müstakil partisini kurdu) bir dizi milletvekili de yasa lehine oy verdi. Bismarck, yasanın kabul edilebileceği çoğunluğa ulaşmak için hükümet tasarısından bazı hususların çıkarılmasını kabul etmek ve bunu sineye çekmek zorunda kalmış; böylece Merkez Partisi onu, yılda 130 milyonu aşan bir gümrük gelirin Alman İmparatorluğu eyaletlerine aktarılmasını öngören "Franckenstein şartı" denilen özel hükmü kabule zorlamıştı.

Bismarck, özellikle mali reformla ilgili olarak tasavvur ettiği her şeyi elde edememiş olsa bile, serbest ticaretten koruyucu gümrük tarifesi politikasına geçiş -onun bundan sonra artık İmparatorluk Meclisi'nde güvenilir çoğunlukları hesaba katamayacak olması pahasına- tescillenmişti. Bu durum, muhalefet partilerinin 1881 yılında İmparatorluk Meclisi seçimlerinde büyük başarılar elde etmesiyle açık bir şekilde kendisini göstermiş, böylece Şansölye artık bir muhalefet çoğunluğu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu seçimlerde 397 sandalyeden 206'sı Merkez'e, İlerleme Partisi'ne ve "Ayrılık"a (Ulusal Liberal Parti'den ayrılan sol kanat liberaller) gitti; Bunun haricinde yine Welfler, Polonyalılar, Alsas-Lorenliler ve toplam elliden fazla milletvekiliyle SPD muhalefette yer aldılar. 1884 yılında yapılan İmparatorluk Meclisi seçimlerinde bu durum pek değişmedi; hükümete muhalif olan partiler çoğunluğu korudu. Şüphesiz muhalefetin zıt ve homojen olmayan bir çoğunluk olması Şansölye'ye manevra yapabilme, birini diğerine karşı kullanabilme ve duruma göre hareket etme imkânı veriyordu ama elbette durumu hiç de iç açıcı değildi.

İmparatorluk Meclisi'ndeki abluka durumu Şansölye'yi, partilere ve parlamentarizme, "parlamento komedilerine",

“hizipleşme hastalığının dayanılmazlığına”, son nefesine kadar savaşaacağı “parlamentar iktidarın mümkün olma hayallerine” karşı sık sık sözlü müdahalede bulunmaya kışkırtıyordu. Partilerin etkisini azaltmak ve İmparatorluk Meclisi’ni zayıflatmak için Bismarck, 1880’lerin başında sadece görünürde kalacak bazı temsil organları oluşturmaya çalıştı. 1881 yılında kurulan Prusya Ekonomi Konseyi, İmparatorluk Meclisi ile rekabet etmesi düşünülen fakat hayata geçmeyen bir İmparatorluk Ekonomi Konseyi’nin kurulmasına ön hazırlık olarak tasarlanmıştı. Prusya Ekonomi Konseyi sadece birkaç kez toplandı ve ardından sessizce varlığına son verildi. Hükümetin bu girişimi boşa giden bir çaba olmuş, parlamento ve partiler pozisyonlarını korumuşlardı.

Parlamento çoğunluğu güvencesine sahip olmamasının bir sonucu olarak, Bismarck’ın 1880’lerdeki en önemli iç siyasi projesi olan sosyal güvenlik kanununun yasama süreci, adeta uzun ve zorlu bir engelli koşuya dönüştü. Hastalık, kaza, sakatlık ve yaşlılığın sonuçlarına karşı ulusal düzeyde ilk zorunlu sosyal sigortanın oluşturulmasıyla, Alman İmparatorluğu “modern bir sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesinde dünya çapında öncü bir ülke” haline geldi (Gerhard A. Ritter). Bu bağlamda sosyal güvenlik kanununun Bismarck’ın en önemli iç siyasi başarısı olarak görülmesi hiç de haksız değildir. Bu sorumlu girişimin hazırlayıcısının Bismarck olduğu tartışılmaz bir gerçektir. 1880 yılının Eylül ayında sosyal politikadan sorumlu Prusya Ticaret Bakanlığı görevini bizzat devraldı ve Kasım 1881’de ise İmparatorluk Meclisi’nin yeni dönemini -hasta İmparator adına- sosyal güvenlik yasalarının uygulanacağını ilan eden “majestelerinin mesajını” okuyarak açtı. Bu girişim genellikle sosyal demokrasiye yönelik ikili bir stratejinin parçası olarak değerlendirilir: İstisnai yasalar yoluyla baskı ve sosyal güvenlik yoluyla yatıştırma. Ya da daha çarpıcı ifadeyle: kırbaç ve paternalizm.⁵ Bu tamamen yanlış değildi, ama tamamen doğru da değildi. Tabii ki bu aynı zamanda işçileri temel yaşam risklerine karşı koruyarak monarşik devlete kazanmaya çalışmakla da ilgiliydi. Ancak yeni araştırmalara göre,

5 Devletın toplumsal sınıflara babalık ederek bunlar arasında bir denge sağlaması. (ç.n.)

Anti-Sosyalist Yasa ile sosyal güvenlik politikalarının başlangıcı arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Bu mesele- nin müstakil kökenleri ve kendine özgü bir ağırlığı vardır. Bismarck, işçilerin korunmasına yönelik kapsamlı kanuna (ve diğer pek çok şeyin yanı sıra Pazar günü çalışma yasa- ğına) karşı çıksa da, endüstriyel kapitalizmin neden olduğu sosyal zararı görmüş ve işçilerin sosyal ve ekonomik du- rumunu devlet önlemleri ile iyileştirme ihtiyacının farkına varmıştı.

1881 yılında Bismarck'ın gündeminin merkezinde, iş kazalarında tazminatın yetersiz olması (ki sayısız işlem ge- rektiren ispat yükü de yaralanan işçilere yüklenmişti) nede- niyle kaza sigortası meselesi vardı. Bu düşünceyle girilen yasama sürecinin hayli meşakkatli olması nedeniyle burada ayrıntıya girilmemesi daha uygun olacaktır. Haziran 1884'te kaza sigortası kanununun üçüncü taslağının hararetli tartış- maların ardından muhafazakârlar, merkez ve ulusal liberal- lerin oylarıyla kabul edilmesine kadar pek çok denemeye ihtiyaç duyulmuştu. Çok sayıda sosyal demokratın yanı sıra (İlerleme Partisi ile Ayrılık Partisi'nin birleşmesiyle oluşan) Alman-Özgürlükçüleri de [*Deutsch-Freisinnigen*] karşı oy kullandılar. Sol-liberal "Özgürlük" [*Freisinn*] tüm sosyal yasaları reddetti; bunu devlet vesayetinin yeni bir unsuru olarak gördü; özel sigorta sisteminin savunucusu Ludwig Bamberger, "sosyalist bir tuhafılık"tan söz etti. Kaza sigor- tası yasasından önce, İmparatorluk Meclisi zorunlu sağlık sigortası yasasını çıkardı; Bismarck, yasanın hazırlandığı sı- rada hasta olduğu için bu konuda büyük katkısı olmadı. Ay- rıca yaşlılık ve maluliyet sigortasının kanun taslağı üzerine İmparatorluk Meclisi ve komisyonlarda 1887'den beri uzun müzakereler yapılmaktaydı. Bismarck'ın 18 Mayıs 1889 günü İmparatorluk Meclisi'ndeki (son) konuşması ise, ya- sanın nihayet az bir çoğunlukla kabul edilmesine büyük bir katkı sağladı. Bismarck, her üç sosyal güvenlik tasarısını da İmparatorluk Meclisi'nden geçirebilmek için büyük tavizler vermek zorunda kaldı, çünkü çoğunluk Şansölye'nin vergi gelirlerini finansman için kullanma niyetine karşı çıkmıştı; sadece yaşlılık ve maluliyet sigortası için (orta kararda) bir devlet yardımı alabildi. Bismarck'ın en nihayetinde elde et-

tiği şey, özel sigortanın dışarıda bırakılması, sigortanın zorunluluğu ve sosyal sigortanın kamusal karakteriydi.

Bismarck'ın iç politikasının genel bilançosuna bakıldığında; Otto Pflanze'nin -bazı başarılarına rağmen Şansölye'nin kendisi ve Almanya için masaya koyduğu hedeflere ulaşamadığı yönündeki- tespitine katılmak icap eder. Bu bağlamda, özellikle yürekten arzu ettiği mali reform gerçekleşmedi. Merkez Partisi Kültür Savaşı'nı, sosyal demokrasi ise Anti-Sosyalist Yasa'yı atlatıp kurtuldular. Ne İmparatorluk Meclisi'nin gücünü kısıtlamayı ne de hükümet lehine sağlam bir çoğunluk kazanmayı başarabildi. Gümrük konularında 1879 yılında kurulan büyük ölçekli sanayi ile tarım arasındaki bağlantıya güvenebilse de, programının diğer kısımlarıyla ilgili konulara güvenemiyordu. Genel bilanço bu nedenlerle en iyi ihtimalle tezatlar içeren bir netice sunuyordu.

Bismarck, iç siyasi projelerinde İmparatorluk Meclisi'ndeki çoğunluğun işbirliği yapma hevesine bağlı kalsa da, dış politikada parlamentonun önemli bir etkisi olmaksızın doğru olduğunu düşündüğü rotayı yönlendirme konusunda başarılı olabildi. 1880'lerin ilk yarısında başa çıkılması gereken büyük bir dış politika sorunu olmamıştı. Bu yıllar, öncelikle bir savaşın çıkmasını önlemeyi ve ikincil olarak bir savaş çıkması durumunda Almanya'nın yalnız kalmaması için önlemler almayı amaçlayan bir ittifak sisteminin kurulması ve genişletilmesi meselesinin ana gündem maddesi olduğu bir dönemdi.

Bismarck öncelikle 1881 yılının Haziran ayında -Avusturya'nın uzun süreli direnişine rağmen- Üç İmparator Birliği'ni yenilemeyi başardı; 1884 yılında üç yıl uzatılan bu çok gizli antlaşma, Şansölye'nin Balkanlar'daki Rusya-Avusturya rekabetini bir ölçüde kontrol edebilmesine imkân sağladı.

Mayıs 1882'de Fransa'nın Tunus'u ilhakı yüzünden (1881) kendisini aldatılmış ve izole edilmiş hisseden İtalya'nın da katılımı ve böylece ikili ittifakın üçlü ittifaka genişletilmesiyle bir adım daha atıldı. Bir yıl sonra Romanya ittifaka katıldı; İspanya ve Türkiye bu "sistem" ile serbest

bir münasebete girdiler. Bismarck bu dönemde uluslararası otoritesinin zirvesine ulaşmıştı. Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi 1880 yılında onun için şunları söylemişti: "Sözleri, St. Petersburg'da İncil gibidir, aynı şekilde sözlerinin saygı uyandırıp, sessizliğinin endişe yarattığı Paris ve Roma'da da." İki yıl sonra Bismarck aile doktoruna, dış politikanın kendisini hiçbir şekilde uykusuz bırakmadığını söylemişti. Fransa ve İngiltere Almanya'dan tavsiyeler istiyor, Avusturya sormadan hiçbir şey yapmıyor, İtalya resmen flört ediyordu ve şimdi Rusya bile görüşmeye geliyordu. Merkez lideri Windthorst, 10 Ocak 1885 günü İmparatorluk Meclisi'nde Almanya'nın düşmanlarla çevrili olduğunu dokunaklı bir şekilde haykırdığında, Bismarck (muhtemelen kendisinin inandığından daha kararlı bir şekilde) şöyle yanıt vermişti: "Biz Avrupa'da dostlarla çevriliyiz."

Almanya'nın dış politikada nispeten hareket özgürlüğüne sahip olduğu o yıllarda, Bismarck kendisini kısa bir dönem için sömürge politikasına adadı. 1884/85 yıllarında öncesinde tüccarlar ve koloni kazanma savunucularının Alman bayrağını çektikleri Güney Batı Afrika, Togo, Kamerun, Doğu Afrika gibi bölgelerin yanı sıra Yeni Gine ve diğer bazı Pasifik adalarını Alman İmparatorluğu'nun koruması altına aldı. Şansölye'yi bunu yapmaya iten şeyin ne olabileceği konusunda (çağdaşlarından ziyade tarihçiler arasında) pek çok tahminlerde bulunuldu. Çok çeşitli anlamlandırma girişimlerinde (kamuoyunun sosyal-emperyalist manipölasyonu yoluyla iktidarın güvence altına alınması gibi) iç politik gerekçeler bir süre belirgin şekilde öne çıkmış ve benimsenmişti. Bu yorum, tıpkı İngiltere'nin hoş karşılamadığı Almanların koloni sahibi olması meselesinin tahtın yakında değişmesi beklentisiyle ilgili olduğu ve Anglofil Veliaht Prens çiftini hedef aldığı varsayımı gibi, bu süreçte etkisini kaybetti. Bu tür varsayımlar kurgulanmış ve oldukça zorlama görünmektedir. Hâlbuki Bismarck'ın kendisinin mütemadiyen ortaya koyduğu sebep oldukça basit ve açıktı. 10 Ocak 1885 günü İmparatorluk Meclisi'nde sömürge sorunundan söz ederken "artık gerçekleştikten sonra bunu şöyle ifade etmeyi tercih ederim: ticaretle sağlanan denizaşırı yerleşimlerimizin korunması" demişti. Bir

başka konuşmasında ise gerekçesini “koruyuculukla” açıklamıştı: “Hiçbir şekilde yabancı örnekleri takip etmiyoruz, bilakis tüccarlarımızı korumak üzere onları takip ediyoruz. Prensibimiz budur.” Şansölye başlangıçta “korunan bölgelerin” [*Schutzgebiete*] bir tür gayri resmi hâkimiyetle yönetilebileceğini öngörmüştü. Ancak bunun gerçekçi bir bakış olmadığı kısa sürede ortaya çıktı. Korunan bölgeler gerçek koloniler haline geldi.

Elbette Bismarck’ın kafasında her zaman olduğu gibi bu meselede de pek çok nedenin bir arada olduğu düşünülebilir. Yine de onun açısından iki yönlü bir düşüncenin belirleyici olduğunu varsaymak için pek çok sebep var: Bir yandan, büyük bir güç haline gelen imparatorluğun, dünyanın son kalan “özgür” bölgeleri üzerindeki rekabette yer almaması için prensipte hiçbir neden yoktu, hele de dışarıdan gelen talepler nedeniyle eyleme geçme ihtiyacı ortaya çıkmışsa. Diğer yandan ise imparatorluğun dış politika ilişkileri açısından görece sakin ve istikrarlı bir dönemi yaşıyor olması, korunan alanların elde edilmesini bir ölçüde risksiz biçimde mümkün kılmıştı. Bu ikinci düşüncenin -özellikle Bismarck’ın görüşüne göre- vazgeçilmez bir önkoşul olduğu, 1885 yılından sonra Avrupa’nın durumu kökten değiştiğinde ve Alman dış politikası hem batıda hem de doğuda kritik gelişmelerle karşı karşıya kaldığında, Bismarck’ın siyasi sömürge ara dönemini aniden sona erdirmesi gerçeğinden açıkça anlaşılmaktadır.

Fransa’da, 1885 yılı Mart ayının sonunda, Bismarck’ın her şeyden önce sömürge çıkarları alanında işbirliği yaptığı ve böylece birkaç yıl boyunca Fransız-Alman ilişkilerinde belirli bir yumuşamanın yaşandığı Jules Ferry kabinesi devrildi. Ferry’nin halefi bu politikayı terk etti ve 1886 yılı Ocak ayından itibaren görevde olan Savaş Bakanı General Boulanger, Almanya’ya karşı popülist bir intikam ve savaş havasının oluşmasına sebep oldu (“Savaş kaçınılmaz, ordu hazır”). Fransa’daki saldırgan-milliyetçi ajitasyona Rusya ile ittifak kurma çabaları eşlik etti, çünkü Fransız Hükümeti Fransa’nın sadece böyle bir ittifakla Almanya’ya karşı savaş riskini alabileceğini biliyordu. Fransa’daki intikam kampan-

yası, ihtilal heveslisi General Boulanger'in devrilmesinden (Mayıs 1887) sonra giderek azaldı, ancak doğuda da vaziye-
tin yangın yerine dönmesi sebebiyle durum tehdit edici ol-
maya devam etti. 1886/87 yılları bu nedenle ciddi bir "çifte
kriz" dönemi olarak görüldü.

Balkanlar'da gelişen uluslararası çatışma Bismarck'ı zor
bir teste tabi tuttu, çünkü Rusya ile Avusturya arasındaki
çıkar çatışmasında her iki taraf da Almanya'dan destek bek-
liyordu. Kriz, 1885 yılının Eylül ayında Doğu Rumeli'de bir
ayaklanmayla başladı. 1878 yılında Osmanlı Devleti'ne bağ-
lı kalan Güney Bulgaristan'daki isyancılar galip geldiler ve
buradaki Türk yetkilileri kovarak Doğu Rumeli'nin Bulga-
ristan Prenslığı ile birleştiğini ilan ettiler. Çar'ın büyük ye-
ğeni ve aynı zamanda İngiliz kraliyet ailesiyle evlilik yolu-
la akraba olan Bulgar Naip Alexander von Battenberg, Doğu
Rumeli'nin kontrolünü hemen ele geçirdi ve Rusya'nın da
çabalarıyla 1879 yılında Bulgaristan Prensi seçildi. Bunun-
la birlikte, daha sonra kendisine aşırı nefretle zulmeden ve
Doğu Rumeli'nin Bulgaristan Prenslığı ile birleştirilmesine
karşı çıkan, ancak başarısız olan Çar'la arası bozuldu. Bat-
tenberger'in neticede tahttan çekilmeye zorlandığı doğ-
rudur, ancak Rus Hükümeti ve kamuoyu krizin gidişatını
ve sonucunu açık bir yenilgi olarak gördü; bu sonuç, aynı
zamanda yetersiz Alman desteğine de bağlandı. Bismarck
başından beri, etki alanlarını sınırlandırmak suretiyle ara-
buluculuk yapmak ve işleri dengelemek için çok uğraşmış-
tı. Habsburg Monarşisi'nin meseleye müdahale siyasetini
eleştirdi ve Avusturya yanlısı Saksonya-Coburg Prensi'nin
yeni Bulgar Prensi olarak seçilmesini onaylamadı (Temmuz
1887), ancak diğer yandan Rus Hükümeti'ni de Bulgaris-
tan'ın askeri işgaline karşı uyardı. Esas amacı, Avusturya ile
Rusya arasında olası silahlı bir çatışmayı önlemektir. Çar, Üç
İmparator Birliği'nin sona erdiğini ilan etti.

1887 yılında sona eren Üç İmparator Birliği'ni yenilemek
imkânsız olaksa da, Bismarck Petersburg ile ilişkilerin
kopmasını kesinlikle istemiyordu. Bu nedenle 1887 yılının
Haziran ayında Rusya ile gizli "Güvence Antlaşması" [*Rück-
versicherungsvertrag*] imzaladı. Bu antlaşma bir yandan

Fransa'nın Almanya'ya sebepsiz bir saldırısı durumunda Rusya'yı, diğer taraftan Habsburg Monarşisi'nin Çarlık İmparatorluğu'na sebepsiz bir saldırısı durumunda ise Alman İmparatorluğu'nu tarafsızlık konusunda iyi niyetli olmaya zorluyordu. Bu gizli antlaşmanın imparatorluğun diğer ittifaklarıyla tutarlı olup olmadığı konusunda çok şey söylendi. Kaldı ki antlaşmaya yalnızca göreceli bir değer veren Bismarck, bizzat vicdani bir rahatsızlık duymuyordu. Çünkü bu, uluslararası hukuka göre diğer anlaşmalara aykırılık taşımayan, amacı savaştan kaçınmak ve barışı korumak olan, bu sayede savaş benzeri bir çatışmanın -ve dolayısıyla ittifak yükümlülüğünün- ortaya çıkmasına izin vermeyen bir antlaşmaydı. Ona göre, ikili ittifakın ve güvence antlaşmasının bir arada bulunması bir "barışçıl tavır ikramiyesi" anlamına geliyordu: sadece saldırıya uğrayan taraf Almanya'nın iyi niyetine güvenebilirdi.

1886 yılının sonunda Alman İmparatorluk Meclisi'nde yeni askerlik yasa tasarısı gündeme geldi. Hükümet, barış dönemi askeri gücünü artırmak amacıyla yeniden bir yedi yıl, yani ordu bütçesinin yedi yıllık geçerliliğini ve bunun yanı sıra bazı ek yükümlülükler talep etti. Bismarck için bu tasarının sonuçsuz kalacağı açık olmalıydı. Haddizatında bariz bir şekilde, söz dinlemez meclisi feshetmek ve ulusal tehdit ortamında duygulara hitap eden bir seçim kampanyası yürütmek için bir vesile arıyordu. Bu gerçekten de oldu. Yedi yıllık yasa tasarısının reddedilmesinden sonra İmparatorluk Meclisi 14 Ocak 1887 günü feshedildi. Şubat ayındaki yeni seçimler, bir "kartel" olarak faaliyet gösteren muhafazakârlara ve ulusal liberallere -Bismarck'ın yıllardır hayal ettiği kombinasyon olarak- 397 sandalyeden 220'sini, yani meclisin mutlak çoğunluğunu verdi. Mart ayında bu kartel çoğunluğu askeri yasa tasarısını onayladı.

Avusturya-Rusya çatışması 1887 yılında devam etti, sonunda zirveye ulaşarak akut bir savaş tehlikesi haline geldi. Çünkü Çarlık İmparatorluğu ile önleyici bir askeri çatışmayı sadece Avusturya Genelkurmayı zorlamıyordu, aynı zamanda Almanya'da da ordu ve diplomatlar arasında ve aynı zamanda neredeyse tüm siyasi grupların sözcüleri ara-

sında önleyici bir savaş fikri zemin kazanıyordu. Bismarck'ın çalışma arkadaşı Holstein, 1888 yılının başlarında şunları söylüyordu: "Burada barışı korumak için azami çabayı gösteren ve neredeyse yegâne istisna olan Prens hazretleri dışında bütün dünya aslında savaş yanlısı." Gerçekten de Bismarck, önleyici savaş çabalarına karşı tüm gücüyle karşı çıkmıştı. Onun için savaş yanlıları içerisindeki en tehlikeli kişi, Moltke'yi önleyici savaş fikirleri için ikna eden, Avusturya Genelkurmayı ile müzakereleri zorlayan ve Alman askeri ataşelerinin yardımıyla bir alternatif dış politika yürütmeye çalışan Alman Genelkurmayı'ndaki güçlü isim Kont Waldersee idi. Bismarck ona karşı kararlı bir şekilde cephe aldı. 1887 yılı Mayıs ayından itibaren, İkili İttifak Antlaşması'nın yayınlanması ve böylece "casus foederis"⁶ kamuoyu önünde açıklığa kavuşturmak için Avusturya'nın onayını almaya çalıştı. Buna göre sadece provoke edilmemiş bir Rus saldırısı durumunda Alman İmparatorluğu, Avusturya'ya silah yardımı sağlamak zorundaydı. Aralık ayında Şansölye sonunda Moltke'yi gizli Güvence Antlaşması hakkında bilgilendirerek Alman-Avusturya askeri toplantılarında ihtiyatlı bir pozisyon almaya ikna etmeyi başardı. 1888 yılı başında krizin en tehlikeli aşamasının geride kaldığı düşünülebilir. 3 Şubat günü İkili İttifak Antlaşması'nın metni yayınlandı ve üç gün sonra Bismarck İmparatorluk Meclisi'nde, Almanya'nın askeri gücüne güvendiği için önleyici bir savaş fikrini reddeden, dikkat çekici bir konuşma yaptı. Bu konuşma, esas olarak şu çarpıcı kapanış cümlesiyle hatırlarda kaldı: "Biz Almanlar dünyada yalnız Tanrı'dan korkarız, başka hiçbir şeyden değil." Ancak Bismarck bu ifadesine -bu zamana değin pek zikredilmeyen ve muhtemelen öyle de kalacak- şu sözü de eklemişti "...ve bize barışı sevdiren, onu geliştirmemizi emreden sadece Tanrı korkusudur."

Birkaç hafta sonra Bismarck, neredeyse doksan bir yaşındaki Kayzer'in ölüm döşeginin başında bulunuyordu. 9 Mart günü toplanan İmparatorluk Meclisi'nde I. Wilhelm'in ölümünü duyurduğunda, derinden etkilenmiş ve gözyaşlarını tutamamıştı. Onunla birlikte Almanların büyük çoğun-

6 İttifak yükümlülüklerinin yerine getirilmesini gerektiren durum anlamında Latince deyim. (ç.n.)

luğu, ulusun sembolü haline gelen “eski Kayzer” için yas tuttu. Bunca yıl yıpratıcı bir bekleyişten sonra tahta çıkan ve kendisini Kayzer III. Friedrich olarak adlandıran Friedrich Wilhelm, aslında ölümün eşiğinde olan bir adamdı. Tedavisi olmayan son evresindeki gırtlak kanserinden muzdaripti. Babasının ölümünü duyduktan sonra Riviera’dan Berlin’e döndü ve hayatının son haftalarını İmparatoriçe Friedrich’in himayesinde Charlottenburg Sarayı’nda geçirdi. Geçmişte Bismarck zaman zaman, taht değişikliği olması durumunda gücünü muhtemelen koyu liberal eğilimli bir Alman “Gladstone Kabinesi”ne kaptırabileceğinden endişe duymuşsa bile -ki bu tam da sol liberallerin umduğu şeydi-, üç imparator yılı olan 1888’de artık bundan daha fazla söz edilmemişti. Şansölye rakipsiz ve doğal olarak görevde kaldı. Birkaç sembolik adımdan fazlası olmadı: Liberaller tarafından özellikle nefret edilen Prusya İçişleri Bakanı Robert von Puttkamer görevden alındı ve birkaç solcu liberal madalyalarla ödüllendirildi.

Esasında III. Friedrich’in hükümdarlığının 99 günü, onun sonunu beklemekten ibaret kaldı. 15 Haziran günü son nefesini verdiğinde, en büyük oğlu yirmi dokuz yaşındaki Prens Wilhelm Prusya Kralı ve Alman İmparatoru oldu. Bismarck ise tahtın beklenen değişimini elbette tedirginlikle karşılamıştı. 1887 yılının sonlarında Friedrich Wilhelm’in tedavi edilemez hastalığı hakkında kesin bilgi kendisine ulaştığında, bir tanıdığına Veliaht Prens’in safdışı kalmasını “büyük bir talihsizlik” olarak gördüğünü söylemişti; onun için Prens Wilhelm “son derece asabi, sessiz kalamayan, dalkavuklar için erişilebilir olan ve Almanya’yı bir anda ve istemeden bir savaşa sokabilecek” biriydi. Şansölye, III. Friedrich’in ölümünden birkaç saat sonra genç Kayzer’e yaptığı nezaket ziyaretinde, artık farklı bir rüzgârın esmekte olduğunu hemen fark etmişti. Bu karşılaşmanın tek görgü tanığı için bu sahne unutulmazdı: Bir hükümdar edasıyla orada ayakta duran Wilhelm başını geriye doğru atmış, saygısını göstermek üzere öpmesi için elini yetmiş üç yaşındaki Şansölye’ye uzatıyordu, “elini o kadar aşağıda tutuyordu ki Bismarck dudaklarını dokundurabilmesi için iyice eğilmek zorunda kalmıştı.”

Neredeyse hiçbir hükümdar hakkında, -sol kolunun doğuştan sakat olması ve yetiştirilmesinde ciddi hatalar yapılması gerçeğinden büyük ölçüde muzdarip- II. Wilhelm hakkında kaleme alınan kadar çok şey yazılmamıştır. Genç Kayzer her şeyden önce tek bir şey istiyordu: yönetimde ip-leri eline almak ve dolayısıyla "yaşlı adamdan" kurtulmak. Bu yüzden, devlet gemisini bizzat idare etmeye alışmış Şansölye ile çatışmaya girmesi doğal olarak kaçınılmazdı. Tek soru, çatışmanın ne kadar hızlı ve hangi nedenden dolayı ortaya çıkacağı ve bu sürecin nasıl yaşanacağıydı.

Kayzer ve Şansölye arasında yaklaşmakta olan çatışmada Bismarck şüphesiz pek de ustaca taktikler kullanmadı. Bu çerçevede 1889 Mayıs ayı sonu ile 1890 Ocak ayı sonu arasındaki sekiz ay boyunca Berlin'de yalnızca iki defa, onlarda da sadece birkaç gün kalması ve hükümdarla teması sürdürme işini bakan oğlu Herbert'e bırakması hiç de akıllıca değildi. Bu tavır, sürtüşmeyi azaltmak ve özgüven sahibi genç imparatora "yaşlı adam" tarafından himaye ediliyormuş hissi vermemek düşüncesinden kaynaklanmış olsa bile, Bismarck uzun süreli yokluğu ile Wilhelm'e kulak veren rakiplerine kullanabilecekleri gereksiz kozlar vermişti.

İşçi sorunu ve sosyal demokrasi ile ihtilaf meselesi, 1889 yılından beri ana çatışma alanı haline gelmiş ve bu süreçte Bismarck için ön plandaki gündem maddeleri olmuştu. Anti-Sosyalist Yasa 1890 yılının sonbaharında sona erecek olsa da, Şansölye 1889'un Ekim ayı sonunda İmparatorluk Meclisi'ne yeni bir Anti-Sosyalist Yasa taslağı sundu; taslağa göre bu yasa -öncekinden farklı olarak- süresiz şekilde uygulanacaktı. Bu hükümet tasarısı üzerindeki anlaşmazlık, sadece Bismarck ve partiler arasında değil, aynı zamanda kendisi ve Kayzer arasında da bir güç mücadelesi haline geldi. 25 Ocak 1890 günü yapılması planlanan nihai oylamadan bir gün önce, Kayzer tarafından -Bismarck ile önceden bir haberleşme olmaksızın- yasa taslağının görüşüleceği bir Kraliyet Meclisi toplandı. Bu toplantının amacı yasa tasarısını yumuşatıp (sosyal demokrat provakatörlerin sınır dışı edilmesinden vazgeçerek) bir çoğunluk elde etmektir. Şansölye bu konuda herhangi bir tavizi kesin biçimde reddetti

ve onunla Kayzer arasında heyecanlı ve benzeri görülmemiş bir münakaşa yaşandı. Bu görüşmenin katılımcılarından birinin belirttiği gibi, “Şansölye ve hükümdarın ayrılışlarına, aralarında onarılamaz bir kopuşun yaşandığı duygusu” hâkimdi.

Ertesi gün İmparatorluk Meclisi, Bismarck’ın yumuşatılmasına karşı çıktığı tasarıyı 98’e 169 oyla reddetti. Yasama dönemi aynı gün sona ermişti. Şubat ayı sonunda yapılan yeni İmparatorluk Meclisi seçimi (20 Şubat ana seçim, 28 Şubat ikinci tur seçimi) kartel partileri için bir hezimet ve Bismarck için bir fiyasko ile sonuçlandı. Sosyal demokratlar 1,4 milyon oy (= %19,7) ile ilk kez Almanya’daki en güçlü parti oldu ve sandalye sayısını üç katına çıkardı (11’den 35’e). Böylece muhafazakârların ve ulusal liberallerin önceki çoğunluğu ortadan kalkıyor, hükümete muhalif meclis grupları yeni İmparatorluk Meclisi’nde açık bir çoğunluğa sahip oluyorlardı.

Kayzer ve Şansölye arasındaki hesaplaşma, 24 Ocak günü Kraliyet Meclisi ile başladı ve 18 Mart günü Bismarck’ın istifasıyla sona erdi. Yapılan araştırmalar, iki rakibin yaklaşık iki aya yakın süren bu mücadelesindeki hamle ve oyunlarına detaylarıyla ışık tutmaktadır ki burada herbirinden ayrıntılı olarak bahsedemeyiz. Ama her iki tarafta da alışılmadık yöntemler kullanıldı. Mesela Kayzer, Şansölye’nin evine giriş çıkışları polis aracılığıyla gözlem altında tutturdu; Bismarck ise, Kayzer’in Berlin’de işçi sorunu üzerine uluslararası bir konferans planını geçersiz kılmak için yardım istemek üzere Fransız Büyükelçiliği’ne gitti. Bismarck’ın oğlu Bill, 24 Ocak’taki Kraliyet Meclisi’nden birkaç gün sonra “Babamın artık eski takati yok,” dediğinde doğru tespitte bulunmuştu. Gerçekten de Bismarck’ın bu haftalardaki eylemleri bocalama ve belli bir çaresizlik izlenimi vermekteydi. Belki de bu, kendisini bir ikilem içerisinde görmesinden de kaynaklanıyor olabilirdi: Hayatının önemli bir kısmı, Prusya hükümdarının konumunu güvenceye almak, güçlendirmek ve yükseltmekten ibaret olmuş ve şimdi ise hiç olmayacak bir şekilde kendisini hükümdarıyla keskin bir çatışma içerisinde bulmuştu! Artık mesele, bir şekilde uz-

laşma yoluyla çözülebilecek anlaşmazlıklarla ilgili değildi; şiddetli bir güç mücadelesi patlak vermişti. Şansölye onu kazanamazdı; bunu fark etmesi gerekirdi. Bismarck'ın siyasi sanatının ayırt edici özelliği olan kişilik ve güç ilişkileri üzerine gerçekçi değerlendirmeleri nerede kalmıştı? Acaba Şansölye iktidara inatla tutunmak yerine, durumun sürdürülemezliğinin açıkça görüldüğü 1889 gibi erken bir tarihte nizamî şekilde geri çekilse daha iyi yapmış olmaz mıydı? Bu ve benzeri sorular elbette artırılabilir. Nitekim böylece oğlu Herbert'in güvencesinde dış politika yönetiminde belirleyici bir konuma sahip olmayı devam ettirebilirdi.

Nasıl devam etmeliydi, nasıl devam edebilirdi? Bismarck bir ihtilal mi planlıyordu? Bu konu araştırmalarda, Şansölye'nin 2 Mart günü Prusya Bakanlar Kurulu toplantısında yaptığı açıklamalara atıfta bulunarak yoğun biçimde tartışılmıştır. İmparatorluk Meclisi seçimlerinin böyle olumsuz sonuçlanmasından birkaç gün sonra Bismarck'ın yaptığı değerlendirmeye göre, meclis feshedilir ve yeni seçimler de başarısız olmaya devam ederse, hükümdarlar ortak federal anlaşmadan çekilebilir ve imparatorluğu farklı bir temelde yeniden kurabilirdi. Ancak yalnızca Kayzer'in İmparatorluk Meclisi'ni feshedebileceği gerçeği dikkate alındığında, bunun sadece zihinsel bir oyun olması gerekir. II. Wilhelm, esasen kurtulmak istediği Bismarck'ın iktidar konumunu kurtarmak için İmparatorluk Meclisi'ni yeniden fesheder miydi? Bu fikir de, tıpkı federal hükümdarların, konumu zaten fena şekilde sarsılmış bir Şansölye tarafından araçsallaştırılmalarına izin verecekleri varsayımı kadar saçmadır. Askeri yönetimin tavrından bahsetmeye gerek bile yok: Bu süreçte Genelkurmay Başkanı olan Kont Waldersee, zaten uzun süredir Şansölye'yi devirmek için çalışıyordu. Daha "Ocak ayının sonunda" Kayzer, General Caprivi'ye onu Bismarck'ın halefi olarak seçtiğini bildirmiş, Caprivi dehşet içinde tepki gösterdiğinde ise II. Wilhelm sert bir şekilde, bir asker olarak itaat etmek zorunda olduğunu söylemişti (Caprivi'den Barones Spitzemberg'e, 19 Mart 1891).

12 Mart günü Bismarck, yeni İmparatorluk Meclisi'nde parlamento durumunu değerlendirmek için Merkez Lideri

Windthorst ile bir araya geldi; görüşme somut bir netice olmaksızın sona erdi. Windthorst "Büyük bir adamın siyasi ölüm döşeğinden geliyorum," dercesine bir izlenimle oradan ayrılmıştı. Böylece durumu tam olarak kavramıştı. Bismarck'ın siyasi tecriti artık aşikârdı ve ona karşı operasyon tüm hızıyla devam ediyordu.

İkili arasındaki çatışma, 15 Mart günü Kayzer'in sabahın erken saatlerinde Dışişleri Bakanlığına habersiz bir şekilde gelmesiyle ve bu sırada Bismarck'a, öncelikle Windthorst ile bir araya gelmesinden dolayı ve yakın bir zamanda Avusturya'ya saldıracağına inandığı Rusya ile ilişkilere olması gerekenden daha olumlu bakışından dolayı sert şekilde hesap sormasıyla nihai doruk noktasına ulaştı. Diğer tüm çatışma noktalarının yanı sıra artık ciddi bir dış politika anlaşmazlığı da vardı. Genelkurmay Başkanı Kont Waldersee'den Kayzer'in arkadaşı Kont Eulenburg'a, Özel Konsey Üyesi Holstein'dan Kayzer'in amcası Baden Büyük Dükü Friedrich'e kadar, hepsi Bismarck ve Rusya'nın yeminli düşmanı olan genç imparatorun etrafındaki gayri resmi danışman grubu, 1890 yılı Haziran ayında süresi dolan ve Rusya tarafından uzatılması arzulanan Güvence Antlaşması'nı her ne pahasına olursa olsun önlemek istiyorlardı (ve bunu Bismarck'ın düşüşünden sonra başardılar ki tarih bunun vahim bir dış politika kararı olduğunu ortaya koyacaktı!).

15 Mart günü yaşanan gerginlik ile Kayzer ve Bismarck arasındaki ayrılık kesinleşmiş oldu. 17 Mart günü Askeri Kabin Başkanı tarafından Şansölye'ye iletilen II. Wilhelm'in talebinde, Bismarck'ın istifasını gecikmeden sunması ve öğleden sonra vedasını almak için saraya gelmesi isteniyordu. Bismarck istifa mektubunu hazırlamak için süre istedi ve bunu ertesi gün yazdırdı. Aynı gün 18 Mart'ta II. Wilhelm, saraya atanan generallerin önünde Şansölye ile olan anlaşmazlığı üzerine konuştu: "ona ihtiyaç duyamazdı", çünkü "emirlere itaat etmek istemiyordu; bu yüzden gitmeliydi!" 18 Mart akşamı Bismarck istifa mektubunu gönderdi; o kadar zekice yazılmıştı ki, anlaşmazlıkların bütün suçu Kayzer'e yükleniyordu, bu nedenle de Kayzer metnin yayınlanmasına izin vermeyi reddetti. 20 Mart günü Bismarck

görevden alındı, aynı zamanda General Caprivi imparatorluğun yeni Şansölyesi ve Prusya Başbakanı olarak atandı. Böylece, bir dönem artık sona ermişti.

Geriye dönüp bakan bir gözlemci dahi kabul etmek zorunda kalır ki; olayların gelişimi göz önüne alındığında, Bismarck'ın görevlerinde daha uzun süre kalmasını mümkün kılacak gerçekçi bir yol görünmüyordu. Şansölyenin iktidar süresi tamamlanmıştı. Ancak yine de imparatorluğun kurucusu olarak iktidardan ayrılışının yaşananlardan daha farklı, daha onurlu bir biçimde gerçekleşmesini hak ediyordu.

VI. İKTİDAR SONRASI YILLAR (1890-1898)

Prens Bismarck'ın görevlerinden ayrıldığı haberine verilen tepkiler farklılık göstermekteydi. Fransa da dâhil olmak üzere yurt dışında, Bismarck'a yönelik büyük ölçüde saygı ve bundan sonra ne olacağına dair endişe havası hâkimdi. Almanya'da ise bu haber pek de derin bir etki yaratmadı: gazeteler özel baskı yapmadı, borsada sert fiyat dalgalanmaları olmadı, gösteriler yapılmadı. İmparatorluk Meclisi'nde Başkan yalnızca kuru bir cümleyle yetinmişti, Prusya Meclisi'nde ise buz gibi bir sessizlik vardı. Öyle ki Fontane'in "ondan kurtulduğumuz için şanslıyız," ifadesi genel ruh halini oldukça doğru bir şekilde yansıtıyordu. Manfred Hank'in dediği gibi, "Bismarck'tan ayrılmak çok kolay olmuştu, sanki uzun zamandır ondan usanılmış kadar kolay." Bu ortamın oluşmasında iki faktörün etkisi vardı. Kayzer'in ve sarayın, Bismarck'ın istifasını sağlıklı ilgili gönüllü bir istifa olarak gösterme stratejisi başlangıçta başarılı oldu. Bunun bir nedeni de "istifa dilekçesini" yayınlamasına izin verilmeyen Bismarck'ın 20 Mart'tan sonraki günlerde, Kayzer ve annesine veda ziyaretleri, bakanlar ve müsteşarlar için veda yemeği gibi standart protokolü sakın ve soğukkanlı bir şekilde uygulamasıydı. Sadece birkaç kişiye ne düşündüğünü açıkça ifade etti. Örneğin 23 Mart günü Württemberg Başbakanı'na "istifa etmediğini", bilakis arzusu hilafına ve "anlaşılır bir sebep olmaksızın görevden alındığını" yazdı. Yine kesinlikle istifa etmek istemediği, aksine Kayzer tarafından "kovulduğuna" dair güvence verdiği Berlin'deki Bavyera temsilcisi Kont Lerchenfeld'e göre, "Bismarck'ta majestelerine olan güvenden zerre iz kalmamıştı ve onu imparatorluğu mutlak biçimde yıkıma götüren bir kişi olarak görmekteydi."

Prens Bismarck ve eşi, 29 Mart günü "şaşaalı bir şekilde" Berlin'e veda ettiler. Konvoyları İmparatorluk Şansölye Sa-

rayı'ndan muazzam bir kalabalığın coşkulu alkışları arasındadır Berlin'in merkez tren istasyonuna [*Lehrter Bahnhof*] ulaştı. Bir zırhlı muhafız süvari bölüğü orada askeri onur töreni ile karşılama yaparken, İmparatorluk Şansölyesi Caprivi ve tüm bakanlar, diplomatik görevliler ve saray mensupları da hazır bulundu. Tren yavaş yavaş Friedrichsruh'a doğru hareket etmeye başladığında binlerce insan Alman milli marşı ve "Ren'de Nöbet" [*Wacht am Rhein*] şarkısını söylüyordu. Birkaç gün sonra Herbert de oraya geldi. 23 Mart günü istifası mektubunu sunmuştu, ancak Kayzer kamuoyunda Bismarcklar'la belirli bir uzlaşma içerisindeymiş izlenimi oluşturmak için onun kalmasını istemişti. Fakat Herbert ısrar edince 26 Mart'ta istifası onaylandı. 10 Nisan'da, o da Berlin'den ayrıldı.

Bismarck, birkaç seyahat dışında hayatının son sekiz yılını Friedrichsruh'da geçirdi: "tacı elinden alınmış bir hükümdar gibi küskün bir şekilde" (Maximilian Harden). Bismarck malikânesindeki hâkim söylem, Prens'in İmparator tarafından "kovulduğu", "merdivenlerden aşağı atıldığı", "bir hizmetkâr gibi sepetlendiği" şeklindeydi. Devrik Şansölye, "fikirlere danışılacak tecrübeli devlet adamı" rolüne bürünmek istemedi ve görevden ayrılma koşulları göz önüne alındığında bunu yapamazdı da. Ancak politika, yetmiş beş yaşındaki Bismarck'ın peşini bırakmıyordu. Peki, bu alanda acaba hangi araçları kullanabilirdi? Görevden alınmasından sonraki ilk aylarda, heyecan uyandıran mülakatlar için yabancılar da dâhil olmak üzere çeşitli gazete muhabirlerini kabul etti. Ancak kısa bir süre sonra onun için kamuoyunu etkilemenin daha uygun bir yolu ortaya çıktı: *Hamburger Nachrichten*'in sahibi, gazetesinin sütunlarını eski Şansölye'ye açmayı teklif etti ve Bismarcklar bu teklifi memnuniyetle kabul ettiler. Çünkü bu, dışarıya karşı tam sorumluluk almak zorunda kalmadan hükümetin gidişatını eleştirmelerine imkân sağlayacaktı. *Hamburger Nachrichten*'in siyasi editörü Hermann Hofmann, düzenli olarak Friedrichsruh'a gelerek basın direktiflerini, hatta bazen -isim vermeden yayınladığı- tamamlanmış makaleleri teslim alıyordu. Yıllar boyunca böyle-örtülü bir şekilde- sayısız konuda, abartı olmaksızın binin üzerinde Bismarck değerlendirmesi kamuoyuna ulaştı.

Acaba kamuoyunu etkilemenin başka yolları da var mıydı? 1891 yılının Mart ayında Bismarck, İmparatorluk Meclisi için yapılan bir ara seçimde Kuzey Hanover seçim bölgesinin ulusal liberal seçim komitesi tarafından kendisine önerilen, kazanması muhtemel bu adaylığı kabul etti. Eski Şansölye ilk turda seçildi; ikinci tur seçimlerinde yani katılımın düşük olduğu seçimde de 10.544 oy aldı. Rakibi olan Sosyal Demokrat Parti adayı ise 5486 oyda kalınca bu, şimdiye kadar ulusal liberallerin hâkim olduğu bir seçim bölgesinde açık ama pek de parlak olmayan bir zafer olmuştu. Bismarck milletveki oldu - bu süreçte Berlin Hükümet çevrelerinde korku ve dehşet yayılıyordu- ama vekillik görevini fiili olarak yerine getirmede: İmparatorluk Meclisi'ne hiç gelmedi; bunu yaparsa kendisini utanç verici bir duruma maruz bırakabileceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle basın üzerinden etkili olmak daha uygun sonuçlar vaat ediyordu.

Gazetecilik alanında "Yeni Dönem" in güncel siyasi olaylarına odaklanırken, Bismarck'ın görevden alınmasından sonra ele aldığı diğer bir proje gelecek nesillere yönelikti: hatıraları onun siyasi vasiyeti gibi olmalıydı. 6 Temmuz 1890 tarihinde Cotta Yayınevi'nden Alfred Kröner ile yayın sözleşmesi imzalandı. Ödenecek büyük meblağ cilt başına 100.000 marktı. Bunun karşılığında Cotta tüm basımları ve dilleri kapsayacak şekilde sınırsız yayın haklarını aldı ve öyle görünüyor ki parlak bir anlaşma yapmıştı. Bismarck, stenografi yöntemiyle yazabilen eski, sadık çalışanı Lothar Bucher'i Friedrichsruh'a getirdi. Ona hususi ve siyasi hayatının dönemlerini, unutulmaz karakter tahlillerini ve siyasetin doğası ile kendi siyaseti üzerine etki eden düşünceleri -düzensiz ve sistematik bir bağlantı olmaksızın- dikte etti. Bucher dikte edilen metinleri düzenledi, her bir ifadeyi kontrol etti, ama bu süreçte Bismarck'ın çalışma tarzından ve kayıtsızlığından hiç de memnun değildi. Bucher kafasında kapsamlı bir tarihsel çalışma tasavvur ederken, devrik Şansölye daha ziyade kendi imajına ve II. Wilhelm ile acımasız bir hesaplaşmaya odaklanıyordu. Çalışmanın ilk versiyonu 1892 yılının Mayıs ayında tamamlandı. Ağır hasta olan Bucher, Friedrichsruh'tan ayrıldı ve bir daha geri dönmedi; o yılın Ekim ayında Cenevre Gölü civarında ya-

payalınız bir şekilde öldü. Bundan sonra, artık ek olarak yeni bölümler gelmedi, sadece taslak metin arka arkaya ikmal ve revize edildi.

Bismarck, Kröner'in hemen yayınlama konusundaki ısrarına karşı sert davrandı: Eseri henüz hayattayken yayınlanmasına izin vermedi. Ancak Bismarck'ın ölümünden sadece birkaç ay sonra Kasım 1898'de, *Gedanken und Erinnerungen*¹ başlığıyla ilk iki cildi piyasaya çıktı (II. Wilhelm'i merkez alan üçüncü cilt geri çekildi ve ilk defa 1921 yılında yayınlandı). *Gedanken und Erinnerungen* Alman yayıncılık tarihinin en büyük başarılarından biri oldu. Sadece birkaç gün sonra, pek de ucuz olmayan eserin 300.000 kopyası satıldı, ardından peş peşe yeni baskılar ve birbiri ardına yabancı dillere çevirileri geldi. *Gedanken und Erinnerungen* mutlak güvenilir bir tarihsel kaynak olmasa da, edebi gücü, düşüncelerin yoğunluğu ve gözlemlerin keskinliği ile hayranlık uyandırıcı bir eserdir.

1890'ların başına dönelim. Kayzer ve saray, devrik Şansölye'nin "Yeni Dönem" siyasetini ve politikacılarını eleştirmekten geri durmadığı gerçeğine razı olmuştu ancak önemli olan, Kayzer'in kişiliğinin bunun dışında tutulmasıydı. Bismarck bu koşula kulak verdi ve böylece geçici bir süre açık bir çatışmadan kaçınılabildi. Bu karşılıklı asgari nezaket görüntüsü, 1892 yazında Şansölye'nin oğlu Herbert ve genç Macar Kontes Hoyos'un düğünü sebebiyle bir anda bozuldu. Bismarck'ın Haziran ayında planlanan düğün için Viyana'ya gideceği ve orada İmparator Franz Joseph'e nezaket ziyareti yapmak istediği öğrenildiğinde Berlin'de -özellikle Bismarcklar'ın iktidara geri dönmesinden (ve intikamlarından) korkan Holstein'da- bir panik havası yaşandı. Holstein bundan dolayı Şansölye Caprivi ve Kayzer'i (Kont Eulenburg aracılığıyla) büyük bir müdahaleye ikna etmeyi başardı. Şansölye, Viyana'daki Alman büyükelçisini düğün törenine katılmaktan men etti ve II. Wilhelm, İmparator Franz Joseph'den "asi tebaasını" kabul etmemesi için ısrarla ricada bulundu. Caprivi'nin emri hızla herkes tarafından

1 1950'lerde MEB klasikleri arasında *Düşünceler ve Hatıralar* başlığıyla tercüme edilerek 3 cilt halinde yayınlandı.

duyulduğunda (Bismarck buna "Urias mektubu" adını verdi), olay tam bir skandal halini almıştı.

Buna rağmen Bismarck'ın 1892 yılının Haziran ayında Viyana'ya yaptığı seyahati, benzersiz bir zafer alayı gibi gerçekleşti. Bütün istasyonlarda toplanan kalabalıklar onu coşkuyla selamladılar ve ona sevgilerini dile getirdiler. Viyana seyahatinden sonra tedavi için birkaç hafta kaldığı Kissingen'de de benzer görüntüler yaşandı. Dönüş yolculuğunda Jena'yı ziyaret etti ve burada, içeriği İmparatorluk Meclisi'nin güçlendirilmesi lehine olan ve heyecan uyandıran iki konuşma yaptı. Seyahatin sonucu açıktı: Görevden alındıktan sonra ne kadar uzun süre geçmiş ve Kayzer'in yeni çizgisi ve entrikaları hakkındaki eleştiriler ne kadar çoğalmışsa, devrik Şansölye'nin yıldızı da o kadar fazla parlamıştı.

II. Wilhelm de uzun süre bu gerçeği görmezden gelemezdi. Bismarck'ın, 1893 yılının Ağustos ayı sonunda Kissingen'deki tedavisi sırasında kritik bir şekilde hastalandığı dönemde, yakın danışmanları Kayzer'i, ihtiyarın onunla önceden uzlaşmadan Sachsenwald'da aniden ölmesi durumunda, Alman halkının onu asla affetmeyeceği konusunda uyarılmışlardı. Böylece Kayzer, Bismarck'a Orta Alman kalelerinden birini nekahat döneminde kalması için teklif etmeye karar verdiyse de bu teklifi reddedildi. Ancak 1894 yılı Ocak ayında nihayet -her ne kadar tamamen kamuoyundaki etkisi için düşünülmüş olsa da- bir "barışma" gerçekleşti. Bismarck, Berlin Sarayı'nı ziyaret etme davetini kabul etti (ve Berlinliler tarafından coşkuyla karşılandı); üç hafta sonra II. Wilhelm Friedrichsruh'a bir iade-i ziyaret gerçekleştirdi. Kayzer her iki buluşmada da siyasi bir müzakereden kaçındı, onun için önemli olan sadece buluşmanın kamuoyuna yapacağı tesirdi. Böylece "uzlaşma" yüzeysel ve tamamen görüntüde kaldı. Sonuçta II. Wilhelm, devrik Şansölye'ye güvenmemeye devam etti ve bu buluşmalar Bismarck'ın genç İmparator hakkındaki küçümseyici yargısını da değiştirmede.

O yılın sonbaharında Bismarck ağır bir darbe aldı: Varzin'de kaldığı dönemde 27 Kasım 1894 günü, iyi ve kötü günlerindeki sadık hayat arkadaşı Johanna hayata veda etti.

Kızı Marie'nin kollarında nazikçe hayata gözlerini yumduğunda Bismarck gözyaşlarına engel olamadı. Kız kardeşine şunları yazmıştı: "Benim için geride kalan tek şey Johanna'ydı, onunla olan ilişkim, onun huzuru, onunla geçen 48 yılın bana bıraktığı minnettarlık duygusu... Ve bugün her şey sıkıcı ve anlamsız." Johanna'nın ölümünden sonra Bismarck, Friedrichsruh'dan hiç ayrılmadı. Kızı Marie, çocuklarıyla birlikte artık sürekli onun yanındaydı; kocası Kuno von Rantzau, kayınpederinin evindeki işleri yönetmek için Lahey'deki elçilik memuriyetinden ayrılmıştı.

Hayatının son yıllarında bir başka parlak gelişme daha yaşandı. 1 Nisan 1895 tarihindeki 80. doğum günü kutlamaları o zamana dek benzeri görülmemiş boyutlara ulaştı. Merkez Partililer, özgürlükçüler, sosyal demokratlar, Welfler ve Polonyalıların oylarıyla İmparatorluk Meclisi, kıdemli Şansölye'ye doğum günü tebriklerini sunmayı reddetmiş olsa da, yapılan kutlamalar bu hakareti neredeyse hayal bile edilemeyecek sevgi ve bağlılık gösterileriyle zengin bir biçimde telafi etti. Eski Şansölye yaklaşık 10.000 telgraf, binlerce paket, 450.000'den fazla kartpostal ve mektup aldı (Friedrichsruh'daki postane bu günlerde 23 ek çalışan görevlendirmek durumunda kalmıştı). Otuz yıllık bakanlık döneminde kendisine verilen 45 fahri hemşehrilik beratına, şimdi 450 tane daha eklenmişti. Friedrichsruh'a o kadar çok temsilci heyeti gelmek istemişti ki, kabul programlarının haftalara yayılması gerekmiş ve yaz aylarına kadar devam etmişti. Nihayetinde 35 özel trenle taşınan 50 temsilci heyeti kabul edildi. Seksen yaşındaki Bismarck bu görkemli programlar dizisinin üstesinden ustalıkla bir şekilde geldi. Bütün heyetleri kısa veya uzun konuşmalarla karşıladı. Her defasında temel bazı söylevlerde bulundu. Örneğin, 1 Nisan günü Friedrichsruh'a gelen Alman üniversitelerinin 5.000'den fazla öğrencisini, "Avrupa'nın geri kalanının tehdidi altında ... savaşların gölgesinde büyük çabalarla elde ettiklerimizi" kolayca riske atmamaları konusunda uyardı.

1895 yılındaki şenlik maratonundan sonra, yaşlı Prens başka bir siyasi sansasyona daha neden oldu. 1896 yılının Ekim ayında -her ne sebeple olursa olsun- çok gizli Güvence Antlaşması'nın varlığını ve düşüşünden sonra yenilenmedi-

ğini *Hamburger Nachrichten* gazetesinde ifşa etti ve böylece yurtiçinde ve yurtdışında muazzam bir yankı uyandırdı. II. Wilhelm bunu haber almasının öfkesiyle eski Şansölye'nin vatana ağır ihanet içinde olduğu gerekçesiyle Spandau Kalesi'ne getirilmesini istedi. Ekim 1894'ten beri İmparatorluk Şansölyesi olan Prens Hohenlohe ise Kayzer'i, Friedrichsruh'u mümkün olduğunca az dikkate alma taktiğine bağlı kalmaya ikna etmek için her türlü çabayı gösterdi.

O sıralar Bismarck'ın sağlığı zaten çok kötüydü. Fiziksel düşüşü hızla ilerliyordu. Artık bir tekerlekli sandalyeye mahkûmdu, zihinsel olarak sağlamdı ama her türlü acıyla boğuşmaktaydı. Hayatın yorgunluğu ve teslimiyet hissi giderek üstünlük kazanıyordu. 1897 yılının Ekim ayında özel doktoru Schweninger, sol ayağında kangren olduğunu teşhis etti. Tüm tıbbi imkânları seferber etmek suretiyle kangreni durdurmayı ve ayak bileğinin altında tutmayı başardı. Dışarıya Bismarck'ın "Podagra" hastalığından muzdarip olduğu açıklanmıştı. Aralık ayında, Kiel'den Berlin'e giderken Friedrichsruh'ta kısa bir süre mola veren Kayzer'i tekrar gördü. Maiyetinin alaycılığından anlaşıldığı üzere Kayzer, Bismarck'ın hastalığının ne kadar ilerlediğini ve ölümünün ne zaman beklendiğini kendi gözleriyle görmek istemişti. Zihni melekeleri gayet yerinde olan Bismarck, konuşmayı ciddi meselelere getirmeye çalışırken, Wilhelm ise her türlü siyasi konudan kaçınarak birkaç "eski askerlik fıkrası" anlattı. Yaklaşık bir saatlik utanç verici bir patavatsızlıktan sonra Kayzer maiyetiyle birlikte yoluna devam etti.

1891 yılında, doksan bir yaşında hızla ve sessizce hataya veda eden Moltke'nin aksine, Bismarck'ın hastalığı, acıları ve ölümüne giden süreç uzun sürdü. Hayatının son ayları şiddetli ve dayanılmaz acılarla geçmişti. Sekreter ve doktor Chrysander onun şu ifadesini kaydetmişti: "Benim için sadece bir mutlu gün daha olacak; o da artık uyanmayacağım gün." İşte o gün 30 Temmuz 1898 tarihinde gelip çattı. Gece yarısından kısa bir süre önce son nefesini verdi. Alman ulusu matem içerisindeydi.

Bismarck vasiyetinde, Friedrichsruh malikânesinin karşısındaki küçük bir tepeye defnedilmesini istemişti. Bundan

dolayı imparatorun, artık nihayet öldüğüne göre hasmı Bismarck'ı Berlin Katedrali'ndeki sayısız Hohenzollern hane-dan mensubunun yanındaki "muhteşem bir lahit"e gömdür-me niyeti başarısız olmuştu. Berlin'de Kayzer Wilhelm Anıt Kilisesi'ndeki [*Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche*] resmi cenaze töreninde, imparatorluk locasında Bismarck ailesine ayrılan koltuklar boş kaldı. Malikânenin yakınındaki anıt mezarın inşasından sonra, Prens ve Prenses Bismarck 16 Mart 1899 tarihinde bu türbeye nakledilerek son istirahatlerine çekil-diler. Bismarck'ın kendisi tarafından yazılmış ve vasiyetin-de kayda geçirilmiş; düz beyaz ve mütevazı mermer lahitin üzerindeki yazı şöyledir: "Prens von Bismarck, d. 1 Nisan 1815, ö. 30 Temmuz 1898. Kayzer I. Wilhelm'in sadık bir Al-man hizmetkârı." Bismarck bir bakıma mezarından II. Wil-helm'e son sözünü söylemeyi de ihmal etmiyordu.

Alman İmparatorluğu'nu meydana getirmeyi başaran bu adam, şüphesiz 19. yüzyılın en önemli Alman devlet adamıydı, ama aynı zamanda en çok tartışma konusu olanı da. Kendi dönemlerindeki şiddetli muhalefetin zaman için-de kolektif hafızada yerini daha ılımlı, fikir birliğine daya-lı bir yargıya bırakmış olan Konrad Adenauer veya Willy Brandt gibi 20. yüzyılın en üst düzey politikacılarının aksine; Bismarck hakkındaki görüşler sadece çağdaşları ara-sında çok farklı uçlara gitmekle kalmayıp, onun imajı aynı zamanda tarihsel hafızada da keskin bir zıtlığa konu olan farklı yorumlarla da karakterize edilmektedir. Peki, Bismarck hakkındaki görüşler bugüne kadar niçin böyle farklılaş-maktadır? Bu sorunun cevabı iki yönde aranabilir. Bir ta-raftan onun "mirası"na yönelik farklı değerlendirmelerde, diğer taraftan ise "gerçek" Bismarck ile pek az ilgisi olan bir Bismarck-Miti'nin oluşumunda.

Bismarck, Alman ulusuna hangi "mirası" bıraktı? Al-manların büyük çoğunluğu tarafından coşkuyla karşılanan, esasen Bismarck tarafından meydana getirilen ve yirmi yıl-lık tutarlı barış politikasıyla Avrupa güçler sistemindeki yerini sağlamlaştıran küçük Alman ulus-devleti, Alman-ların 20. yüzyıldaki felaketlerinden sonra genellikle Avru-

pa dengesini istikrarsızlaştırdığı gerekçesiyle sorunlu bir oluşum olarak sınıflandırıldı. Bu iddia, Bismarck İmparatorluğu'nun son derece istikrarsız ve kısa ömürlü bir yapı olduğunu ispatladığı görüşü kadar yanıltıcıdır. Şüphesiz Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden Almanya'daki monarşi sağ çıkamadı, ancak imparatorluk varlığını sürdürdü; nitekim Stresemann bu yenilgiden sonra onun varlığında "Bismarck'ın eserinin izlerini" gördü. Almanya'nın bölündüğü ve Alman ulus devletinin herkes için sona erdiğinin düşünüldüğü bir dönemde yazılan bazı şeyler artık revizyona ihtiyaç duymaktadır, zira 1989/90'da tüm Almanların Birliği fikrini belirleyen 1871'in küçük Alman İmparatorluğu değil miydi? İşte Bismarck'ın meydana getirdiği ve varlığının ilk on yılları boyunca emin bir şekilde yönettiği devlet yapısının yaşama gücüne sahip olduğunun en iyi kanıtı burada yatmaktadır. Öyle ki, iki savaş yenilgisinin ardından yaşanan toprak kayıplarına rağmen, Alman ulus devleti varlığını sürdürmektedir.

Bismarck'ın iç politika mirası üzerine yargıda bulunmak daha zordur. Şansölye bir demokrat değildi. Zaten öyle olduğunu da asla iddia etmedi. Dolayısıyla bir Alman demokrati haklı olarak onu atalarından veya destekçilerinden biri olarak göremez. İç siyasetteki tutumunun amaç ve yöntemlerinin önemli bir kısmı, sert yıldırma politikalarına, kültür savaşına, koruyucu gümrük tarifeleri politikasının uygulanmasına, sosyal demokrasiye karşı acımasız mücadeleye dayanmaktadır. Bismarck bunların her biri için parlamenter çoğunluğu elde etmiş olsa bile, inisiyatif ve belirleyici sorumluluk şüphesiz ona aitti ve siyasi rakipleriyle sert, çoğu zaman acımasız ilişkileri pek çok Almanın bilincinde derin izler bırakmıştı. Tarih yazımı -özellikle sol liberaller, sosyal demokratlar ve Katolikler gibi Bismarck ile keskin bir tezat oluşturan grupların manevi torunlarının hâkim olduğu bir alan olmasından dolayı- Bismarck'ın siyasi mücadele tarzının Almanya'daki siyasi kültür üzerindeki olumsuz etkilerini hatırlamaktan asla yorulmaz. Bununla birlikte, -ne kadar güçlü olursa olsun- bir kişinin sıklıkla Bismarck'a atfedildiği gibi bir çağın "politik kültürünü" tek başına o kadar belirleyici bir biçimde şekillendirip şekillendiremeyeceği konu-

sunda şüphe duymak doğal olmalıdır. Aynı şey Bismarck'ın faaliyet alanının kapsamını değerlendirmek için de geçerlidir zira hareket alanı sanıldığı kadar sınırsız değildi. Bütün bunlar her bir meselenin incelikli bir kaynak analizi temelinde ayrıntılı olarak işlenmesini gerektirir; genel iddialara sığınmak ise işin kolayına kaçmak olur. Ayrıca, Bismarck'ın iç siyasi mirasının eleştirel bir değerlendirmesini yaparken, onun tezatları da göz ardı edilmemelidir. Bu resme aynı zamanda planlı modernizasyon önlemleri, işlevsel bir federal düzen ile modern bir idari devletin teşkil edilmesi, sosyal güvenliğin uygulamaya konulmasıyla modern bir refah devletine giden yolda atılan ilk adımlar da dâhildir. Bismarck'ın yarattığı iç düzenin geleceği olmadığı iddiasının arkasına bir soru işareti konulmalıdır. Thomas Nipperdey'in vurguladığı gibi, 1890 civarında Almanya'da büyük ölçüde bir Avrupa normalitesi söz konusuydu; bunun Alman gelişiminin "özel koşullarında" dikkate alınması gerekir ki geçmişin yükü her alanda kendisini hissettirir.

"Bismarck Miti": Bismarck'ın görevden alındığı haberlerine verilen tepkiler oldukça sınırlı kalsa da, devrik Şansölye bir on yıl içerisinde en popüler Alman devlet adamı oldu; muhafazakârlar ve ulusal liberal seçkinler onu idealize ederlerken, geniş kitleler onu ulusal bir kahraman olarak gördüler. Şahsına yönelik aşırı sevgi ölümünden sonra öyle muazzam boyutlara ulaştı, kendisi ve efsanesi o kadar güçlü bir şekilde iç içe geçti ki, tarihsel Bismarck'tan geriye pek bir şey kalmadı. Üstelik ölçü ve ölçülülük konusunda temkinli ve hassas olan diplomat tarafının, zırhlı çizimler içindeki savaşçı "Demir Şansölye" imajının giderek daha da gerisinde kalması ve böylece, ömrü boyunca uzak durduğu vahşi bir milliyetçiliğin simgesi haline gelmesi mukadderdi. Sayısız ordu, donanma ve muharip derneği onu kendilerine mal etmek istediler; Pancermen Birliği [*Alldeutscher Verband*] onu kendi emperyalist hedefleri için bir sembol kişilik olarak seçti. Bu mitleştirme 1914'ten önce zaten yeterince kuvvetliyken, 1918'den sonra siyasi sağıın Bismarck'ı cumhuriyete ve demokrasiye karşı mücadelesinde çıkarları için pervasızca alet etmesi ve Bismarck Miti'ni Weimar Devleti'ni gayrimeşru hale getirmek için kullanması çok

daha fena olmuştı. Gerçek destekçileri, Bismarck'ın siyasi faaliyetlerinin ırkçı-milliyetçi emellerle çarpıtılmasına ciddi biçimde karşı çıkmadılar; daha ziyade sol liberaller, sosyal demokratlar ve büyük ölçüde Katolikler, onlarda gelenek haline gelen Bismarck'ın kişiliği ve performansına yönelik eleştirel değerlendirmelerinde ısrarcı oldular. Özellikle Gustav Stresemann bu eğilime karşı çıktı. "Yanlış anlaşılan Bismarck"dan bahsetti ve açıkça Bismarck'ın, en açık ifadesini Locarno Antlaşması (1925) ve Berlin Antlaşması'nda (1926) bulan "ulusal reelpolitik" modeline atıfta bulundu. Ancak Bismarck'ın mirası ile Weimar Cumhuriyeti'ni uzlaştırma çabaları çok büyük bir başarı elde etmedi. Ön planda daha ziyade sık görüşlü bir nasyonalizmin Bismarck Miti hâkim oldu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, anti-demokratik Bismarck Miti adım adım bir kenara bırakılabilirdi.

Peki, bugün neredeyiz? Tabii ki Bismarck bizi eskisi gibi hâlâ ilgilendiriyor ve hikâyesinde hem ışığa hem de gölgelere tesadüf edilen bu son derece karmaşık kişilik, sonradan gelen nesiller üzerinde hâlâ büyük bir hayranlık uyandırıyor. Ancak o yılların mücadeleleri artık bizi doğrudan harekete geçirmediğine ve tam olarak geçmişte kaldığına göre, Bismarck'ın tutarlı bir biçimde tarihselleştirilmesinin zamanı gelmiş demektir. Bismarck'ın, hiç de nadir olmayan şekilde her şeye kadir üstün bir insan gibi tasvir edilip, sonrasında şeytanlaştırılan ve yakın Alman tarihindeki tüm istenmeyen gelişmelerle suçlanan biri olarak gösterilmesi gibi, aynı şekilde şu ya da bu ideolojinin hizmetindeymiş gibi araçsallaştırılmasına da müsaade edilmemelidir. Bunun yerine kaynakları merkeze alan tarafsız bir incelemeyle Otto von Bismarck'ın kişiliği ve etkinliğini insani bir düzeye taşımak çok daha önemlidir. Bunu yapınca imparatorluğun kurucusunun değeri azaltılmış olmaz.

KRONOLOJİ

1 Nisan 1815 Ferdinand von Bismarck (1771-1845) ve eşi Louise Wilhelmine'in -kızlık soyadı Menckens- (1790-1839) oğlu olarak Schönhausen'da (Altmark) dünyaya gelişi. Kardeşleri: Bernhard (1810-1893) ve Malwine (1827-1908).

1816 Ailenin Kniephof Çiftliği'ne (Doğu Pomeranya) taşınması.

1822-1832 Berlin'de okul dönemi (1822-1827 Plamann Enstitüsü, 1827-1830 Friedrich-Wilhelm-Gymnasium, 1830-1832 Gymnasium Grauen Kloster, 1832 Lise Mezuniyeti).

1832-1835 Göttingen ve Berlin'de Hukuk ve Siyasi Bilimler eğitimi; Göttingen "Hannoverli Öğrenciler Kulübü".

1836-1838 Berlin, Aachen, Potsdam'da stajyerlik.

1838 Kamu hizmetinden istifa ve Pomeranya'da baba mülkünün yönetimini üstlenme.

1843 Thadden çevresiyle ilişki; Marie von Thadden (ö. 1846) ve Johanna von Puttkamer ile karşılaşma.

1845 Schönhausen'in alınması ve oraya taşınma.

1847 Johanna von Puttkamer ile nişan (12 Ocak); Birleşik Prusya Meclisi Üyeliği (12 Mayıs); Düğün (28 Temmuz).

1848/49 Karşı devrimcilerin tarafında faaliyetler.

1848 21 Temmuz: Kızı Marie'nin doğumu (1848-1926); Aralık: İkinci Meclis üyeliğine seçilmesi (Westhavelland'dan).

1849 28 Aralık: Oğlu Herbert'in doğumu (1849-1904).

1850 Erfurt Birliği Parlamentosu üyeliği.

1851-1859 Frankfurt Federal Meclisinde Prusya elçisi.

1852 8 Ocak: Oğlu Wilhelm'in doğumu (1852-1901).

1859-1862 St. Petersburg'da Prusya Elçisi.

1862 Mayıs: Paris'te Prusya elçisi; 23 Eylül: Ordu ve anayasa çatışmalarının zirvesinde Prusya Başbakanı olarak atanması.

1863 Mebusan Meclisi ile Çatışma, Alvensleben Sözleşmesi, Frankfurt Hükümdarlar Kongresi'ne Prusya'nın katılımının reddi.

1864 Danimarka ile savaşta Prusya ve Avusturya'nın zaferi; Schleswig, Holstein ve Lauenburg Düklikleri'nin Avusturya İmparatoru ve Prusya Kralı'na devredilmesi.

1865 Gastein Sözleşmesi.

1866 7 Mayıs: Bismarck'a suikast girişimi; Haziran: Avusturya ile savaşın başlangıcı; 3 Temmuz: Königgrätz'de Prusya zaferi; Nikolsburg'da ön barış (26 Temmuz); Prag Barışı (23 Ağustos); Eylül: Anayasa ihtilafının çözümü (Dokunulmazlık tasarısı).

1867 Varzin mülklerinin satın alınması (Doğu Pomeranya); Kuzey Alman Konfederasyonu'nun Kuruluşu, Bismarck Federal Şansölye.

1868 Gümrük Parlamentosu seçimleri.

1870 İspanya'da taht adaylığı meselesi, Fransız meclis bildirisi (6 Temmuz), Ems telgrafı (13 Temmuz), Fransa'nın savaş ilanı (15/19 Temmuz), Sedan Muharebesi ve III. Napolyon'un esir alınması (2 Eylül); Güney Alman devletleriyle "Kasım Anlaşmaları": Alman İmparatorluğu'nun kurulması.

1871 18 Ocak: Versay Sarayı'ndaki imparatorluk ilanı; 28 Ocak: Ateşkes; 26 Şubat: Versay Ön Barışı (10 Mayıs Frankfurt Barışı); Bismarck İmparatorluk Şansölyesi, Prenslik [Fürst] ünvanı, Sachsenwald'ın Bismarck'a bağışlanması.

1872 Kültür Savaşı'nın [Kulturkampf] başlangıcı.

1873 I. Wilhelm, Franz Joseph ve II. Alexandr arasında Üç İmparator Anlaşması.

1874 13 Temmuz: Kissingen'de Bismarck'a suikast girişimi.

1875 "Savaş Kapıda" [Krieg-in-Sicht] krizi.

1878 I. Wilhelm'e suikastler, Anti-Sosyalist Yasa, Berlin Kongresi.

1879 Avusturya-Macaristan ile ikili ittifak; Koruyucu Gümrük yasaları.

1881 Üç İmparator Anlaşması (Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya).

1882 Üçlü İttifak Antlaşması (Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan, İtalya).

1883 Sosyal yasaların başlangıcı: sağlık sigortası (1883), kaza sigortası (1884), maluliyet ve yaşlılık sigortası (1889).

1884/85 Afrika ve Güney denizlerinde kolonilerin edinilmesi.

1887 Rusya ile Güvence Antlaşması.

1888 Üç İmparator Yılı: I. Wilhelm (ö. 9 Mart), III. Friedrich (ö. 15 Haziran), II. Wilhelm'in tahta çıkışı.

1890 II. Wilhelm ve Bismarck arasında kopuş; 20 Mart: Bismarck'ın görevden alınması.

1894 Bismarck ve II. Wilhelm arasında usulen "uzlaşma"; Johanna'nın Ölümü (27 Kasım).

1895 Çok sayıda törenle Bismarck'ın 80. doğum günü kutlamaları.

1898 30 Temmuz: Bismarck'ın ölümü.

LİTERATÜR ÖNERİLERİ

Bismarck hakkındaki literatür sınırsızdır. 1966 yılında yayınlanan Bismarck Bibliyografyası'nda (yayınlayan: K. E. Born, haz. W. Hertel), 6100'ün üzerinde başlık listelenmektedir ve bu sayı bugüne kadar muhtemelen iki katına çıkmış olmalıdır. Bu başlık deryası içerisinden sınırlı bir seçkiyi dahi okuyucunun karşısına çıkarmak pek de fayda etmez. Burada ciddi manada kısıtlama yapmak gereklidir. Bu nedenle aşağıda en önemli bazı kaynak çalışmalarına ek olarak, yalnızca birkaç kolay erişilebilir, daha kapsamlı Bismarck biyografisi ve münferit sorun alanlarına ilişkin az sayıda monografi listelenmiştir.

I. Önemli kaynak eserler

Bismarck, *Die gesammelten Werke*, c. 1-15, Berlin 1924-1935 ("Friedrichsruh Edisyonu").

Otto von Bismarck, *Werke in Auswahl*, c. 1-8, Darmstadt 1962-1983.

Otto von Bismarck, *Gesammelte Werke* ("Yeni Friedrichsruh Edisyonu"), Bölüm III: 1871-1898, Metinler, şimdiye dek 5 cilt (1871-1883), Paderborn 2004, devamı var.

Otto von Bismarck, *Gesammelte Werke* ("Yeni Friedrichsruh Edisyonu"), Bölüm IV: *Gedanken und Erinnerungen*, haz. Michael Epkenhans ve Eberhard Kolb, Paderborn 2012.

Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, c. 1-6 (1871-1890), Berlin 1922.

II. Biyografiler (küçük bir seçki)

Engelberg, Ernst: *Bismarck*, c. 1: *Urpreuße und Reichsgründer*; c. 2: *Das Reich in der Mitte Europas*, Berlin 1985/90.

Eyck, Erich: *Bismarck. Leben und Werk*, 3 cilt, Erlenbach-Zürich 1941/44.

Gall, Lothar: *Bismarck: Der weiße Revolutionär*, Frankfurt vd. 1980.

Krockow, Christian Graf von: *Bismarck*, Stuttgart 1997.

Marcks, Erich: *Bismarck: Eine Biographie 1815–1851*, Stuttgart 1951.

Meyer, Arnold Oskar: *Bismarck: Der Mensch und der Staatsmann*, Stuttgart 1949.

Pflanze, Otto: *Bismarck*, c. 1: *Der Reichsgründer*; c. 2: *Der Reichskanzler*, München 1997/98.

Schmidt, Rainer F.: *Otto von Bismarck (1815–1898)*, Stuttgart 2004.

Steinberg, Jonathan: *Bismarck: Magier der Macht*, Berlin 2012.

Ullrich, Volker: *Otto von Bismarck*, Reinbek 1998.

III. Bazı sorun alanları üzerine araştırmalar

Anderson, Margaret L.: *Windthorst: Zentrumspolitiker und Gegenspieler Bismarcks*, Düsseldorf 1988.

Becker, Otto: *Bismarcks Ringen um Deutschlands Gestaltung*, yay. ve düz. Alexander Scharff, Heidelberg 1958.

Canis, Konrad: *Bismarcks Außenpolitik 1870 bis 1890*, Paderborn 2004.

Gall, Lothar (Ed.): *Das Bismarck-Problem in der Geschichtsschreibung nach 1945*, Köln/Berlin 1971.

Gerwarth, Robert: *Der Bismarck-Mythos: Die Deutschen und der Eiserne Kanzler*, München 2007

Groepper, Horst: *Bismarcks Sturz und die Preisgabe des Rückversicherungsvertrags*, Paderborn 2008.

Hank, Manfred: *Kanzler ohne Amt: Fürst Bismarck nach seiner Entlassung 1890–1898*, München 1977.

Heidenreich, Bernd vd. (Ed.): *Bismarck und die Deutschen*, Berlin 2005.

Hildebrand, Klaus: *Das vergangene Reich: Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945*, Stuttgart 1995.

Hillgruber, Andreas: *Bismarcks Außenpolitik*, Freiburg 1993.

Janorschke, Johannes: *Bismarck, Europa und die «Krieg-in-Sicht»-Krise von 1875*, Paderborn 2009.

Kolb, Eberhard: *Der Weg aus dem Krieg: Bismarcks Politik im Krieg und die Friedensanbahnung 1870/71*, München 1989.

Kunisch, Johannes (Ed.): *Bismarck und seine Zeit*, Berlin 1992.

Pflanze, Otto (Ed.): *Innenpolitische Probleme des Bismarck-Reiches*, München 1983.

Ritter, Gerhard A.: *Bismarck und die Entstehung der deutschen Sozialversicherung*, Pforzheim 1998.

Röhl, John C.G.: *Wilhelm II., c. 2 (1888–1900)*, München 2001.

Schieder, Theodor/Deuerlein, Ernst (Ed.): *Reichsgründung 1870/71: Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen*, Stuttgart 1970.

Stern, Fritz: *Gold und Eisen: Bismarck und sein Bankier Bleichröder*, Frankfurt/Berlin/Wien 1978.

Daha yeni bazı genel dönem çalışmaları da Bismarck ve onun siyasetine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda öncelikli bir örnek olarak şu eser verilebilir: Thomas Nipperdey, *Deutsche Geschichte 1866–1918, c. 2: Machtstaat vor der Demokratie*, München 1992.

Onun haricinde bu çerçevede şu eserler zikredilebilir: Walter Bußmann, *Das Zeitalter Bismarcks*, Konstanz 1968; Ernst Rudolf Huber, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, c. 2 ve 3*, Stuttgart 1960/63; Heinrich Lutz, *Zwischen Habsburg und Preußen: Deutschland 1815–1866*, Berlin 1985; Wolfgang J. Mommsen, *Das Ringen um den nationalen Staat: Die Gründung und der innere Ausbau des Deutschen Reiches unter Otto von Bismarck 1850 bis 1890*, Berlin 1993; Michael Stürmer, *Das ruhelose Reich: Deutschland 1866–1918*, Berlin 1983; Volker Ullrich, *Die nervöse Großmacht 1871–1918: Aufstieg und Untergang des deutschen Kaiserreichs*, Frankfurt/M. 1997; Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte, c. 3: 1849–1914*, München 1995.

DİZİN

1852 Londra Protokolü 72

A

Adolf von Thadden-Trieglaff 20

Adolphe Thiers 97

Albrecht von Roon 58

Alexander von Battenberg 126

Alman Gümrük Birliği 46

Alman İmparatorluğu 7, 11, 92, 97, 99, 104, 106, 109, 110, 120, 121, 124, 127, 128, 142, 143, 148

Alman Konfederasyonu 37, 43, 46, 47, 48, 51, 55, 71, 74, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 99, 109, 148

Alman meselesi 74, 91

Alman ulusal hareketi 72, 89

Anti-Sosyalist Yasa 120, 122, 123, 130, 148

Arnold Heeren 14

Arnold Oskar Meyer 21, 43

Avusturya 17, 33, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 58, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 105, 106, 107, 108, 111, 123, 124, 126, 127, 133, 148

Avusturya-orta devletler koalisyonu 68

Ayan Meclisi [Herrenhaus] 33, 65

Ayastefanos 106, 107

Aynlık Partisi 122

B

Balkanlar 104, 106, 123, 126

Barones Spitzemberg 86, 132

Baron Prokesch von Osten 45

Bavyera Kralı II. Ludwig 99

Below-Hohendorf 73

Berlin Kongresi 107, 119, 148

Birleşik Prusya Meclisi 25, 26, 28, 31, 63, 147

Bismarck Miti 144, 145

Bosna-Hersek 107

Büyük Britanya 49, 89, 107

Büyük Bulgar Prenslığı 106

C

Çanakkale 47

Çar II. Aleksandr 54, 108

Cizvitler 112

D

Danimarka 72, 73, 74, 77, 148

Demir Şansölye 1, 2, 3, 144

demir ve ateş [ferro et igni] 52

Doğu Akdeniz 106

Doğu Pomeranya 12, 23, 28, 84, 147, 148

Doğu Rumeli 107, 126

E

Edwin von Manteuffel 64

Elbe Dükalıkları 72, 73, 74, 76, 79, 80

Elbe Nehri 11, 12, 21, 25

Ernst Engelberg 17

Ernst Ludwig von Gerlach 22

Ernst Rudolf Huber 35, 49, 70, 153

Ernst von Pfuel 33

F

Federal Şansölyelik Dairesi 87

Frankfurt Ulusal Meclisi 31, 34

Fransa 19, 47, 49, 55, 56, 60, 64, 68, 80, 83, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 97, 103, 104, 105, 106, 107, 123, 125, 127, 135, 148

Friedrich Nietzsche 27

Friedrich Wilhelm 31, 129

G

Gastein Sözleşmesi 76, 80, 81, 148

Gedanken und Erinnerungen 51, 138, 151

Genel Alman İşçi Derneği 67

Gerhard A. Ritter 121

Gerlach Kardeşler 33, 50

Glücksburg Hanedanı 72

Göttingen Üniversitesi 13

Gustav Scharlach 14

Gustav Stresemann 145

H

Habsburg Monarşisi 43, 44, 46, 48, 51, 67, 68, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 92, 95, 105, 108, 126, 127

Hamburger Nachrichten 136, 141

Hannoverli Öğrenciler Kulübü 13

Harry von Arnim 105

Heidelberg Üniversitesi 13

Heinrich von Puttkammer 25

Herbert 36, 103, 106, 130, 132, 136, 138, 147

Hermann Wagener 32

Hollanda Kralı III. Wilhelm 89

Hristiyanlık 21

I

İhtilal Partisi 64

III. Napolyon 55

II. Wilhelm 31, 130, 132, 133, 137, 138, 139, 141, 142, 149

İlerleme Partisi 67, 81, 84, 85, 119, 120, 122

İmparator Franz Joseph 55, 71, 74, 76, 80, 81, 82, 138

İmparatorluk Meclisi 72, 99, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 130, 131, 132, 135, 137, 139, 140

İstanbul 8, 47, 106

İtalya 55, 57, 74, 78, 79, 89, 92, 95, 111, 113, 114, 123, 148

IV. Friedrich Wilhelm 25, 33, 35, 43, 52

J

John L. Motley 14

Joseph-Maria von Radowitz 35

Jules Favre 97

Jules Ferry 125

Junker Parlamentosu 32

K

Kamarilla 33, 34, 43, 50

Karl Friedrich von Savigny 17

Kasım Anlaşmaları 99, 148

Katolik Kilisesi 112, 114, 115, 116

Kissingen Diktesi 106

Kırım Savaşı 46, 49, 50, 53, 55

Königgrätz Savaşı 81

Kont Alexander Keyserling 14

Kont Bernstorff 68

Kont Brandenburg 33

Kont Cavour 55

Kont Karolyi 69

Kont Mensdorff-Pouilly 76

Kont Rechberg 45, 74, 75

Kont Thun 45, 69

Kraliçe Augusta 61, 72, 81

Kraliyet Konseyi 76, 79, 85

Kral VII. Frederick 72

Kültür Savaşı [Kulturkampf] 110, 112

Kurucu Kriz 110, 111

Kuzey Almanya 69, 73, 75, 77, 78, 82, 87, 97

L

Lauenburg Dükaliğı 77, 100

Leopold von Hohenzollern 91

Locarno Antlaşması 145

Lothar Gall 28, 39, 41, 90, 91

Ludwig von Gerlach 31, 32, 43, 45, 50, 65

Ludwig Windthorst 116

M

Macar Kontes Hoyos 138

Manfred Hank 135

Mart Devrimi 29, 30

Mebusan Meclisi [Abgeordnetenhaus] 65

Merkez Partisi 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 123

Metz Kalesi 96

Moltke 76, 81, 84, 128, 141

Moritz von Blanckenburg 20, 21

Muhafazakâr Parti 50, 83

N

Napolyon 26, 49, 51, 55, 59, 80, 81, 82, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 148

O

Olmütz Antlaşması 37

Orta Alman Devletleri 55

Orta Avrupa 44, 46, 69, 105

Otilie von Puttkamer 19

Otto von Manteuffel 33, 37, 53

Otuz Yıl Savaşları 44

P

Pancermen Birliğı 144

Papa IX. Pius 112, 116

Paris Barış Antlaşması 49

Piyemonte Hükümeti 55

Plamann Enstitüsü 12, 14, 147

Plevne Kalesi 106

Polonizasyon 113

Polonya 70, 113

Portekiz 92

Prenses Elisabeth von Carolath 103

Prens Felix Schwarzenberg 37

Prens Friedrich von Augustenburg 72

Prens Hohenlohe 59, 141

Protestanlık 13, 20

Prusya Devleti 11, 73, 77, 93

R

Ren Nehri 41, 42, 80, 83

Robert von Puttkamer 129

Roma Kilisesi 112, 113

Romanya 47, 92, 107, 123

Rudolf von Bennigsen 118

Rum Ortodoks Hristiyanlar 47

Rusya 47, 48, 49, 54, 56, 57, 58, 89, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 123, 124, 125, 126, 127, 133, 148, 149

S

şamar mektubu 107

Sivastopol Kalesi 47

Stettin Dükaliğı 42

T

Thomas Nipperdey 114, 144, 153

Tuna 48

Türkiye (Osmanlı Devleti) 8, 33, 47, 106, 107, 123, 126

U

Üç İmparator Anlaşması 105, 148

Üç İmparator Birliği 108, 123, 126

Ulusal Liberal Parti 120

V

Versay Sarayı 99, 148

Viktor von Unruh 56

Vistül Nehri 70

Viyana Kongresi 46, 49

von der Goltz 81

W

Weimar Devleti 145

Willy Brandt 109, 142

Wochenblatt Partisi 47, 53

Y

Yahudiler 28

Yunanistan 107

Z

Zollverein (Alman Gümrük Birliği) 7, 46, 87

BISMARCK

DEMİR ŞANSÖLYE

EBERHARD KOLB

Otto von Bismarck, on dokuzuncu yüzyılın bilhassa son çeyreğine damgasını vuran ve icraatlarıyla dünya tarihinin seyrini önemli ölçüde etkileyen bir Alman devlet adamı. Bu dönemde Avrupa'nın ortasında küçük devletçikler halinde varlıklarını sürdüren Alman prensliklerini bir çatı altında toplayıp Alman Birliği'ni tesis etmeyi başarması ve izlediği politika ile Almanya'yı güçlü bir İmparatorluk haline getirmesi onun bugüne değin siyasi bir deha olarak nitelendirilmesinin başta gelen nedenlerindendir. 1862 yılında önce Prusya Başbakanı olmuş, 1871 yılından itibaren ise kendi eseri sayılabilecek Alman İmparatorluğu'nun Şansölyesi olarak, savaşlarla kurduğu imparatorluğu barış yoluyla korumak ve güçlendirmek için gayret sarf etmiştir. Bu hedefi doğrultusunda, Şansölyelik görevinden ayrıldığı 1890 yılına kadar dış siyasetinin temelini Alman İmparatorluğu'nun güvenliği oluştururken, iç siyasette de farklı kesimlerle büyük bir siyasi güç mücadelesi içerisinde olmuştur. Bununla birlikte, Alman tarihinin Otto von Bismarck kadar çokça şeytanlaştırılmış pek az siması vardır. Almanya'nın yakın tarihindeki bütün olumsuz gelişmelerin, imparatorluğun kurucusunun omuzlarına yüklenmesi hiç de şaşılabilecek bir durum değildir. Eberhard Kolb'un kaleme aldığı biyografi, Bismarck'ın siyasi ve hususi hayatını çocukluk yıllarından başlayarak, aile ve çiftlik hayatı, eğitim gördüğü yıllar, devlet görevine ve politikaya girişi, elçilik görevleri, başbakan ve şansölyelik yıllarındaki çetin mücadeleleri ile iktidardan düştükten sonraki yıllar olmak üzere kronolojik biçimde altı bölümde veciz bir şekilde ele alıyor. Dengeli bir muhakeme sayesinde, büyük başarı ve kazanımların yanında "Demir Şansölye"nin olumsuz yönlerini ve Alman iç siyasetinde yaşadığı yenilgileri de ortaya koyuyor.

Eberhard Kolb, emekli olana kadar Köln Üniversitesi'nde Tarih Profesörü olarak görev yaptı. Bismarck'ın Bütün Eserleri'nin [Gesamelte Werke] "Yeni Friedrichsruhe Edisyonu"nun [Neuen Friedrichsruher Ausgabe] editörlerindendir. Yayımlanan önemli eserlerinden bazıları şunlardır: Gustav Stresemann (2003) ve Der Frieden von Versailles [Versay Barışı] (2005).

**RUNIK
KITAP**

ISBN 978-625-7513-10-4

9 786257 513104